

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

2009

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Fra Ribe Amt

Fra Ribe amt 2009

**Udgives af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Rosendahls**

ISSN 0046-4864

**Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.**

**Omslagsbillede:
Nybrogården, Gl. Skolevej 40, Tjæreborg
Foto: Lisbeth Mogensen**

Fra Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt
2009

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund

Bestyrelse

Formand

Lokalhistoriker Olga Pedersen
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75 19 82 80. e-mail: Olga.pedersen@stofanet.dk

Næstformand

Lærer Søren Mulvad
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.
e-mail: mulvadvarming@mail.com

Redaktør

Lokalhistoriker Olga Pedersen
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75 19 82 80. e-mail: Olga.pedersen@stofanet.dk

Kasserer

Søren Frederiksen,
Tværvej 10, 6622 Bække
Tlf. 75 38 97 06. e-mail: histsamfund@profibermail.dk

Museumsleder Mogens Hansen
Frederiksberg Alle 13, 7200 Grindsted
Tlf. 51 18 29 55. e-mail: mogenshansen@mail.dk

Museumsinspektør Mette Guldborg
Frodesgade 110A, 6700 Esbjerg
Tlf. 75 45 49 69. e-mail: mg@fimus.dk

Peder Thygesen Nielsen
Midtbyvej 10, Blåvand
Tlf. 75 27 56 04

Henrik Præstholt
Klostergade 3B, 6760 Ribe.
Tlf. 75 42 02 41. e-mail: ribekloster@stofanet.dk

Suppleanter

Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted
Tlf. 75 32 23 53

Svend Bek-Pedersen, Mejlvangvej 19, 6870 Ølgod
Tlf. 75244861

Ekspedition

og kasse

Gironummer

Kontingent

Søren Frederiksen
6 04 31 94
125 Kr.

Sneum å og vadested ved Nybro

Lidt af historien og de sidste spor af et gammelt vadested

Af Inge Nybro Laugesen

Gennem flere hundrede år har der i Sneum Å været et vadested ved den gamle gård Nybro i Sneum Sogn. Et vadested er et sted, man kan passere åen uden brug af bro eller færge. Gården Nybro er mere end 200 år gammel, men vadestedet har formentlig været der meget længere. Der er ikke nogen sikker datering af vadesteder, men det er ikke utænkeligt, at det er fra

den tidsalder, da man andre steder i landet kender til stenlagte veje, der fører over sumpede områder og vandløb.

Vadestedet har ligget på den vej, der førte rejsende ned over engene fra Tømmerby, gående eller ridende på deres vej fra Ribe til Varde eller omvendt. Broer var der ikke mange af, og færger over åen kostede penge.

Nuværende vej, hvoraf en del er den samme som førte til vadestedet.

Sneum Å var og er meget vandrig og modtager vand fra Holsted og Bramming åer, samt mange mindre vandløb, bække og grøfter. Vadestedet blev lagt, hvor der i åen er fast sandbund og forholdsvis lavt vand. Desuden blev der gravet ud i begge sider af åen for at lette nedkørslen til vadestedet og mindske vandstrømmen. Dette ses stadig tydeligt i åens bredder.

Åen har et ringe fald, og med tøbrud og megen nedbør har vandet flere gange hobet sig op med store oversvømmelser i engene omkring åen til følge. Der må have været lange perioder hvert år, hvor det alligevel ikke har været muligt at benytte vejen ned over engene og vadestedet på grund af oversvømmede enge.

Indtil der blev bygget diger ved Vadehavet i Darum og Allerup i 1927-29, var de ofte forekommende stormfloder, større eller mindre, altid årsag til oversvømmelse af engene, hvad der så ligeledes umuliggjorde passage i vadestedet.

Ser vi lidt tilbage i historien, ved man, at der omkring 1800 blev bygget en gangbro over åen ved siden af vadestedet. Det var en behagelighed for de gående, der benyttede vejen ned over

engene og vadestedet, når de blandt andet fra Tømmerby skulle til Sneum kirke. Broen fik ikke lov at stå længe, idet den flød væk i en stormflod i 1821¹. Den blev aldrig bygget op igen, men gården nåede at få navn efter den ny bro.

Ved indkørslen til Nybro, kører man den dag i dag på et stykke af vejen til vadestedet. Der ser man straks de få gamle spor af vadestedet.

Et maleri af gården, malet i 1920, viser tydeligt vejen ned til vadestedet, og på gamle generalstabskort² ser man samme aftegnet, gående fra Tømmerby ned over engene til Nybro og videre til Tradsborg og Bryndum.

På Tømmerbysiden kunne den gamle vej ligeledes ses helt frem til omkring 1955, hvor Sneum Å blev reguleret. Gennem engene kunne man på østsiden af åen følge to hjulspor, der om sommeren blev brugt af landmænd fra Tømmerby, når de hjemkørte hø fra engene.

Indtil da stod to egepæle, resterne af den gamle bro fra omkring 1800, midt i åen, og en undersøgelse viste ved samme tid en stensætning af tyve til tredive centimeter store sten, sat tæt sammen over et par meters længde og en

bredde af en halv til en hel meter. Uden tvivl resterne af vadestedet.

I 1944 var lokalhistorikeren og folkemindesforskeren Tobiassen Kragelund på besøg på Nybro. Han mente da, at det var sandsynligt, at kong Christian III havde passeret vadestedet i 1536 og igen 1539 på vej til Bryndum for at forrette tilsyn og afgøre sager på tingstedet.³

Under besættelsen 1940-45 benyttede tyskerne nogle af de gamle kort, hvilket afstedkom en speciel episode.

En aften lød der pludselig geværskud nede fra åen. Min far, Hans Mogensen, og karlen gik straks ud, og senere hørte vi om forløbet.

Det var en deling tyske soldater på heste og cykler. De var kommet ned over engene, og officeren stod nu og råbte om, hvor broen var, og at der måtte være udøvet sabotage. Det var svært for min far at forklare dem, at broen var skyllet væk af en stormflod allerede i 1821.

Min far og karlen måtte i vandet for at hjælpe tyskerne med at få heste og cykler gennem vadestedet. Bagefter viste tyskerne ham kortet, de var

gået frem efter. Det var fra 1900 og herpå vadestedet var tydeligt angivet.

Omkring 1950 var der igen vejfarende, der ville over ved vadestedet. Denne gang var det danske hjemmefærdsfolk, der var på øvelse og ligeledes benyttede de gamle kort.

Igen måtte min far forklare, hvor broen var blevet af, og under latter og vandpjasken kom de vadende over åen. Der var enkelte piger med i flokken, og de blev af datidens gentlemen båret over vandet.

Det er nok begrænset, hvor meget vadestedet har været i brug efter 1900, da der var bygget broer i Ålbæk og ved Sneum Kirke.

Men da vadestedet var ved at have udtømt sin værdi som overgang for vejfarende, fik det en anden mission.

Fra omkring 1880, hvor bønderne fik flere husdyr og samlede mere gødning, begyndte de i større stil at køre husdyrgødning ud på deres marker. Når dette arbejde om foråret var tilendebragt, skulle vognene vaskes.

Det foregik ved, at bønderne på skift kom

Gården Nybro. Malet ca. 1920.

Hjemmeværnsfolk passerer vadestedet ca. 1950.

med deres hestevogne og kørte dem ned til vadestedet, hvor det lave vand var en ideel vaskeplads. Her blev vognene nu skilt ad, de løse dele bundet sammen med reb, lagt i vandet og tøjret til et træ på kanten til næste dag. Da blev det hele skuret, skyllet og samlet, og vognene var rene til nye opgaver.

Vadestedet har naturligvis altid været et godt vandingssted for kreaturer og heste. I varme sommerdage var det et udsøgt sted for dyr til at slukke tørsten. I høstens slidsomme tid for både heste og folk var det opfriskende med et svalende bad i åen.

Efter en høstdag var det en speciel og lidt

anspændt oplevelse for os børn, sammen med far, om aftenen at få lov til at ride på hver sin svedige hest, der først skulle drikke, dernæst hen og svømme i det tre meter dybe vand i svinget ca. 40 meter fra vadestedet. Det var stor fornøjelse senere at se hestenes velbehag efter badet.

Vadestedet har også altid været et sted, hvor børn har leget, fisket og badet.

Indtil 1955 stod der i midten af åen endnu to egepæle, der var en del af de bærende egepiller ved den gamle gangbro fra 1800. I meget tørt vejr og dermed lavvande i åen sås tydeligt de to stolper i forlængelse af hinanden.

Netop sådan en tør sommer i 1952 undersøgte vi bunden i åen, for at se, hvad der var tilbage af det gamle vadested. Ved at vade ud til midten af åen, fandt vi, foruden de to egestolper, en stensætning af tyve til tredive centimeter store kampesten tæt sat sammen over et stykke på to meter langt og af varierende bredde op til en meter. Der var ingen tvivl om, at det vi fandt, var de sidste rester af den gamle stensatte vej under vandet, vadestedet, der endnu ikke helt var skyllet bort af strømmen.

I årene 1955-58 blev Sneum Å reguleret og fik et mere lige forløb. Desværre blev også åens slyngning forbi Nybros have og vadestedet derved betydeligt ændret, idet der nu kun er ganske svag gennemstrømning i åen dér. Det medfører algedannelse i vandet og mudder på bunden, der flere steder nu forårsager tilgroning med siv og andemad.

Vadestedets berettigelse som overgang for vejfarende ophørte omkring år 1900, men endnu hundrede år efter ses stadig de sidste spor af det ved gården Nybro.

Noter

- 1 Tvillingsogne af Marsk og Geest: Sneum Tjæreborg: Sognepræst Nissen skriver i Liber Daticus bl.a: Under den skrækelige høje flod 1821 bortflød den gamle Sneumbro ved Ålbæk og den såkaldte Ny Bro ved Spøttrup.
- 2 Kort og Matrikelstyrelsen: Høje målebordsblade 1842-99 og 1899-1940
- 3 Artikel i årshæftet »Mågen« 1944

Alle fotos i privateje.

*Inge Nybro Laugesen, Toften 55, 6650 Brørup, født 1936.
Tidligere Sygeplejerske. Har tidligere udgivet artikel i Fra Ribe Amt.*

Hestene vandes i Sneum Å.

Dronning Bengerd

Af Søren Mulvad

Turistguider og ghostwalkere i Ribe fortæller året igennem turisterne i den gamle stad adskiligt om Kong Valdemar Sejr og hans bedrifter, herunder fortællingen om hans elskede dronning Dagmar. Kongens senere ægteskab med den portugisiske prinsesse Bengerd hæftes på historien med det vanry, som denne dronning har haft på sig i folkebevidstheden. Men hvem var egentlig denne dronning? Hvorledes kom den skandinaviske konge overhovedet i forbindelse med en prinsesse fra Europas yderst mod sydvest beliggende portugisiske kongehus?

Spørgsmålet blev rejst allerede i 1892 af en portugisisk lærd, som satte sig i forbindelse med Det Kongelige Bibliotek i København for om muligt at efterspore herværende kilder, der kunne belyse denne prinsesses historie. I Portugal havde man såre få efterretninger om hende, og disse var på daværende tidspunkt endnu ikke korrekt tydede. Spørgsmålet afstedkom her til lands en undersøgelse, foretaget af bibliotekar og historiker Christian Bruun (1832-1906), som holdt et foredrag om dronning Bengerd i Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskabs regi i 1893. En følge af dette foredrag var en kort polemik iblandt de lærde om den rette forståelse af kilderne til Bengerd's historie.

I det følgende skal Bruuns undersøgelse sammenholdes med de dengang fremkomne kritikpunkter og supplement, og der skal vedføjles et par detaljer om denne dronning, som endnu senere har vist sig i samtidige kilder.

Præsten og historikeren Adam Fabricius (1822-

1902) skrev en meget kompetent kommentar til Bruuns artikel. Heri hedder det bl.a.: »Man forundres over det ringe resultat (af Bruuns undersøgelser), over, hvor lidt man i grunden ved om hende, ja at man ikke en gang kender hendes fødselsår eller dødsår med sikkerhed. Men er dette jo dog ikke tilfældet med så godt som alle prinsesser og dronninger fra ældre tider? ... Selv fra nyere tider er der sjældent meget at fortælle om en ung prinsesses opdragelse og senere liv, selv om hun senere bliver dronning«.

Dette synspunkt er rigtigt, man ved for eksempel næsten endnu mindre om dronning Dagmar end man ved om dronning Bengerd.

Bengerds ophav

Dronningens danske navn, Bengerd, synes at være en forvanskning af et portugisisk navn, som er stavet noget forskelligt i forskellige kilder. Navnet er nærmest ligeså ubekendt i Portugal som i Danmark. Kun ganske få af de kongelige familier på Den pyrenæiske Halvø har kvindelige medlemmer med et lignende navn. Berengaria synes at være en acceptabel stave-måde, om end Berenguella og lignende varianter forekommer. Den aktuelle Berengaria var datter af kong Sancho den Første, konge af Portugal fra 1185 til 1211. Denne konges farfar, hertug Henrik af Burgund (1095-1112) havde vundet sine sporer ved at kæmpe imod maurerne på den kastillanske konge, Alfons den Sjettes (1072-1109), side. Som belønning fik han kong Alfons' datter til ægte samt et grevskab, som

Trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør. Tegning af Theophilus Hansen, gengivet i Jacob Helms: Ribe Domkirke 1870.

dækkede en del af det nuværende Portugal. En af hans sønner, Alfons den Første (1139-1185), erobrede endnu større områder, blandt andet byen Lissabon, og antog titlen Konge af Portugal. Han var altså den egentlige stifter og skaber af kongeriget Portugal. Han angives at have været en klog konge, som blandt andet gav landet en forfatning. Han havde altså sans for andet end blot erobringer.

Bengards far, kong Sancho (1185-1211) fortsatte sin fars bestræbelser. Han lod øde egne opdyrke, grundlagde en mængde større og mindre byer og knyttede landets ridderskab til sig ved at uddele privilegier. Han styrkede således kongemagten; men samtidig skal han have beriget sig selv med enorme summer. Meget af hans rigdom stammede formodentlig fra plyndringer af maurerkongernes ejendomme i forbindelse med erobringerne, men det menes også, at han pålagde undersåtterne store skattebyrder. Stør-

relsen af hans personlige rigdom kan måles ved at læse hans testamente, hvori han skænkede hen ved en million udmøntede guldstykker til forskellige modtagere. Der var på det tidspunkt ikke så rigelige guldreserver i Europa, så det var en ufattelig rigdom, der var hobet sammen om denne konge. Mange af modtagerne var kirkelige organisationer, som han var meget omhyggelig med aldrig at skænke landområder, men gerne andre kostbarheder.

Udsnit af trekantrelieffet. Kong Valdemar og Dronning Bengerd, iflg. tolkning af Erik Moltke.

Kong Sancho var gift med en prinsesse Dulche af Aragonien. I ægteskabet fødtes elleve børn; men rækkefølgen af disse søskende kendes ikke, da hver enkelts fødselsår er ukendt. Med hensyn til Bengerd, må hun have været et af de sidstfødte børn, idet kongens testamente fra 1188 ikke nævner hende, men et senere fra 1209 nævner hende sidst i rækken af søskende. En del af børnene døde tidligt, andre forblev ugifte og to blev regerende fyrster på Den Pyrenæiske Halvø i nogle af de nu forsvundne riger. Bruun mener, at Bengerd med rimelighed må antages at være født 1193 eller 1194. Moderen, dronning Dulche, døde 1198, og den lille Bengerd blev sat i en art pleje hos sin omtrent 20 år ældre søster, prinsesse Teresa, som var optaget i klostret i Lorvan, – et rigt og indflydelsesrigt kloster.

I Portugal havde de lærde igennem århundreder antaget, at den unge Bengerd også døde ugift i dette kloster, hvad altså forlængst er påvist som urigtigt.

Klostret Lorvan

Dette kloster var omkring år 1100 et af de anseeligste klostre i den vesterlandske kristenhed. Det lå hen ved 12 kilometer øst for universitetsbyen Coimbra ved en bæk, der drev en del vandmøller. Egnen er fortsat frugtbar og kølig i forhold til andre portugisiske egne, som plages af voldsom hede i sommertiden. Klostret skal være grundlagt i 561. I vor tid er der kun rester tilbage af det engang omfattende bygningsanlæg. Selve klostret blev nedlagt midt i 1800-tallet, og bygningerne forfaldt. Dog er klosterkirken fortsat i brug.

Dette kloster var søgt som et retrætepunkt for fornemme damer, og blandt andre tog Bengerds omtrent 20 år ældre søster, Theresa ophold her, da paven tvang hende og hendes mand, kong Alfons den 9. af Leon, til at ophæve deres ægte-

skab på grund af for nært slægtskab. Theresa var tilsyneladende en viljefast dame, som gennemførte, at klostrets beboere blev adskilte i mandlige og kvindelige. Munkene blev forflyttet til klostret Pedroso, mens nonnernes orden blev forandret fra Benediktinernes regel til Bernhardinernes og de fik lov fortsat at bebo Lorvan. Denne søster, prinsesse og tidligere dronning af Leon, levede ifølge skrifterne et kristeligt levned i stor tarvelighed, hvilket dog ikke forhindrede hende i at føre en bitter arvestrid mod sin bror Alfons den Anden om de ejendomme, faderen havde tiltænkt sine døtre. Therasas tilhængere måtte efter flere års krigslignende tilstand flygte til kongeriget Leon og fik dér hjælp til at gøre et indfald i Portugal sammen med en leonesisk hær. Pave Innocens den Tredje (1198-1216) greb sluttelig ind og standsede striden.

Denne søster tog altså Bengerd til sig og opdrog hende hos sig. Såfremt den lille Bengerd har taget sin søsters karakter til sig som efterlevelsesværdig, ligger det sandsynligheden nær, at hun var rethaverisk og stolt, som legenden beskriver. Adam Fabricius skrev om hendes slægts karakter: »Igennem hele denne eventyrlige slægt lige fra stamfaderen Henrik af Burgund, Bengerds oldefar, går som et hovedtræk hårdhed og hensynsløshed. Hendes bedstefar, Alfons den Første[s] ... Umættelige havesyge og ærgerighed kendte ingen hensyn eller grænser. Han begyndte med at fordrive sin egen mor i landflygtighed, viste en oprørende grusomhed mod maurerne, brød troløst overenskomster og traktater, overfaldt uventet og lumsk sine modstandere, således sin egen svigersøn. ... Hendes fader Sancho den Første var voldsom og opfarende, vellystig og havesyg, plyndrede ubarmhertigt maurerne og lagde tunge skatter på folket. Hendes bror forholdt sine søstre deres arv og betænkte sig ikke på at erklære sin fader for at have været sindssvag da han affattede testa-

Kong Valdemar og Dronning Bengerd, 1931. Foto Bruun Rasmussens Kunstauktioner.

mentet. ... Bengerds bror, Ferdinand af Flandern var ærgerrig og voldsom, urolig og brutal herre, der endog bankede sin hustru, hvem han skyldte sin høje stilling«.

Det er naturligvis en tvivlsom affære at ville karakterisere en person ved at drage lighedspunkter til vedkommendes forfædre. Deres adfærd kan have farvet synet på slægten, men det fortæller intet om personen selv.

I 1705 blev prinsesse Theresa og hendes søster Sancha kanoniserede af pave Clemens den Anden og deres relikvier står den dag i dag i klosterkirken i Lorvan.

Ud af Portugal

Man ved ikke, hvornår eller under hvilke omstændigheder Bengerd har forladt klostret og Portugal. Vi kan kun gætte. Et gæt kan være, at hun af sin søster er blevet sendt ud af landet, fordi urolighederne i forbindelse med arvestriden har truet Teresa på livet og dermed sandsynligvis også den lille Bengerd. Hun kan være blevet sendt i sikkerhed i Paris, hvor en faster, enkegrevinde Theresa (som i nogle kilder kaldes Mathilde) af Flandern opholdt sig. Bengerds bror Ferdinand havde tidligere taget ophold hos denne faster, måske også for at redde livet i krigen for broderens arveiver. Ferdinand havde i 1211 eller tidligt i 1212 ægtet en grevinde Johanne af Flandern, hvis slægtsforhold til nævnte Theresa/Mathilde ikke er klart. Ferdinand var dermed blevet regerende greve af Flandern, et meget rigt og florissant landskab. Grevetitlen er umiddelbart ringere end kongetitlen, men indkomsterne fra undersåtterne behøver ikke have været ringere end en konges. I princippet var Ferdinand dog vasal under den franske konge Phillip August, – der findes udstedt et dokument fra 25. februar 1212 hvori dette fastslås. Ferdinand fortrød siden sin troskabsed til den franske konge og kom til at bøde for det, idet han sad i fan-

genskab i mange år som følge af at have sluttet sig til Frankrigs fjender og tabt et slag, hvori han deltog sammen med kejser Otto af Tyskland (1198-1215) i 1214. Han blev ført som fange til Paris i et jernbur, trukket af fire heste.

Vi får således flere muligheder for at finde en mægler, der kunne have været ægteskabsformidler mellem Bengerd og kong Valdemar Sejr af Danmark.

1. Grevinde Theresa/Mathilde af Flandern.
2. Grev Ferdinand af Flandern, og endelig
3. Ingeborg (ca. 1175 – ca. 1237), Valdemar Sejrs søster, der var gift med kong Philip August (1165-1223) af Frankrig.

Ingeborg havde været igennem et vanskeligt ægteskab med kong Philip-August, som havde ægtet hende af politiske grunde, men havde åbenlys afsky for hende. Via paven taltes hendes sag fra dansk side, men hun forblev forstødt fra dronningeværdigheden længe, men netop i 1213 genindtog hun denne som følge af, at ægtemanden kunne gøre politisk brug af hendes formelle arveret til den engelske trone.

Grevinde Theresa/Mathilde var en person, man ikke umiddelbart tog sig friheder overfor. Hun lod sig kalde dronning, skønt hun ikke havde ret til denne titel, og hun gjorde som enke fordring på en langt større »enkepension« end der var aftalt i ægteskabskontrakten. Hun forsøgte som følge deraf at hindre sin mands arvinger, grevinde Margrethe af Elsass og grev Balduin den Femte af Henegau i at indtage deres retmæssige arvelod, blandt andet de vigtige byer Ypern og Brügge. Da hendes skib på rejsen fra Portugal til Flandern var blevet overfaldet af sørøvere, havde hun mistet alle sine kostbarheder fra fædrenehjemmet, og hun var helt afhængig af, hvad hendes nye land kunne kaste af sig. Hun synes at have hævdet sig med iver og stædighed.

Der er ingen spor i kilderne efter at kongen

af Portugal, Bengerds bror Alfons medvirkede ved ægteskabets indgåelse. Netop i 1214 rasede arvestriden i Portugal på sit højeste, og netop i pinseugen, fra den 18. til den 24. maj 1214 holdt Bengerd og Valdemar Sejr bryllup. Det har været foreslået, at forbindelsen imellem det danske kongehus og Flandern kunne have en politisk baggrund i, at grev Ferdinand af Flandern var en af kejser Ottos trofasteste tilhængere, hvilket ses ovenfor af hans brudte ed til Frankrig. Det kunne være, at kong Valdemar Sejr ad denne vej ønskede at nærme sig kejseren.

Ældre historieskrivere har været inde på, at dansk deltagelse i korstoget 1197, hvor en unavn-given dansk prins skulle have deltaget, kunne være baggrunden for, at der var en dansk-portugisisk forbindelse. Denne prins skulle i givet fald have været den senere kong Valdemar Sejr. Deltagerne i dette korstog ankrede op ved Portugals kyst og blev overtalt til at medvirke til at bekæmpe maurernes herredømme på den pyrenæiske halvø. Det er en meget tynd påstand, idet man ikke ved, hvem denne prins skulle have været, desuden virker det besynderligt, at den portugisiske konge, som var bekendt for sin tro-løshed, skulle have gjort sig umage for at fuldbyrde et eventuelt tidligere afgivet løfte på en søsters vegne, som den gang var mindreårig, og endelig blev Valdemar Sejr som bekendt ikke gift med Bengerd i sit første ægteskab.

Man kan endelig spørge, hvorledes Bengerds faster var kommet til Flandern, men derom tier enhver kilde. Broderen Ferdinand (også kaldet Ferrand) blev derimod bragt til Flandern efter samme fasters tilskyndelse. Hun havde arrangeret hans giftermål med den rige grevinde. Den ellers udsigtsløse prins fik således en fed bid af Europa.

Bengerd i Danmark

Vi er altså afskåret fra at vide noget som helst om

*Dronning Bengerds fletning i Ringsted, St. Bendts Kirke.
Foto tilhører Historiens Hus, Skolegade 9, Ringsted.*

de forhandlinger, der utvivlsomt blev ført imellem kong Valdemar Sejr og det fransk-flanderske hof, kilderne findes ikke længere. Måske har kong Valdemar Sejr hørt forlydender om prinsesse Bengerds skønhed, eller også har han ønsket at knytte sin familie ved ægteskabsbånd til denne rige flanderske fyrsteslægt. Der har næppe været tale om noget ønske fra dansk side om at komme nærmere til det portugisiske hof. Både Valdemar Sejrs første dronning, Dagmar og siden Bengerd, var i dynastisk henseende ganske ubetydelige skikkelser.

Altså i pinsen 1214 blev Bengerd og Valdemar Sejr viet. Christian Bruun anser Ribe for den

Dronning Bengerd's kranium til højre. Til venstre Dronning Sofies kranium. Dronning Sofie var Valdemar Sejrs mor, død 1198. Foto tilhører Historiens Hus, Skolegade 9, Ringsted.

sandsynligste bryllupsby på grund af, at byen ligger bedst for landing med skibe, der er afsejlede fra Scheldefloden, og fordi kong Valdemar tidligere var blevet viet i Ribe og endelig fordi kong Valdemars og dronning Dagmars ældste søn, Valdemar (den »Tredje«) (1209-1231) siden hen blev viet i denne by, til Eleonora (ca. 1211-1231) yderligere en portugisisk prinsesse. Men ingen aner i virkeligheden, hvor brylluppet fandt sted.

Bengerd modtog en morgengave af sin mand, nemlig landejendom. En misforståelse af et latinsk dokument førte til, at man i mange år regnede med, at hun fik øen Samsø; men Bruun anser det for rimeligst, at morgengaven bestod i områder i Nordtyskland. Dertil fik dronningen en del smykker, blandt andet en guldkrone. Det er første gang, det nævnes, at en dansk dronning har båret krone. Disse kongelige smykker

nævnes to gange i de middelalderlige kilder. For det første bekræfter paven, at dronningen har modtaget denne morgengave, hvilket er aldeles usædvanligt. For det andet nævnes smykkerne udtrykkeligt i det dokument, hvori løsepengene for kong Valdemar Sejr til den tyske grev Henrik af Schwerin efter hans tilfangetagelse på øen Lyø i 1223. Heri hedder det, at »alt det guld, som hører til dronningens skrud, undtagen de guld-sager, som Bengerd for sin saligheds sag har skænkes kirker og klostre før sin død [skal indgå i løsesummen]«. Christian Bruun mente, at det var en nærmest tvunget sag for en dame i så fremtrædende position at skulle skænke kostbarheder til kirkelige institutioner; men man må også betænke hendes opvækst i et kloster, som vel har givet hende en baggrund for at yde godgørelse sådanne steder.

Vi ved næsten ikke noget konkret om dronning Bengerds liv og færden i Danmark. Hun nævnes i et enkelt dokument som tilstedeværende, da kongen mageskiftede øen Thunø til Århus Domkirke. Vi ved, at hun fødte tre kongelige prinser, som alle blev regenter i Danmark, Erik den Fjerde Plovpenning (1241-1250), Abel (1250-1252) og Christoffer den Første (1252-1259), og det formodes, at hun døde i barselseng 27. marts 1221 »ifølge en tysk-livlandsk kilde«, d.v.s. Henrik af Letlands krønike.

Dronning Bengerds grav

I St. Bendts Kirke i Ringsted ligger valdemarernes kongeslægt for størstedelen begravet. I 1855 åbnede man kong Valdemar Sejrs grav tillige med hans to dronningers, som ligger på hver side af ham. Dagmars grav var tom (»Dagmarkorset« har næppe tilhørt denne dronning), men Bengerds rummede et fint bygget skelet med hovedskal samt en tyk fletning. En daværende professor i anatomi skrev om dronningens skelet: »Hovedet var aldeles helt og af særdeles smuk form med ovalt ansigt, fremspringende næseben og med fuldstændige tandrækker af en sjælden regelmæssig og skøn form«. Professor i anatomi, Johan Henrik Chiewitz (1850-1901) beregnede, at hun havde været ret høj, nemlig 65 tommer, d.v.s. 1,70 meter.

En middelalderlig kronikør skrev: »Hun var meget smuk og skikkelig«. Det ser altså ud til, at alle er enige om hendes udseende, mens der er meget forskellig vurdering af hendes karakter.

En portugisisk svigerdatter

Prins Valdemar, som er blevet omtalt som »Valdemar den Tredje« og hyldet som arvekonge 1215 på Samsø og igen i Viborg samme år, var søn af Valdemar Sejrs og dronning Dagmar. Han blev fanget på Lyø tilligemed sin far i 1223, men løskøbt. Denne arvekonge holdt bryllup i Ribe

Sankt Hans dag 1229 med prinsesse Elinor (varierende stavemåder), kong Alphons den Anden (1185-1223) af Portugals datter. Denne konge, Alphons, var Bengerds bror. Kong Valdemar Sejrs sendte biskop Gunnar af Viborg med flere gesandter til Portugal for at lade den unge prinsesse have et standsmæssigt følge på rejsen til Danmark. Bengerd havde da været død i otte år. Kongen havde næppe valgt en svigerdatter af denne slægt, dersom han ikke havde brudt sig om Bengerds karakter. Også denne prinsesse fik en rig morgengave, nemlig flere af de fynske slotte og møntretten i Odense. Ægteskabet varede ikke længe. Allerede 13. maj 1231 døde den unge prinsesse i barselseng og 28. november samme år døde den unge hyldede »konge« uden at have bestegit tronen. Dette ægtepar efterlod sig ingen arvinger.

Der havde altså bestået en venskabelig forbindelse imellem de to kongehuse, det portugisiske og det danske, men nogen politisk gevinst kom der ikke ud af den.

Det varede omtrent 200 år, førend der igen forekom nogen officiel forbindelse imellem de to lande.

Anvendt litteratur:

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1893 2. Række, 8. Bind. Heri artiklerne »Berengaria af Portugal, Valdemar den Andens Dronning. En historisk Undersøgelse«. af Christian Bruun. S. st. J. Kristian Erslev: »Hvad vides om Dronning Bengerds Karakter?«. S. st. A. Fabricius: »Nogle Meddelelser om Dronning Bengerd«.

Tidsskriftet SFINX. Årgang 1991 nr. 2. »Da Landet og sproget blev til« af Birte Stenggaard.

A.D. Jørgensen: »Valdemar Sejrs Udvalgt Samling af samtidige Kildeskrifter og Oldbreve i dansk Oversættelse«. København, 1879.

Antiquarisk Tidsskrift 1852-1854. Werlauff: »Enkelte Berørelser mellem Danmark og Portugal i Middelalderen«.

Rudolf Usinger: »Deutsch-dånische Geschichte 1189-1227«. Berlin, 1863.

Leopold August Warnkönig: »Flanderische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305«. Bd. 1-3. Tübingen, 1895.

Dansk Biografisk leksikon. 3. Udgave, København, 1984.

Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Født 1948. Lærer. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt. Har skrevet Seem Sogns historie 1997, en lang række artikler i ugeblade og tidsskrifter, samt flere teaterstykker for børn og voksne.

Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771

Og en efterfølgende vidtløftig kommissionssag med mange slægts- og lokalhistoriske oplysninger

Af Magne Juhl

På hver sin side af Kongeåen lige øst for Gredstedbro ligger landsbyerne Jernved og Hjortlund. I luftlinie er der fra kirken i Jernved til kirken i Hjortlund næppe mere end et par kilometer, men Kongeåen var indtil 1850 toldgrænse mellem Nørrejylland og hertugdømmerne Slesvig og Holsten, så her udspillede der sig, lige som langs resten af Kongeåen, forsøg på uds mugling af bl.a. kreaturer og heste samt indsmugling af forskellige varer.

I Esben Graugaards disputats om studehandel¹ omtales en sag, hvor bl.a. de kendte studehandlere Hagen Jørgensen fra Jernvedlund og Peder Nissen fra Hillerup var involveret i forsøg på smugleri over Kongeå fra Jernved til Hjortlund. Denne sag har jeg nu nærmere analyseret og fundet sagens indhold mere nuanceret end anført i disputatsen.²

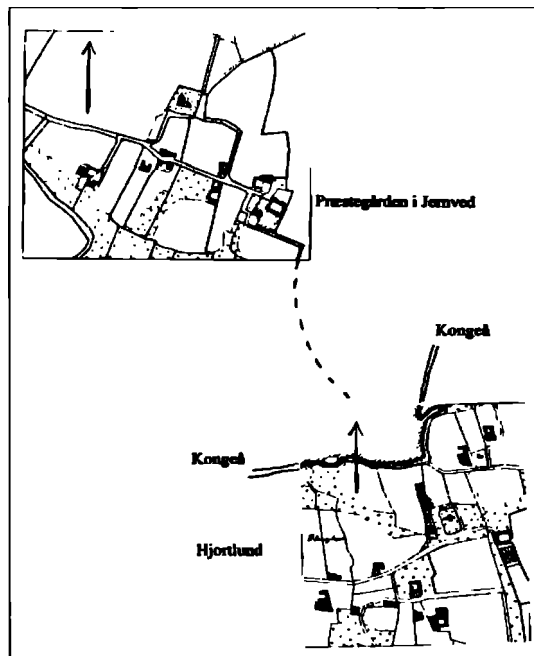
Oplysningerne i sagen kan beskrives ud fra forskellige synsvinkler. F.eks. vil en juridisk kyn- dig kunne få en spændende historie ud af, hvordan sagen forløb. For en ukyndig virker sagen amatøragtig og omstændelig, hvad angår dens afvikling.

Sagen kan også bruges til at udlede oplysninger om de involverede personer, og det gøres primært i den udarbejdede personoversigt.³

Her forsøges primært at beskrive, hvad der skete, så vidt vi med sikkerhed kan udlede det, idet mange af sagens 81 afhørte vidner ikke har været særlig meddelssomme. Samtidig omtales nogle af nøglepersonerne.

Det må indskydes, at Graugaard nævner, at den afslørede affære med forsøg på toldsvig

langfredag nat 1771 øst for Hjortlund, drejede sig om forsøg på at smugle 20- 30 kreaturer over grænsen. Kreaturerne var indkøbt af Sonnich Nissen fra Tønder-egnen, men det var hans drivere, som blev snuppet af toldbetjentene. Det interessante er, at der blandt de fire drivere var

Kortskitser visende de gamle landsbyer i Jernved og Hjortlund. De stammer fra Nationalmuseets bøger om de to kirker, hvor kortet fra Jernved er fra 1817 med præstegården liggende længst mod sydøst, og kortet fra Hjortlund fra 1838.

to, som senere skulle blive betydelige handelsfolk i Nordvestjylland: Peder Nissen af Hillerup og Hagen Jørgensen af Jernvedlund, der endte som ejere af herregårde, henholdsvis Spøttrup i Salling og Ørndrup på Mors.

Ud fra min gennemgang af sagen ser det ikke ud til, at Peder Nissen har været direkte involveret i drivningen, og Hagen Jørgensen var godt nok til stede i Hjortlund, men hans rolle var mere som handelsmand og leverandør til Sonnich Nissen sammen med flere andre sælgere, og de havde selv deres medhjælpere med som drivere, hvoraf der var flere end fire.

Kort fortalt så kan der ikke være tvivl om, at der i vinternatten langfredag i 1771 i måneskin og med en isdækket Kongeå blev forsøgt udsmugling af to heste og et antal kreaturer fra henholdsvis Jernved sogn og fra Hillerup, hvor driverne skulle samles ved Hjortlund for siden at afleveres til køberen Sonnich Nissen længere sydpå ved Linnetskov eller deromkring.

Ingen af dyrene var fortoldet, og papirerne var ikke i orden.

Fra Jernved sogn spillede Niels Knudsen, Hagen Jørgensen og Mogens Knudsen nok hovedrollen, medens leverandørerne fra Hillerup var brødrene Mads, Johannes og Peder Nielsen samt Chresten Pedersen Møller og Enevold Andersen.

Sagens indledning og kendskab til hændelsen på det tidspunkt

Protokollen begynder med omtale af, at kommissionen første gang blev sat på Ribe Rådhus den 2. november 1772 efter at Peder Ussing, kongelig majestæts præsident i Ribe og Niels Lund, kongelig majestæts rådmand og byfoged i Ribe samt birkedommer til Riberhus Birk, havde modtaget kongelig majestæts allernådigste befaling af 19. marts om som kommissærer at undersøge og dømme i en sag, hvor grænsekontrollø-

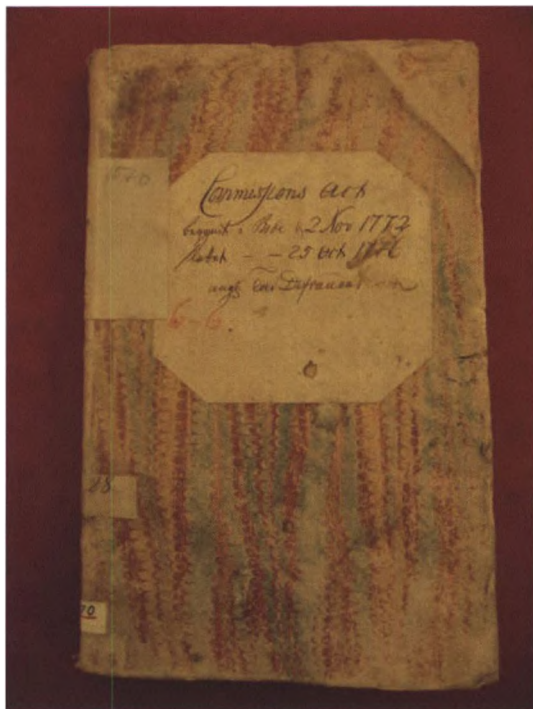

Foto af protokollen med oplysninger om toldsagen. Foruden protokollen findes sagens 37 bilag bevaret på landsarkivet i Viborg.

rer under Ribe tolddistrikt med magt er frataget en drift kvæg, som var anholdt til konfiskation. Teksten i befalingen blev oplæst på mødet og derpå vedlagt protokollen som bilag.

For kommissionen mødte på vegne af velædle kammeradvokat Oluf Lund Bang i København Hans Kalhauge af Ribe⁴, som producerede (d.v.s. fremførte eller fremlagde) Det Danske Kammers ordre til denne sags påtale af 22.2. 1772 og en af ham modtaget skrivelse fra kammeradvokat Bang af 4.4. 1772 som begge oplæstes. Endelig producerede Hans Kalhauge en til dette sagsanlæg udtagen kommissionsstævning. Alle tre ting blev også vedlagt som bilag.

For kommissionen mødte derpå Sonnich Nissen af Wester-Moer, Niebüll sogn, som tilkendegav, at den lige nu oplæste stævning var blevet ham forkyndet af sognefoged Jessen, der også havde givet ham en kopi.

Hans Kalhauge, som under sagens forløb er omtalt som actor, spurgte derpå Sonnich Nissen, om han i marts måned eller foråret 1771 enten selv havde købt eller ved andre havde ladet opkøbe nogle kreaturer i Hillerup, Gredsted, Jernved, Jernvedlund, Hjortlund eller i byer deromkring. Sonnich Nissen svarede, at han ville aflevere et skriftligt svar samme eftermiddag med oplysninger om, hvad han kendte til sagen, hvilket han på grund af sproget ikke fandt sig i stand til mundtligt at redegøre for kommissionen.

Herpå blev de første seks af sagens i alt 81 afhørte vidner fremstillet for kommissionen og fik oplæst lovens edsforklaring af lovbogen samt formanet om at vogte sig for meened.

Til de første mange vidner, som blev afhørt ved kommissionen, blev stillet de samme 13 spørgsmål, og vi må gå ud fra, at indholdet i disse spørgsmål afspejler, hvad der for kommissionens medlemmer har været kendt ved det første møde.

Vidnerne blev spurgt om:

1. Om han kender Sonnich Nissen af Wester Moer eller Niebüll i Tønder Amt?
2. Om han ved, at denne Sonnich Nissen i foråret 1771 i Jernved Sogn eller andre steder her i egnen har købt eller ladet købe nogen køer eller andre kreaturer tilligemed to heste?
3. Om det er ham bekendt, at Niels Knudsen af Jernved omtrent ved Tames tid⁵ har haft i kommission for Sonnich Nissen at købe nogle køer og hvor mange?
4. Om det er ham bekendt, hvor eller på hvilket sted de af Niels Knudsen i Jernved til Sonnich Nissen indkøbte køer skulle leveres ham?

5. Om han ved, at nogle til Sonnich Nissen indkøbte køer eller andre kreaturer den 29. marts eller langfredag 1771 var drevet fra sælgerne for at blive leveret Sonnich Nissen i Spandet Kro, Linnet Skov eller Bredebro?
6. Om det er ham bekendt, at nævnte kreaturer i Hjortlund by eller tæt øst for samme, er blevet antruffet af grænsekontrollørerne Christian Hess og Jens Borring og af disse samme sted anholdt for at indbringes til Gredsted til konfiskation?
7. Om han ved, at der ved kreaturerne anholdelse ved Hjortlund var andre personer end samme, og hvem personerne var?
8. Om han ved, at de tilstedeværende personer satte sig til modværge mod grænsekontrollørerne Hess og Borring og med magt fratog dem de allerede anholdte og bemægtigede kreaturer?
9. Om det er ham bekendt, at de nævnte personer drev kreaturerne over Kongeåen til de nord for liggende byer?
10. Om han ved, hvem kreaturerne blev drevet hen til og leveret til hvem?
11. Om han ved, hvor kreaturerne siden er blevet af?
12. Om han til de stillede spørgsmål kan give anden oplysning eller give nogen forklaring til vejledning i sagen?
13. Om han kan aflægge sin ed med god samvitighed på sin afgivne forklaring?

Det første vidne var fæstebonde i Hillerup, Claus Petersen⁶. Han havde vel set Sonnich Nissen en gang eller to på Tønder marked, men havde ellers ikke nogen kendskab til ham. Til de øvrige spørgsmål svarede han, som langt de fleste af de mange vidner, der blev afhørt før vidne nr. 53 Hagen Jørgensen, nej til og ja til det sidste spørgsmål om aflæggelse af eden.

Vi ser altså, at Sonnich Nissen må have været mistænkt for at købe kreaturer op i Jernved og

omegn, og at Niels Knudsen mistænkes for at være involveret i dette opkøb samt i leveringen af kreaturerne. At de to grænsekontrollerer rolle er kendt, er jo naturligt, da sagen må være startet på basis af deres rapportafgivelse efter deres møde med kreaturdriften øst for Hjortlund langfredag nat 1771, hvor det viste sig, at de kun fik beslaglagt to heste.

Sonnich Nissens rolle

Sonnich Nissen fra Wester-Mohr ved Niebüll mødte altså ved den første kommissionsdag efter indstævning. Med begrundelsen sprogproblemer ønskede han ikke at afgive mundtlig forklaring, men alt tyder på, at han klarede indkøb af kreaturer på egnen uden sprogproblemer. Disse sprogproblemer blandt stude- og hestehandlere blev i al fald senere afhjulpet med ophold til en slags sprogstudier. Således oplyste en efterkommer af Claus Petersen, til ordenskapitlet i 1917, da han blev dannebrogsmænd, at han i sommeren 1873 tjente hos en marskbonde i Struckum mellem Husum og Bredsted væsentlig med det formål at lære lidt plattysk for handelens skyld. Ellers boede han hele sit liv på fødegården Søndergård i Plougstrup lige ned til Kongeåen⁶.

Af Sonnich Nissens skriftlige forklaring fremgår, at han kort før påske i 1771 havde aftalt med Niels Knudsen og en anden mand i Jernved, at de skulle indkøbe fire små køer til ham til at sætte i græs, og de lovede at levere de fire køer fri og frank i Linnetskov påskelørdag. Med frie og frank må menes, at toldafgifter forventedes at være betalt. Han mødte så efter aftale, vel underforstået ved Linnetskov, men der kom ikke nogen med køer, men et bud kom og meddelte, at han ikke fik nogen kreaturer. Hvem budet var, vidste han ikke. Han hævdede også, at han ikke kendte mere til forløbet og i øvrigt ikke havde købt andre køer eller heste på det tids-

punkt, så han forventede at blive befriet for videre tiltale og ansvar.

At Sonnich Nissen blev indkaldt til det første møde, forklares ud fra oplysninger i bilag 24, hvor de to grænsekontrollører oplyser, at de efter afhøringen af dem påskelørdag 1771 havde fundet ud af, at kreaturerne og hestene ved Hjortlund var opkøbt til Sonnich Nissen.

De afhørte vidner, som vi ved, havde med handel at gøre, nævnte, at de kendte Sonnich Nissen, men udtrykte sig nok i lidt vage vendinger, som Claus Petersen, der vel havde set ham en til to gange på Tønder marked. Samme besked gav Jørgen Hansen Wind af Hillerup.

Peder Nissen, vidne nr. 2, samt Mads Nielsen, Peder Nielsen, Enevold Andersen og Christen Pedersen Møller, alle af Hillerup, kendte ham. Det tyder nok på, at Sonnich Nissen har været kendt der i landsbyen, hvor der var tradition for studehandel.

Flere vidner indrømmede ved senere forhør, at de havde set eller mente at have set Sonnich Nissen, hvilket de benægtede i første omgang.

Vi skal frem til vidne nr. 38, Christen Sørensen fra Jernved, før der kommer mere præcise oplysninger, og han nævner, at han har set en person i Niels Knudsens hus i Jernved, som blev berettet for ham at have dette navn. Og det første reelle svar kom ved afhøringen af Hagen Jørgensen, men mere om det under afsnittet om denne.

Vidne nr. 61 Mogens Knudsen havde haft besøg af Sonnich Nissen, men kendte ham ikke. Det er sikkert også Sonnich Nissen, som Jernvedpræsten henviser til, da han nævner en ukendt mand, der sammen med Niels Knudsen kom i præstegården for at købe en ko.

Fra 22. april 1774 deltog ved afhøringerne Knud Simonsen af Ribe som observatør for Sonnich Nissen med autorisation fra stiftsbefalingsmanden. Ved afhøring den 29. juli 1774 havde Knud Simonsen supplerende oplysninger

til vidnet Enevold Andersen fra Hillerup, som havde solgt en ko til Sonnich, og Enevold Andersen var sikker på at have solgt koen til Sonnich, men ikke, om de havde aftalt, at den skulle leveres fortoldet eller ej.

Først i domsafsigelsen fredag den 25. oktober 1776 får vi nærmere oplysninger om Sonnich Nissens rolle. Af vidnernes udsagn konkluderes, at han i foråret 1771 dels i Nørrejylland dels sønden toldskelsåen (Kongeåen) i den såkaldte »Frihed«⁷ selv havde købt to heste og nogle køer, skønt han i sit indlæg på første kommissionsdag benægtede dette og kun tilstod, at han kort tid før påske i 1771, da han var i Jernved sogn, forlangte af Niels Knudsen og en anden mand i Jernved, hvis navn var ham ubekendt, skulle levere ham køer til at sætte i græs, som begge også lovede på den måde, at de ville levere dem fri og frank i Linnetskov påskelørdag dernæst. Om den ubekendte mand er enten Mogens Knudsen eller Hagen Jørgensen, som Sonnich vil dække over, er en mulighed. Nok mest sandsynligt Mogens Knudsen, idet han ganske givet har kendt Hagen Jørgensen inden og ikke kunne vide ved sagens start, hvordan vidneudsagnene ville blive.

Der var ikke under afhøringerne kommet bevis for, at Sonnich Nissen selv havde været nærværende ved driften af kreaturerne og havde været involveret i noget ulovligt i den forbindelse. I den endelige dom konkluderes dog, at selv om det ikke er bevist, at han har været nærværende, så har han dog på samme tid selv indkøbt de to heste og nogle køer samt været nærværende hos Hagen Jørgensen i Jernvedlund, da den ene hest blev leveret. Det var også oplyst, at en ko købt af Mads Nielsen, skulle leveres ved Kalvslund Kirke, hvor flere af de andre kreaturer efter flere vidners oplysninger skulle leveres. Derfor: Så kan bemeldte Sonnich Nissen formedelst slige og øvrige omstændigheder ej vel

Roter Haubarg lige syd for Husum. Måske har Sonnich Nissen haft en sådan gård. På Roter Haubarg er nu udstilling om studehandel.

undgå mistanke om ikke at have været uvidende om den ulovlige omgang, der agtedes med disse kreaturer. Derfor bør han enten befri sig derfor med lovens ed, eller i manglende fald anses og straffes med at betale kommissionens omkostninger og aktors salær.

Det hjalp ikke Sonnich Nissen, at Knud Simonsen den 19. juli 1776 afleverede et skriftligt indlæg til forsvar for ham. Indlægget er holdt i harmdirrende vendinger, hvor det anføres, at der ikke er bevis for, at Sonnich Nissen har haft kendskab til, at kreaturerne skulle udføres ulovligt, og indlægget sluttes af med »Manden er altså sket den største fornærmelse, at han således er trukket ind i sagen og uden mindste bevis gjort til sagsvolder i samme. Jeg påstår ham derfor ikke alene frikendt for actors påstand, men endog at han som en aldeles uskyldig person bør nyde erstatning for den ham påførte bekostning«.

Om Sonnich Nissen er ikke fundet andre oplysninger. Han er ikke nævnt blandt opkøbere i Jesper Madsens bog om studehandel⁸, hvor

Madsen side 70 nævner en række fra Husum og området syd for Tønder i tidsrummet fra 1773 til 1787.

Hagen Jørgensens rolle

Først ved afhøringen af vidne nr. 53 Hagen Jørgensen af Jernvedlund kom der reelle nye oplysninger frem. De foregående havde svaret ret undvigende eller vidste ikke så meget. Hagen Jørgensen nævnte, at han kendte Sonnich Nissen og var vidende om, at Sonnich havde købt nogle kreaturer i Hillerup. Han var også bekendt med, at Sonnich havde købt kreaturer af Niels Knudsen i Jernved. Han indrømmede, at Niels Knudsen havde talt med vidnet om det, men havde ikke fået at vide, hvor kreaturerne skulle leveres. Desuden havde han hørt, at Mogens Knudsen i Jernved havde solgt kreaturer til Sonnich.

Hagen Jørgensen fortalte også, at han havde set grænsekontrollørerne Hess og Borring, da de red forbi ham i Hjortlund by den aktuelle nat, hvor han mødte dem, og hvor de red øster på, men han så ikke, hvor de stødte på kreaturerne. På spørgsmålet om personer hos kreaturerne svarede han, at fra Hjortlund kunne han se, da der var måneskin, at der var flere personer ved kreaturerne, men ikke hvem. Dog syntes han, der blandt dem var Niels Friderichsen af Hillerup og Hans Sørensen af Jernved. Han havde også hørt af andre, at Niels Knudsen og Mogens Knudsen af Jernved samt en karl, der tjente hos Mads Nielsen, samt flere fra Hillerup skulle have været med. Han tilføjede, at han, kort efter at grænsekontrollørerne var redet forbi ham, havde set, at Niels Knudsen af Jernved kom ridende i Hjortlund og red vester på.

Han svarede også, at han, noget efter at grænsekontrollørerne var redet forbi ham, hørte nogen uenighed mellem grænsekontrollørerne og nogle folk øst for Hjortlund. Han kunne også se, at

nogle personer til hest og nogle til fods havde disput sammen, men han kunne ikke kende dem, og på røsten kunne han kun genkende grænsekontrollør Borring. Han kunne se, at personerne stredes om kreaturerne. Noget herefter så han ved Hjortlund kirke grænsekontrollørerne ride ham forbi på deres to heste og drivende to andre, og de red sønder på. Han kom nu i tanker om, at Sonnich to til tre dage før hændelsen havde afkøbt ham en sort hest i vidnets gård, hvilken hest han straks tog imod, og han havde siden hørt, at nævnte hest var den ene af de to, som kontrollørerne optog (beslaglagde).

På spørgsmålet om, hvorvidt personerne, der foruden kontrollørerne var til stede østen for Hjortlund ved disputten, ikke bemægtigede sig kreaturerne og straks derpå drev dem over Kongeåen til de der norden for liggende byer, svarede han, at han så, at en del kreaturer blev drevet fra stedet til Kongeåen og over samme, og kreaturerne så han siden nord for Kongeåen, men han kunne ikke sige, hvor mange der var. Dog var der »ungefær 6 a 8 styk kvæghøveder«. Han benægtede at vide, hvem personerne ved kreaturerne var.

Til spørgsmål 10, 11 og 12 svarede han nej, og han var villig til at aflægge sin ed, men det blev ikke krævet i denne omgang.

Andre vidner kunne derpå fortælle mere om Hagen Jørgensens rolle. Mads Nielsen fra Hillerup fortalte, at han havde besøgt Hagen i Jernvedlund, og da hans hest var blevet halt, fik han en hest af Hagen Jørgensen til at ride hjem på. Han skulle så love at aflevere den i Ribe den følgende dag til Søren Rask eller Christen Hansen. Inden han fik afleveret hesten, kom dog en mand på besøg hos ham og fortalte, at hesten var solgt til Sonnich Nissen, så manden fik den med til Sonnich. Mads Nielsen fortalte også, at Sonnich Nissen var i Hagen Jørgensens gård, den dag Mads Nielsen var på besøg der.

Endelig vidste Mads Nielsen, at Sonnich i Hillerup havde købt en hest af Mads Niensens bror, Peder Nielsen.

Niels Christensen fra Hjortlund fortalte ved afhøringen, at Hagen Jørgensen om aftenen langfredag mellem klokken otte og ni var i Niels Christensens hus sammen med to andre personer, og at de havde to heste med dem. Det var forinden Niels Christensen samme nat hørte disput øst for Hjortlund.

Flere vidner fortalte, at Hagen Jørgensen havde været i Hjortlund og ved kreaturerne, men der fremkom ikke oplysninger om, at han havde været tilstede ved disputten eller direkte deltaget i driften af kreaturerne. Et vidne fortalte, at både Niels Knudsen og Hagen Jørgensen forsvandt, da toldkontrollørerne dukkede op.

Et enkelt vidne mente at have hørt, at Sonnich Nissen havde købt et kreatur af Hagen Jørgensen, og et andet vidne nævnte to kreaturer.

Hagen Jørgensen afgav den 13. september 1776 en skriftlig forklaring, og heri er ikke noget nyt. Han anfører, at han har aflagt sin sande forklaring og vidnedsbyrd uden at fortie noget, som var ham vitterligt. Denne forklaring er næsten med samme ordlyd som de skriftlige forklaringer fra Mogens Knudsen og Anders Pedersen Jernved, så de har måske været fælles om udfærdigelsen eller brugt samme skriver.

Ved domsafsigelsen nævnes, at Hagen Jørgensen havde solgt en hest, og at denne var blevet ført til Hillerup og siden konfiskeret nær kreaturerne ved Hjortlund. Den var altså kommet ud af Nørrejylland uden fortoldning. Da han havde mistet hesten, skulle han ikke betale for hestens værdi, men han skulle betale told (2 rigsdaler og 40 skilling) og bøde (10 rigsdaler), i alt 12 rigsdaler og 40 skilling. Da han også havde været nær kreaturerne og havde indrømmet det, skulle han betale en bøde til kongen på 100 rigsdaler. Endelig skulle sagens omkostninger udredes

af ejerne af kreaturerne og hestene, og hvis det ikke skete inden fire uger, så risikerede de fæstningsarbejde.

Sagens udfald har næppe betydet så meget for Hagen Jørgensen. Han var siden i stand til at købe herregården Ørndrup på Mors⁹, så han har tjent godt på sin studehandel, hvor alt tyder på, at ikke alle dyr blev fortoldet. I Jernvedlund var han fæster under Nielsbygård, og han ses omtalt som skifteforvalter ved en række skifter under denne herregård. Ifølge oplysninger fra stævning i sagen 26. april 1776 var han allerede da flyttet til Mors med bopæl på Ørndrup i Dueholm Amt.

Hagen Jørgensen var i øvrigt i familie med sagens hovedmistænkte, Niels Knudsen, idet han først var gift med Niels Knudsens søster Mette Knudsdatter. Og Niels Knudsens 2. hustru, Karen Hansdatter, var datter af Hagen Jørgensens søster, Kirsten Jørgensdatter.

I det hele taget var de involverede i smuglersagen i familie med hinanden på mange måder, og det vil føre for langt at nævne mere her. I oversigten over personerne nævnt i protokollen, er søgt redegjort for det.

Sagens hovedmistænkte, Niels Knudsen fra Jernved

Sammen med Sonnich Nissen var Niels Knudsen af Jernved indkaldt til det første kommissionsmøde den 2. november 1772 på Ribe Rådstue. Den indstævnedes Niels Knudsen blev af kommissionen tre gange opråbt for at høre, om han eller nogen på hans vegne var til stede, men ingen mødte.

Det fremgår af spørgsmålene til de mange vidner, at Niels Knudsen mentes at have haft til opgave for Sonnich Nissen at opkøbe kreaturer til ham.

De to toldkontrollører havde også genkendt Niels Knudsen ved Hjortlund ifølge deres rap-

Tegning af stude og studedriver. De var ikke var så store og fede, som man i dag forestiller sig. Fra udstillingen på Roter Haubarg.

port i Ribe dagen efter hændelsen, så det var kendt, før kommissionen blev nedsat.

Blandt de første 52 vidner nævnte fire, at de enten havde hørt tale om, at Niels Knudsen havde været til stede ved kreaturerne ved Hjortlund, eller at han havde købt kreaturer.

Vidne nr. 53, Hagen Jørgensen, svarede også først, at han havde hørt tale om, men ikke af hvem. Han indrømmede dog, at Niels Knudsen havde talt med ham om indkøb af kreaturer til Sonnich Nissen. Han havde hørt sige, at Niels Knudsen var ved kreaturerne i Hjortlund, og han nævnte, at han havde set, at Niels Knudsen kom ridende i Hjortlund og red vester på kort efter, at grænsekontrollørerne havde passeret Hagen Jørgensen. Den oplysning kan godt opfattes som et forsøg på at give Niels Knudsen et alibi i forbindelse med sammenstødet og disputten mellem grænsekontrollørerne og personerne ved kreaturerne.

Vidne nr. 59, Niels Christensen af Hjortlund, som jo havde besøg af Hagen Jørgensen m.fl. mellem otte og ni langfredag aften, fortalte, at Niels Knudsen, som var ridende, havde været ved

hans dør forinden de andre for at spørge, om der ikke var en karl vesterfra. »Vidnet svarede ham da til vej, og på vidnets spørgsmål, hvor han ville rejse, svarede Niels Knudsen, det vidste han ikke på den tid, hvorpå Niels Knudsen red bort uden at komme ind i huset, hvilket alt passerede, før end han hørte den alarm østen for byen.«

Så vidt vidnet kunne erindre, havde Niels Knudsen, Mogens Knudsen og Hans Sørensen senere på natten været i hans hus, men han mente ikke, at de havde fortalt ham noget.

Vidne nr. 61, Mogens Knudsen af Jernved, som ikke synes at have været i familie med Niels Knudsen, fortalte, at han havde haft besøg i sit hus af Niels Knudsen og et par andre, hvor den ene siden viste sig at være Sonnich Nissen. De to karle, som var med Niels Knudsen afkøbte Mogens Knudsen en ko, som han skulle have 13 rigsdaler for. Han vidste ikke, hvor kvæget skulle afleveres, idet koen skulle affordres i hans gård. Under besvarelsen af spørgsmål fem nævnte han, at hans tjenestepige Karen var fulgt med det andet kvæg (og vel underforstået for at følge den solgte ko).

Før koen langfredag blev hentet, var han selv om aftenen gået over til Hjortlund for at besøge sin syge svoger (Peder Sørensen i Hjortlund var gift med Mogens Knudsens søster, Maren Knudsdatter). Han fortalte også, at Konge- eller Toldskelsåen da var tilfrossen, så man både kunne ride, køre og drive over den. Selv forføjede Mogens Knudsen sig, da han hørte støjen østen for Hjortlund, ud østen for byen for at høre, hvad der skete, men han huskede ikke, hvem han så. Vedrørende sin solgte ko, så oplyste han, at koen nu kom gående hjem til hans gård, uden at han så, at nogen drev den. Koen havde han i øvrigt fortsat, men han huskede ikke noget om de øvrige.

Den 7. juni 1773 var Niels Knudsen og Sonnich Nissen atter begge indkaldt til at møde

for kommissionen, men hverken de eller nogen stedfortrædere mødte.

Samme dag nævnte Niels Nielsen af Jernvedlund, at han havde hørt, at det var Niels Knudsen, der havde ladet kreaturerne drive over Kongeå, men huskede ikke hvem, der havde fortalt det.

Ved fornyet afhøring af Christen Sørensen af Jernved kom det frem, at Niels Knudsen havde en tjenestekarl, Niels Henriksen af Øster Hjerting, og denne havde fortalt Christen Sørensen, at kreaturerne var blevet drevet tilbage over åen. Karlen havde også fortalt, at både Niels Knudsen og Hagen Jørgensen havde været til stede, men at de straks blev borte, da grænsekontrollørernes ankomst blev observeret.

Mogens Knudsens tjenestekarl blev ikke afhørt i sagen, da man tilsyneladende ikke kunne finde ham. Det er så uoplyst, om han er blevet betalt til at gemme sig.

Anders Sørensen af Jernved fortalte som vidne, at Hans Sørensen af Lindknud kom i vidnets gård, efter at grænsekontrollørerne var dukket op, og Hans Sørensen medbragte en ko, som Niels Knudsen otte til fjorten dage før havde købt af vidnet. Koen stod så i vidnets gård nogle dage, hvorefter den blev hentet til Niels Knudsen.

Den 11. april 1774 producerede Hans Kalhauge kontinuationsstævning mod sagens to hovedpersoner, Niels Knudsen og Sonnich Nissen. Sonnich Nissen var da mødt, og på Niels Knudsens vegne var Mads Elbæk af Føvling sogn mødt »med autorisation fra amtet til under denne sag, og hvad deraf dependerer, at observere Niels Knudsens lovlige ret«. Sonnich Nissen fik først ved mødet 22. april 1774 en observatør med ved møderne.

Om Mads Elbæk kan nævnes, at han var ridefoged på Sønderkov frem til 1768, hvor han blev fæster i Bobøl, til han i 1775 købte gården i selv-

eje, og også efter tiden som ridefoged havde han forskellige betroede hverv.

Mads Elbæk stillede spørgsmålstejn ved indholdet i kontinuationsstævningen og de udsagn, der under afhøringerne var fremkommet mod Niels Knudsen, og han ønskede at afvente sagens fremme.

Ved de senere møder synes Mads Elbæk at have været til stede, og også ved disse møder blev udsagnene om Niels Knudsen fremsat meget vagt. Vidnerne havde hørt tale om noget, men huskede ikke af hvem, eller de mente ikke at erindre forholdene med sikkerhed.

Dog kunne Christen Christensen huske, at han, da han kørende fra Ribe kom hjem samme aften eller nat, foruden flere ukendte fandt både Niels Knudsen, Hagen Jørgensen og Mogens Knudsen i sin gård i Hjortlund.

Præstens karl vidnede, at præsten havde solgt en ko, men uvist til hvem. Den skulle leveres til Niels Knudsen. Om leveringen fortælles nedenfor under præstens rolle.

Niels Knudsens tjenestekarl Hans Sørensen blev som 79. vidne afhørt 7. november 1774, og Hans Sørensen var klar over, at der var solgt kreaturer til en mand hjemmehørende syd for Tønder, men han vidste ikke nærmere om antallet og af hvem de var solgt. Han forklarede dog, hvorledes de forskellige sælgeres tjenestefolk havde deltaget i drivningen af kreaturer over åen til Hjortlund. Han fortalte også, at kreaturerne blev drevet ind i gården hos Niels Jensen i Hjortlund. Han vidste ikke, om de skulle afvente ankomsten af kreaturer fra Hillerup, men i al fald kom der samtidig kreaturer fra Hillerup til Hjortlund. Han kunne nævne navne på 3 af driverne fra Hillerup. Selv trak han forrest en ko ud af Hjortlund mod øst, da de øvrige kreaturer og de to heste blev førte og drevne bagefter. Blandt personerne, som han var bevidst om at de fulgte med, var Niels Knudsen, Hagen

Jørgensen, Mogens Knudsen og Niels Henriksen. Da han var forrest, kunne han ikke se, hvem der hindrede grænsekontrollørerne i at beslaglægge kreaturerne. Selv slap han sin ko løs. Han oplyste også, at de kreaturer, som han skulle drive for Niels Knudsen, efterfølgende blev drevet til Niels Knudsens gård og indsat der. Hvor de andre blev af, huskede han ikke. Han indrømmede dog senere, at han også indsatte en ko hos både Anders Sørensen og Christen Sørensen i Jernved. Christian Sørensen vidnede senere og fortalte, at Niels Knudsen havde ladet koen afhente dagen efter.

Anders Christensen i Jernved vidnede den 24. februar 1775, at der om natten kom en person og vækkede ham og begærede, at to kreaturer kunne indsættes i hans stald nogle dage. Han mente at kunne erindre at han af personens røst kunne kende Hans Sørensen, der da var daglønner i sognet, men helt vis på det kunne han ikke være, da personen allerede havde forføjet sig bort, da han nåede ud til kreaturerne, som nogle dage senere blev ham affordret af Niels Knudsen.

Anders Sørensen mente, at koen, som han havde solgt til Niels Knudsen, havde en værdi af omkring 12 rigsdaler, men huskede det ikke med sikkerhed.

Morten Madsen af Gredsted, der tjente hos Anders Jensen i Gredsted oplyste, at Niels Knudsen måske havde købt en ko af Anders Jensen. I hvert fald leverede Morten Madsen koen til Niels Knudsen i dennes gård, og gået nærmere på klingen indrømmede Morten Madsen også at have ledsaget samme ko sammen med de øvrige til Hjortlund. Det sidste var efter ordre fra Niels Knudsen. Efter at have indsat koen i Niels Nielsens gård i Hjortlund, forføjede han sig bort. Koen havde han dog siden set igen.

Også Mogens Knudsens tjenestepige vidnede, at Niels Knudsen var til stede ved driften af kreaturerne til Hjortlund. Ifølge hende blev de

indsat i Christen Vinds gård i Hjortlund en halv times tid. Det var den østligste gård i Hjortlund. Hun fulgte ikke med kreaturerne mod øst, så hun så ikke sammenstødet med grænsekontrollørerne, men hun oplyste at to kreaturer siden blev drevet tilbage til hendes husbond, Mogens Knudsen, hvor de forblev sommeren over.

Fredag den 26. april 1776 mødte på Niels Knudsens vegne for kommissionen Mads Elbæk, »som imodsigde alt, hvad ubeviseligt under denne sag fra først til sidst af actor Sr. Hans Kalhauge imod Niels Knudsen er anbragt, og dernæst af commissionen udmygst var begjærende at maatte vorde tilladt meddel af commissionen deduction for derefter at fremkomme med det fornødne til forsvar paa Niels Knudsens side, i hvilken henseende han og var kommissionens udsættelse i 6 uger begjærende.« Sagen blev så udsat til den 7. juni, hvor et indlæg forfattet af Niels Knudsen blev indleveret og oplæst. Tilsvarende forelagde Mads Elbæk den 19. juli et skriftligt indlæg fra Niels Knudsen, som han begærede læst. Heri fremsættes den påstand, at grænsekontrollørerne har udspreddt det rygte, at han var hovedmand, fordi han havde opkøbt køer. Det faktum, at han af grænsekontrollørerne blev observeret ved flokken af kreaturer langfredag aften, berøres ikke i dette forsvarsskrift.

I selve dommen nævnes som ovenfor citeret under Sonnich Nissen, at Sonnich i sin skriftlige redegørelse havde fortalt, at han havde aftalt med Niels Knudsen og en ubekendt mand i Jernved, at de skulle levere et antal kreaturer til at sætte på græs, og de skulle leveres fri i Linnet Skov den efterfølgende påskelørdag. Det konkluderes, at det under sagen er oplyst, at Niels Knudsen og en del andre har gjort sig skyldig i ulovlig omgang, men antallet af kreaturer har ikke været som stort, som grænsekontrollørerne har anført at have fundet ved anholdelsen. Det nævnes også, at der overalt kan spores, at Niels Knudsen har været hovedmand i denne handel,

og det betvivles ikke, at der kunne være kommet gode oplysninger, hvis Niels Knudsens tjenestekar, Niels Henrichsen fra Øster Hierting, kunne være blevet afhørt.

Det ser ikke ud til, at Niels Knudsen fik større straf end de andre. Han skulle betale værdien af den ene ko, som det var bevist, at han selv havde solgt (12 rigsdaler 4 skilling), samt told af koen (4 skilling) samt en bøde på 10 rigsdaler. Desuden skulle han betale en bøde på 100 rigsdaler for at have været til stede i Hjortlund ved driften. Det sidste skulle, foruden af Niels Knudsen og Hagen Jørgensen, også betales af Mogens Knudsen af Jernved. Endelig skulle han også være med til at betale sagens omkostninger.

Drivernes rolle

Flere af tjenestefolkene, som blev afhørt til sidst, gav mere udførlige oplysninger om deres rolle og om forløbet langfredag nat, men det fører for vidt at redegøre for de enkelte. Sagen giver dog oplysninger om, hvorfra bønder i Jernved og Hillerup havde tjenestefolk. Niels Friderichsen af Hillerup var stedsøn af Enevold Andersen i Hillerup og fungerede som tjenestekar hos denne ved driften af kreaturer den aktuelle nat. For Mogens Knudsen var det en tjenestepige, Karen Albrechtsdatter, der deltog. Hun var fra Jyllerup i Årre Sogn.

I dommen nævnes, at de øvrige tilstedeværende (ud over Niels Knudsen, Hagen Jørgensen og Mogens Knudsen) var tjenestefolk, som måtte betragtes som redskaber eller tilskuere. Det tilføjes senere, at de øvrige, som var på stedet, har været tjenestefolk undtagen Anders Pedersen, og altså kunne anses som drivere, medvider eller medhjælpere, nemlig Hans Sørensen af Lindknud, Morten Madsen af Gredsted, Chresten Madsen af Hillerup, Karen Albrechtsdatter af Jyllerup, Niels Frederiksen og Gregers Nielsen af Hillerup, Thomas Jensen af Aig og Søren

Hansen af Allerup. Eftersom de efter deres husbonds ordre har måttet afdrive kreaturerne, og da de er mødt for kommissionen og afgivet forklaring, så modereres deres straf efter toldordnancens kapitel 19 artikel seks til otte dages civilarrest på vand og brød. Hvad derimod angår Anders Pedersen af Jernved og Niels Henriksen af Øster Hierting, hvor den første ikke har villet bekende for kommissionen, og den sidste er bortrejst, da bør de begge straffes med 14 dages civilarrest på vand og brød.

Præstens rolle

Chresten Nielsen blev præst i Jernved i 1769, altså to år før smuglersagen, og ukendt med toldregler kan han ikke have været, idet han før sin præstetid havde været ansat ved toldvæsenet i sin fødeby, Odense¹⁰.

Han blev gift ind i en studehandlerslægt, idet hans kone, Anna Marie Hillerup var søster til Peder Nissens kone, Bodil Nielsdatter Hillerup. En bror til dem, Thomas Nielsen Hillerup var præst i Darum og Bramming og gift ind i handelsslægten Øllgaard fra Varde ved ægteskab med Mette Øllgaard, hvis far var ejer af herregårdene Bramming og Sneumgård¹¹.

Om præstens rolle i smuglersagen hører vi først gennem afhøringen af hans tjenestekar, Christen Madsen i oktober 1774, og tjenestekarlen var da ansat hos præstens svoger Peder Nissen i Hillerup, hvor han sikkert har fået instrukser om, hvad han skulle sige.

Allerede 38. vidne nævnte at have hørt, at en ko tilhørende præsten i Jernved havde været med ved Hjortlund, og vidne nummer 59 og 71 nævnte tilsvarende. Tjenestekarlen Christen Madsen blev afhørt som vidne nr. 78 og bekræftede da, at han så vidt han kunne erindre, tjente hos sognepræsten i Jernved ved påsketid 1771, og han fortalte, at sognepræsten havde solgt en ko, som skulle leveres til Niels Knudsen i Jernved, men

Maleri forestillende hulvejen mellem præstegården i Jernved og Kongeå ved Hjortlund. Malet af Verner Christensen.

hvem den egentlig var solgt til, vidste han ikke. Sognepræsten anmodede ham om at trække koen bort, og han trak koen uden for præstegården, hvor han hørte, at nogen råbte, at de skulle komme med koen, hvorefter han fulgte de andre over åen, som var tilfrossen, til Hjortlund. Han nægtede at kende nogen af personerne, som ellers deltog og kunne ikke oplyse noget om antallet af kreaturer. At koen kom tilbage, huskede han, men ikke hvordan. Den var i præstegården den følgende morgen, og den blev siden solgt i Ribe. Mere vidste han ikke. Altså kun reelle oplysninger om, at en ko var solgt og leveret til de andre, samt at han havde været med. Det sidste bekræftede også senere vidner, Morten Madsen af Gredsted og Karen Albrechtsdatter.

Vi ved ikke, hvor tjenestekarlen var fra, og hvor længe han havde været i præstegården, men set i lyset af, at han først blev afhørt 10. oktober 1774, altså 2½ år efter hændelsen, så må han jo siden have lært en række af de involverede at kende.

Næste vidne, Hans Sørensen, der drev for Niels Knudsen, nævnte, at kreaturerne ikke blev

samlet i Jernved men gradvist på vejen mellem Jernved og åen, og det passer jo med præstekarlens forklaring. Helt frem til min barndom i 1950'erne gik en markvej bagom præstegårdens have som en idyllisk hulvej ned til engen overfor Hjortlund kirke, og det er ganske givet ad denne vej, at kreaturerne er drevet, og helt naturligt har præsten så ladet sin ko drive ud til de andre, da de kom forbi.

Præstens egen forklaring er nok noget af det mest vidtløftige i hele sagen. Først beklager han, at han ikke er blevet afhørt i sagen, men samtidig understreger han, at han havde fået en aftale med Hans Kalhauge om, at denne skulle opsøge præsten for at »tage hans vidnedsbyrd«, som han havde gjort for en anden præst på egnen ved en tidligere kommissionsag. Det skete dog ikke, så det er forklaringen på, at præsten ikke var mødt som vidne. Hr. Nielsen udtrykker derpå, at »han falder i forundring« over at han atter indkaldes og i øvrigt føler, at Kalhauge skærper sin irettesættelse mod ham. Om køb af køer skriver han, at Niels Knudsen og en ukendt mand en søndag eftermiddag uden tvivl i foråret 1771, kom til præsten og spurgte, om han ikke havde en ko at sælge. Han bad dem selv gå ud i stalden og se på en ko, som han beskrev for dem. Nævnte ko blev de så enige om solgt af, og præsten betingede sig, at Niels Knudsen ville stå inde for betalingen, idet koen skulle blive stående nogle dage i stalden, og køberen var præsten ukendt. Det gik Niels Knudsen med til. Nogle dage efter kom der bud om, at koen skulle leveres til Niels Knudsen, hvorpå præsten befalede sin tjenestekarl, Christen Madsen, at trække koen om til Niels Knudsen, der boede tæt i nabolaget, for at levere den der. I indlægget spørger præsten så, om det var ulovligt i sin egen stue at sælge en ko, eller at lade koen trække om til en nabo, som indestod for handelen. Endelig stiller præsten krav om

erstatning på fire rigsdaler for den ulejlighed og bekostning, han har fået af sagen.

Af dommen fremgår, at Hr. Nielsen efter egen tilståelse har solgt en ko til en ham ubekendt mand, og da hans karl, Christen Madsen efter præstens anmodning drev den over åen, så bliver præsten ansvarlig herfor, medmindre han med lovens ed kan befri sig fra, at han har været vidende herom, og i så fald bliver Niels Knudsen ansvarlig for det.

Hr. Nielsen blev dømt til at betale prisen for koen ansat til 8 rigsdaler samt told og bøde, henholdsvis 4 skilling 10 rigsdaler, altså i alt 20 rigsdaler og 4 skilling. Desuden skulle præsten sammen med de andre sælgere udrede kommissionens omkostninger og samt betaling af skrive og salær til actor, Hans Kalhauge. Også her var der trussel om fæstningsarbejde ved manglende betaling.

Lidt om grænsekontrollørerne

De to grænsekontrollører under Ribe Told-distrikt var Christian Jørgensen Hess og Jens Borring, som boede henholdsvis i Jedsted og Kærbøl.

De var ridende langs Kongeå langfredag nat, hvor de konfiskerede to heste men måtte opgive at beslaglægge et større antal kreaturer, og antallet synes at være blevet oplyst som større, end retsagen gav oplysninger om. Det er dog ikke ensbetydende med, at der ikke har været flere kreaturer, end det antal på 11 køer, som kunne dokumenteres.

Toldkontrollørerne har efter afleveringen af de to konfiskerede heste aflagt rapport til deres overordnede i Ribe, hvorefter sagen så er sat i gang.

Ved kommissionsmøde 26. april 1776 producerede Hans Kalhauge en ham fra justitsråd Bang tilstillet genpart af den på Toldboden 30. marts 1771 holdte forhør angående sagen, og

videre producerede han grænsekontrollørernes indsendte underdanigste pro memoria af 16. januar 1772 med et derved følgende bilag. I disse bilag kan vi læse mere om toldkontrollørernes udsagn.

De optræder ikke selv som vidner i selve sagen.

Af forhøret foretaget på Toldboden i Ribe påskelørdag 1771 fremgår, at grænsekontrollørerne fortalte, at de aftenen før omkring klokken 10 om aftenen kom ridende tæt øst for Hjortlund, hvor de traf på en drift køer eller stude bestående af 20 til 30 stykker, som var »udpractioneret af Nørre Jylland« over Kongeåen. Ved kreaturerne var to ridende personer, hvoraf den ene medførte en hest, foruden den han red på. Kontrollørerne konfiskerede straks kreaturerne samt de to heste, mens den ene rytter straks havde forføjet sig bort. Kort derefter kom mange mennesker fra Hjortlund, ja efter skøn over 16-20 personer, og disse personer fratog så grænsekontrollørerne kreaturerne, medens de fik lov at beholde de to heste, som blev bragt til toldstedet i Ribe. Kontrollørerne kunne ikke oplyse, hvor kreaturerne var blevet af, men hvis de kunne få lov til at afhøre Christen Christensen af Hjortlund og Niels Knudsen af Jernved, som de havde set ved kreaturerne, samt få lov til at afhøre som vidner alle de øvrige af Jernved og Hjortlund by fornødne personer, så kunne de opklare det. En sådan afhøring ville dog kræve en godkendelse fra General Toldkammeret, idet beboerne i de to landsbyer hørte under tre til fire forskellige jurisdiktioner, nemlig Jernved by til Gørding herred i Nørre Jylland og Hjortlund by i Sønderjylland henholdsvis under Kalvslund Herred i Haderslevhus Amt og dels under Riberhus Birk og Amt.

Disse forskellige jurisdiktioner synes også at have været hovedårsagen til, at kommissionen først senere blev nedsat og kom i gang med

sagen efter tilladelse fra København. De to kontrollører pressede på for at få sagen startet med bl.a. begrundelsen, at der var behov for en afstraffelse for at de fremover sikkert kunne udføre deres arbejde. Økonomiske forhold har også spillet ind.

De to heste, som de konfiskerede, blev solgt på auktion i Ribe, og kontrollørerne har sandsynligvis fået en del af den ved auktionen indbragte sum, og de har utvivlsomt været interesseret i at få del i summen, som kreaturerne kunne have indbragt, hvis de også var blevet konfiskeret.

Om Christian Hess vides ud fra oplysninger fra kirkebogen, at hans kone ved dåb i 1772 af Niels søn af Mads Nielsen i Hillerup var gudmoder for barnet. Blandt fadderne var Hagen Jørgensen af Jernvedlund og Anders Clausen⁶ fra Hillerup. Mads Nielsen fra Hillerup blev dømt for at have solgt en ko til Sonnich Nissen og at have ladet den føre fra Hillerup i det såkaldte område »Friheden« til Hjortlund for at viderebringes, så han var reelt involveret i smuglersagen. Anders Clausen er ikke nævnt i sagen, men faderen blev altså afhørt som vidne, og den anden fadder, Hagen Jørgensen blev jo også dømt for deltagelse i sagen.

Grænsekontrollørens hustru og ganske givet også manden kom altså hos studehandlerne ved festlige lejligheder.

Konklusion og dommen

Peter Nissens rolle har næppe været stor, og slet ikke som driver. Han er heller ikke nævnt i dommen. Til hvervet som driver havde gårdmændene, der var fæstebønder, tyende og egne voksne børn eller stedbørn. Tilsvarende var Hagen Jørgensen ikke driver men mere involveret i handelen med både salg af mindst en ko samt den ene hest. Han var dog til stede ved Hjortlund.

De handlende blev dømt til at betale bøder

og afgifter samt omkostninger, medens tjenestefolkene, som næppe har kunnet betale, blev dømt til civilarrest på vand og brød i otte dage. Den bortrømte og en person, som ikke ville tilstå, dømedes til arrest i 14 dage.

I dommens tekst beskrives sagen som både vidtløftig og som langvarig, og det må siges at være en rammende beskrivelse. Mindst 81 vidner blev afhørt, heraf en række to gange, og nogle afgav skriftlig erklæring. Sagen startede i november 1772, godt 1½ år efter smugleriet, og efter 68 kommissionsmøder afsluttedes sagen i oktober 1776, hvor der var gået 5½ år. Ikke så sært, at vidnerne påberåbte sig, at de havde svært ved at huske detaljer, men de har nu næppe anstrengt sig.

Noter

1. Esben Graugaard, Nordvestjyske bønder som kreaturhandlere i Nordsørummet. Studier i netværket omkring en regional kultur- og driftsform o. 1788 – 1914. Syddansk Universitetsforlag, 2006 (side 88)
2. Landsarkivet Viborg, B9-1070, Ribe stiftamt, Commissions Act begynt i Ribe d 2 Nov 1772 sluttet i Ribe 25 Oct 1776 angl Told Defraucasion. Og bilag i B9-1071 ligeledes på Landsarkivet i Viborg.
3. Magne Juhl, Afskrift af kommissionsprotokollen samt bilag plus oversigt over personer nævnt i protokollen og bilagene
Den originale protokol og de 37 bilag til sagen (2) er afskrevet og oplysningerne er bearbejdet med udarbejdelse af bl.a. en alfabetisk oversigt over alle personer nævnt i sagen med forsøg på at anføre, hvorledes de er beslægtede. En kopi findes på landsarkivet i Viborg og i sognearkivet i Jernved.
4. Hans Kallhauge var delefoged samt eligeret borger i Ribe og virkede som actor, d.v.s. anklager i sagen. Mere om ham kan læses i Fra Ribe Amt 1929 side 302.
5. Tames tid må være Tamperdag, der i 1771 var onsdag den 20. februar
6. Det første vidne, Claus Pedersen, er min tip4-oldefar. Bonden i Plougstrup, Peder Johansen Clausen, er min oldefar. Anders Clausen i Hillerup, søn af Claus Pedersen er min tip3-oldefar og i øvrigt også farfar til forfatteren Hans Egedes Schack jf. Carl Langholz's bog »Aneetavle

- for berømte danskere. 1. samling: Digtene og forfattere, 1989.
7. Området lige syd for Kongeåen havde speciel status todmæssigt og benævntes »Friheden«. I P. Eliasens bog »Kongeåen eller den gamle grænse« udgivet af Toldhistorisk Selskab og Historisk Selskab for Ribe Amt i 1980 er et helt kapitel om Friheden.
  8. Jesper Madsen, Studchandelens historie i Danmark, Århus 1908.
  9. Esther Aggebo f. Jørgensen, Hagen Jørgensen til Ørndrup og hans slægt, Århus 1957.
  10. P. Nygaard: Bidrag til Jernved sogns historie. 1. halvbind, 1921.
  11. Magne Juhl, Om præsten Chresten Nielsens gravsten i Jernved Kirke. Fra Ribe Amt 2003 side 57-60.

Heri indsneg sig en fejl, idet det fejlagtigt er nævnt, at Chresten Nielsens hustru var datter af sognepræsten, Thomas Nielsen Hillerup i Darum og Bramming. De var i stedet søskende. Om Thomas Nielsen Hillerups familieforhold kan læses mere i Oluf Nielsen bog »Gørding Herred«, genudgivet 1978 af Historisk Samfund for Ribe Amt.

Magne Juhl, Rævehøjen 2, 8800 Viborg født 1947. Har tidligere skrevet artikler til Fra Ribe Amt, Lokalårbogen for Bramming Kommune og er forfatter til et seksbindsværk om personer fra Jernved.

Under orgelbruset

– en udsmyknings historie fra Vestjysk Musikkonservatorium

Af Hans Tyrrestrup

I koncertsalen på Vestjysk Musikkonservatorium i Esbjerg løfter orglet stræbende sine piber til stor lyd. Under dem findes en tilsyneladende afdæmpet frise, fire felter i et næsten monokromt, stille farveudtryk.

Ordet *frise* er beslægtet med de franske *friser*, (dansk *frisere*), som betyder 'at krølle', 'snørkle', og udsmykningsforløbet, som præsenteres i det følgende, virker kompliceret, svingende og langt. Det er det også. Her søges vist nogle af de led, der indgik i værkets tilblivelse, genesis.

Patetisk sagt kom orglets ornamentering til at dreje sig om liv og død.

Som et billedbånd bevæger også tiden sig. Udsmykningens historie strækker sig over et kvart århundrede, og i den optræder mennesker, som har givet piberne et musikalsk pust og mig som kunstner et åndeligt, inspiration.

1975-1998

For ti år siden døde min gode ven Jesper Madsen, (1957-1999). Han var elev på Varde Gymnasium, da jeg underviste der, og vores ven-skab blev musik og maleri.

I begyndelsen af 1980'erne præsenterede den

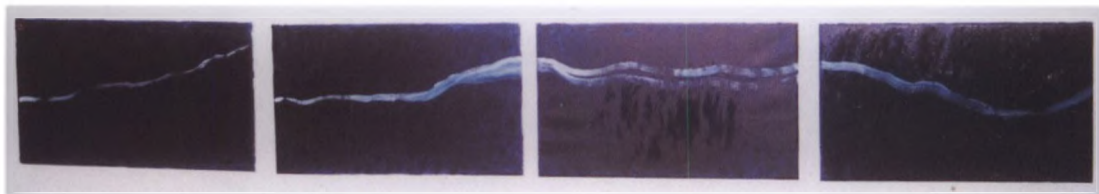
da unge konservatoriestuderende mig for en kassette med lydbåndet »4 billeder«. De fire små klaverstykker skulle jeg overføre til billeder på papir. Jeg lyttede og lod farvekridtet løbe hen over papirets ark efter musikkens bevægelser og tonefarver. Derpå offentliggjorde komponisten titlerne *Dedicace*, *Hun sover*, *Ø (nocturne)* og *Mosaik i mørke*, hvis indhold viste sig at være i fin overensstemmelse med farveskitserne:

Her fødtes ideen om at stile mod et musikalsk-malerisk samarbejde, en vekselvis skaben efter hinandens forlæg, en æstetisk dialektik.

På min fødselsdag i 1984 modtog jeg fra Jesper et partitur, en tekst og en lyd: *La Torre Festiva – piano piece for a painter*.

Vores geografier og ydre virke fjernede sig derefter fra hinanden, medens det almindelige liv løb videre, men den musikalsk-maleriske idé hvilede uden at være glemt. Jeg havde den i tanken, da det forhenværende elværk skulle transformeres til et musikkonservatorium, hvis koncertsal jeg skulle udsmykke med 22 friser.

Det blev en omfattende, malerisk kompositionsproces, som tænktes i musikbaner og afsluttedes med at få titlen *22 Nocturner*.

Fire orgeltavler – en af tidlige skitser til orgelfrisen.

»La Torre Festiva – piano pjeces for a painter« – fødselsdagskomposition af Jesper Madsen.

Ved konservatoriets indvielse – i 1998 – mødtes Jesper og jeg til festligheden. Han var tilbage på konservatoriet, nu som underviser i orgelspil, og jeg som udsmykkende kunstner. Dagen efter festen optog TVDR ved Stig Krabbe Barfoed det færdige resultat, de 22 nocturner, medens Jesper som komponist og ven spillede *La Torre Festiva* dertil. Vores kunstneriske frugt var modnet, det var et stort øjeblik, og det var sidste gang, vi så hinanden – kort tid efter døde Jesper af en hjeretilfælde.

1998-2002

Ved årtusindeskiftet eksperimenterede en grup-

pe konservatoriestuderende, MusExp, med at sætte musik til de 22 frisemalerier. Og i 2001 var der uropførelse og udgivelse af »2x22 Nocturnes Compostions«, en koncert med efterfølgende præsentation af maleri-musik-cd-bog.

Rektor Axel Mommers ideale tanke om at få bygget et koncertorgel udviklede sig til virkelighed. Arkitekt Per Wohlert formede og tegnede dronningen blandt instrumenter, og Markussen & Søn skulle bygge det. Over spillebordet og under de centrale piber var fire felter, som jeg blev bedt om kunstnerisk at udfylde.

I den musikmaleriske inspirationssammenhæng foreslog jeg MusExp at komponere fire musikstykker til de fire orgeltavler, som jeg så derefter skulle forvandle til fire billeder.

MusExp præsenterede en overraskende genudvidelse, idet et af medlemmerne, Claus Gahrn, havde skrevet fire digte, hvorover gruppen komponerede de fire musikbilleder. Temaet var de fire livsaldre, idet orglets musik ofte markerer de væsentlige livsafsnit, men i stedet for de kirkelige handlinger *dåb, konfirmation, bryllup og begravelse* drejede teksterne sig om de verdslige og almenmenneskelige eksistentialer *fødsel, ungdom, manddom og død*

Jesper Madsen 1957-1999.

hvisker en blomst
i mørket

sådan gror vi

-----

sølvdråber synger
langsomme ord af glas

klangen antænder
vinterilden i marts
spirer som jævndøgn

kontrapunktisk bevægelse

-----

så drik lyset

landskabet står blankt
ventende på en skæbne

vi kan gå sammen
til havet
lad det føre os

-----

skovens tågede ånd
hængt over floden

bjerghytterne
tilfældigt forladt af regn

kapellet
menneskekranium

ildstedet brændt ud

For mig, som havde haft professor Johan Fjord Jensen som min vigtigste litteraturunderviser-guru på Århus Universitet, var hans »Livsbuen – voksenpsykologi og livsaldre« et fremragende teoretisk og filosofisk grundlag for studierne i orglets udsmykning. Hertil føjede sig overvejelser over livsillustrationer som grafiske cardiogrammer, farvesymbolik og aldersrytmer.

Så da musikere, instrumenter og TV Syd ved Preben Nygaard, som fulgte den ganske orgelproces, troppede op i Thorstrupatelieret en forårsaften i 2002, var forudsætningerne legio. Og i det smukke, lave sollys udfoldede sig så en stærk, koncentreret, poetisk og samsøgende skabelse: musikere og sanger, maleren, tv-filmeren og min fotografven forenede sig i en dirrende, motivstyret, improviserende genesisfortolkning af de fire digtes stemning.

Cd'en til »2+22 NocturnesCompositions« – bogen om udsmykningen i Konservatoriets koncertsal.

„MusEXP“ (Experimentarium) i Hans Tyrrestrups atelier i Thorstrup. Fra venstre: Henrik Strandfelt, Marc Bernstein, Mads Jørgensen, Frøderik Sørgaard, Dorthe Sehested, Claus Gahrn, Hans Tyrrestrup, Preben Nygaard, (TVSYD).

På arkets papir søgte jeg at overføre det sensitivt søgende sprog af musik og lyrik i en form for kalligrafi og kolorit, medens seancen udfoldede sig.

De kunstseismografiske notater var derefter udgangsskitser for maleriske udformninger af *de fire orgeltavler*, som vi døbte bestræbelsen.

The Four Organ Tablets var en god arbejdstitel, idet adskillige tavler blev afprøvet, medens orglet voksede og nærmede sig sin færdiggørelse.

Og så stod det der betagende ordfrit et vidunder af en diademisk stræbendeløftende sølvskulptur en jordisk åbenbaring

et instrumentværk som overvældende lydløst intonerede et kommende brus af orgeltoner

og dér under blå vindlader og hundredevis af runde piber skulle jeg indkomponere fire maleriske tavler, som skulle forbinde orgel og koncertsal, udtrykke de fire livsaldre og være et værk i sig selv...?

Dertil kom spillebordets hvide tangenter, knapper og brune træreornamentik, noder og organist. Vel at mærke, når lågerne var åbnet til spil og ikke indgik i den blåt kvadrerede facade.

Den nye situation betød, at jeg flyttede atelier til konservatoriet, og indledte et 'on location'-

Hans Tyrrestrup maler efter digt og musik.

maleri. Kun afbrudt af enkelte studerendes velkomne øvelser i den varme sommers kølige sal og givende samtaler med arkitekt, personale og rektor koncentrerede jeg mig om at sammensmelte alle ideerne fra den for andre ukendte forhistorie med det totale, rumlige orgelværk.

Rytmske strukturer, farvekombinationer og livsaldermotiver skulle væves ind i hinanden i en friskhed, der ikke måtte dominere, men forsigtigt forbinde samtidigt med, at symmetrien skulle brydes næsten symmetrisk. Det var svært og krævede mange øvelser og tavleudskiftninger. Up and down, ups and downs.

Og ud af det hele voksede frisen frem, blev afsluttet og indledte sit visuelle samspil med orglet.

Den 6. september 2002 indviedes på smukkeste vis det instrumentale kunstværk. Der blæstes ånd i orglet, dets hjerte slog, og af Jesper Madsen spillede *Fra 4 Intermezzi IV 1998*.

Under orgelbruset sås en livsfrise. Under orgelbruset tænkte jeg på liv og død.

Litteraturliste

- Barfoed, Stig Krabbe: Hans Tyrrestrup, Kunstnerportræt, DR2 TV 28/9 1998, DR1 TV 18/10 1998
 Christiansen, John: Nyt pragtorgel i Esbjerg, Jyllands-Posten, 8/9 2001
 Fich, Karin: DR P2, Mal Musikken, 15/2, 2004
 Heide, Preben: KulturNyt, Danmarks Radio P2, 5/6 2001
 Holte, Susanne: Vestjysk Musikkonservatorium i El-værket, 1999
 Jensen, Johan Fjord: Livsbuen – en voksenpsykologi, Gyldendal, 1993

Orglet.

Orgelfrisen.

Lindboe, Ole: Hans Tyrrestrup, White Nocturnes, Royal Danish Consulate General, Russia, 2001

Lund, Carsten: Orglets ABC, udgivet af Det danske Orgelselskab, 1980

Modus – Dansk Musikpædagogisk medlemsblad, nr. 7/6 2002

Nygaard, Preben: Orglet skal klinge, TV Syd, sept.2002

Prip, Svend: Orglet i koncertsalen på Vestjysk Musikkonservatorium, Orglet, medlemsblad for Det danske Orgelselskab 2/2002

Rømer, Tina: Amadeus, DR P2, 26/11 2003

Tyrrestrup, Hans: 2x22NocturnesCompositions, Vestjysk Musikkonservatorium, 2001

Tyrrestrup, Hans: Mellem tårn og kuppel, Jelling Bogtrykkeris Forlag, 1994

Vestergård, Annelene: Mageløst koncertorgel indviet, JydskeVestkysten, 7/9 2001

Tange, Esben: Bolero, DR P2, 2002

Weirup, Torben: Hans Tyrrestrup, Dansk Kunst, 1999.

Foto: Medvind Fotografi og privat.

Hans Tyrrestrup er maler og digter, er født i Esbjerg i 1944 og har i mange år boet i den gamle degnebolig i landsbyen Thorstrup ved Varde, hvor der nu er male-risk atelier.

Hans Tyrrestrup er uddannet cand. mag. i litteratur, har udgivet digte, essays og kunsthistorie, bl.a.: »14 Udvalgte Digte« 1984; »Solens Kuppel – romerske rids« 1987; »Den truede lykke« med Vagn Predbjørn Jensen 1990; »Månens Muse – finske fragmenter« 1992; »Jerusalem Colours« 1995; »Fra Ordets Palet – digte i retrospektiv« 1999; »Eftertankens vejrhane« med fotograf Bent Sørensen 2006; »Grøn solfisk« 2006.

Nød lærer nøgen kvinde at spinde

Opfindsomhed og rationering under Anden Verdenskrig

Af Ernst Jensen

I krigsårene 1940-45 blev der knaphed på næsten alt. Der blev gennemført rationering af så at sige alle dagligvarer, såsom kaffe, mel, brød, smør, kød, sæbe, beklædning, brændstof m.v.

Rationeringsordningen fortsatte mange år efter krigen, og de sidste rationeringer blev først ophævet i begyndelsen af 1950'erne. Folk fik lært at spare på tingene, og alligevel slog varerne ikke til. Efterhånden var der flere og flere varer, som slet ikke kunne skaffes, fordi fremstillingen af dem var afhængig af udenlandske råstoffer, som ikke kunne komme til landet på grund af krigssituationen.

Derfor blomstrede opfindsomheden. Man måtte klare sig, som man bedst kunne, i overensstemmelse med det gamle ordsprog: »Nød lærer nøgen kvinde at spinde«.

Erstatningsvarer

Aviser og blade bragte utallige spareråd, men desuden blev der fremstillet »erstatnings«varer i stort omfang. Gamle færdigheder, der for længst var gået af brug, blev genopfrisket, og der blev anvendt apparater og indretninger, hvor forhåndenværende materialer kunne bruges til løsning af opgaver. Man kan f.eks. nævne gasgeneratoren: en slags kakkelovn, som blev anbragt bag på bilen, og hvor man fyrede med bølgebrænde. Motoren sugede så luft ind fra gasgeneratoren, som indeholdt uforbrændt gas fra træet: kulilte (CO) og andre gasarter. Der skulle brændes 2,5 kg. bølgebrænde for at få den samme energi som fra en liter benzin. Men både benzin og diesel var

strengt rationeret. I en periode var det også nødvendigt at rationere det bølgebrænde, der blev brugt som brændstof i gasgeneratorerne.

Nu – mere end 50 år senere – lever vi i et overflodssamfund, hvor langt de fleste mennesker har langt mere, end de behøver for at kunne dække de vigtigste behov. Når man f.eks. en lørdag formiddag kommer ind i et dansk supermarked og ser de svulmende indkøbsvogne ved kasseapparaterne, får man indtryk af stor pengerigelighed, men også af en mangfoldighed af alskens varer og af et meget stort forbrug.

Disse forhold opleves som selvfølgelig for de fleste i den yngre generation, men for mange ældre mennesker, som husker de knappe tider i 1940'erne, kan det give stof til eftertanke og en vis undren. Det kan måske være interessant at kaste et blik tilbage og se lidt på, hvordan folk klarede hverdagen dengang, under Anden Verdenskrig.

Forholdene i Danmark i krigsårene har været behandlet udførligt flere steder i artikler og bøger. Det følgende er ikke et forsøg på endnu en dybere historisk udredning. Den er en personlig erindring om, hvordan jeg som barn i Vestjylland oplevede krigsårenes »opfindelser« og sparsommelighed.

I de meget strenge vintre i begyndelsen af 1940'erne – de første krigsår, boede vi i et lille, tidligere vogterhus tæt ved jernbanen i Sneum mellem Bramming og Tjæreborg. Der var ikke elektricitet i huset, så belysningen stammede fra petroleumslamper.

Et udvalg af rationeringsmærker fra Anden Verdenskrig.

Der blev lavet mad på kulkomfur, som samtidig varmede køkkenet op. I det tilstødende soveværelse var der ingen opvarmning, men eftersom vi var en stor familie kunne vi dog i fællesskab holde temperaturen over frysepunktet. Foruden mine forældre sov i en periode seks af de i alt ti børn i rummet.

I stuen var der en kakkelovn, også til kul, men af sparehensyn blev der som regel ikke tændt op før om aftenen. Da blev også petroleumlampen i loftet tændt – så længe petroleum kunne skaffes. På et tidspunkt var rationeringen deraf så stram, at vi måtte gå over til at bruge en karbidlampe. Den gav et godt og stærkt lys, men var ikke let at regulere. En gang imellem slukkedes flammen, men der hørtes stadig en hvæsende lyd fra den udstrømmende gas. Jeg var tit bange for, at lampen skulle eksplodere. Med karbid kunne man nemlig fremkalde ganske voldsomme eksplosioner. I dag betragtes karbid, der er calciumcarbonat – som et ganske farligt stof, som skal behandles med stor varsomhed. Ved tilsætning af vand udvikles der yderst brandfarlige gasser (acetylen), og der er fastsat strenge bestemmelser for anvendelse, transport og opbevaring af stoffet.

Det var der ikke dengang, og vi behandlede karbid med stor letsindighed. Vi købte karbidkrystallerne i løs vægt i Brugsen, og mine ældre brødre fremstillede bomber til nytårsaftnen ved at fylde karbid i en dåse, komme lidt vand i og derefter lukke den tæt og grundigt. Når der var udviklet tilstrækkeligt med gas i dåsen, eksploderede den med et ordentligt brag. Sådanne bomber blev også brugt til at fange fisk i åen med. Inden dåsen blev lukket, lagde man en sten deri, så den sank til bunds. Når den eksploderede blev svømmeblæserne sprængt på de nærmeste aborrer, og de flød op til overfladen, hvor vi så kunne indsamle dem. Den samme teknik blev i øvrigt brugt af de tyske soldater, som bevogtede jernbanebroen over Sneum Å.

Min mor på cykel med trædek ca. 1944. Foto i privat eje.

Men de brugte håndgranater i stedet for karbidbomber. Det gav mange flere fisk.

80% sæbe

Da jeg var ti år gammel, kom jeg »ud at tjene« på en gård i Hunderup ca. ti km fra hjemmet.

Det var i 1943. Madmoderen hed Anna. Hun havde hamstret anelige lagre af forskellige varer, som der efterhånden blev knaphed på. Således havde hun gjort store indkøb af hånd-sæbe, som på købstidspunktet stadig kunne fås

som 80% sæbe. De 20% var så ler. Senere blandedes der mere og mere ler i sæben, så den slet ikke kunne skumme og bestemt ikke var velegnet til at vaske sig med. 80% sæbe blev efterhånden eftertragtet, og det var en stor glæde for Anna at kunne medbringe et sådant stykke sæbe som gave ved fødselsdage og andre særlige lejligheder. Hun lod da heller ikke nogen lejlighed gå fra sig til – om end på en tilpas beskeden måde – at fortælle om sin forudseenhed. Det gav hende en vis prestige i nabokredse. Prestigen blegnede dog en del, efter at musene begyndte at æde sæbelageret på loftet.

Cykeldæk

Anna havde hamstret andet end sæbe. Da gumi blev en mangelvare viste det sig, at hun havde et lager af cykeldæk. Cykeldæk sled man til det sidste og reparerede til det sidste. Var de definitivt kassable blev de skåret op i stykker, som så blev sat uden på store huller i andre dæk, indtil de også her var håbløst opslidt.

Det fik opfindsomme personer til at konstruere trædæk: stykker af bøgetræ blev tilpasset til fælgen og beslået med de opslidte strimler af gummidæk. Så kunne man cykle videre, selv om det bumpede mere end før. En anden mulighed var at spænde tovværk om fælgen.

Men Anna cyklede på gummidæk. Hun havde i tide set, hvor det bar hen, og også dæklageret blev opbevaret på loftet. Jeg tror hun nød det meget, når hun cyklede til købmanden på sin cykel med gummidæk, mens andre bumpede af sted på deres træhjul.

Kaffe og tobakserstatninger

Kaffe kunne man naturligvis ikke købe under krigen, og her slap Annas forråd hurtigt op. Så tog man til takke med de forskellige kaffeerstatninger, der blev fremstillet. Det var »Rich's« eller »Danmark«. Man fremstillede også selv en

slags kaffeerstatning ved at riste byg eller rug på en plade i ovnen. Også på Hunderup Vestergård var der kulkomfur og kulkakkelovne, men lokalt blev der fremstillet tørv, som kunne drøje på forsyningerne. I mosen nær Hunderup foregik en stor produktion af tørv, og fra Hunderup Vestergård var man endog i stand til at forsyne omliggende gårde med brændsel.

Tobak

Rygerne havde det i krigsårene meget svært, for udenlandsk tobak kunne jo ikke fås. Der blev så dyrket tobak, dels industrielt, dels på hjemmebasis. Mange havde tobaksplanter i deres haver, tørrede bladene på loftet og fremstillede rygetobak ved at blande bladene med sirup, svesker og forskellige andre ingredienser, så længe disse kunne fås. Der blev endvidere fremstillet stærkt stinkende tobak af kirsebærblade o.l.

I besættelsesårene blev de hjemmeavlede tobaksblade sjældent behandlet med den fornødne omhu og professionalisme. Dansk tobak fik derfor et dårligt ry, og dyrkningen ophørte helt i 1948.

Klæder

Da udenlandske forsyninger af bl.a. bomuld og anden færdigproduceret manufaktur indskrænkedes og efterhånden helt ophørte, var man også her nødt til at finde andre udveje. En stor del af krigsårenes beklædning blev derfor fremstillet af cellulld, viscoserayon på basis af cellulose. Der fremstilledes også klæder af papir. Opfindsommen her var meget stor. Min kone ejer f.eks. endnu en vest, fremstillet i krigsårene af rødspætteskind. Fiskeskind blev også anvendt til fremstilling af sko.

Man udnyttede naturligvis også resterne af »før-krigstøjet« til det sidste. Mange kvinder blev eksperter i omsyning og reparation af gamle klæder. De allersidste rester blev brugt til fremstilling af klude-

Vest fra besættelsestiden, syet af rødspætteskind. De originale knapper var også beklædt med skind, men blev senere på grund af slid udskiftet med nyere knapper. Foto i privat eje.

sko, som så blev forsynet med såler, enten af et gammelt cykeldæk eller af mange lag klude syet sammen. »Sivsko« fremstillet af halm kunne ligeledes hjælpe til at holde fødderne varme i de dårligt opvarmede rum, hvor brændselet skulle spares.

Kaninavl

Som en følge af manglen på beklædning blev det en periode meget almindeligt at holde kaniner. Foruden det velsmagende kød fik man skind, som man kunne lave pelse af, og kaniner opnåede ret god pris. Min far byggede et skur med kaninbure og havde en tid mere end hundrede dyr af forskellige racer. De blev solgt til et

slagteri i Bramming, når de var store nok. Der oprettedes en kaninavlerforening, hvor medlemmerne på skift mødtes hos hinanden og drøftede kaninavlens hemmeligheder og glæder. Engang imellem holdtes mødet hos os i vogterhuset, og medlemmerne fyldte den lille stue. Så blev der snakket kaninavl, men man drøftede naturligvis også krigssituationen og landets vanskeligheder, og man sang den ene fædrelandssang efter den anden. Der var disse aftener en god og varm stemning af fællesskab.

Kulsamleren

Når jeg kom hjem fra Hunderup til mit barn-

domshjem i Sneum, var knapheden på mange områder blevet mere mærkbar. Der var f.eks. ikke kul nok til opvarmning.

I disse hårde vintre var Esbjerg Havn den eneste isfri danske havn, hvorfor landets tilførsler af kul foregik via denne, hvorfra de transporteredes ad jernbanen til andre egne. Jernbanen gik lige forbi vores vogterhus i Sneum. Tungt læssede kulvogne passerede flere gange i døgnnet, og det skete ofte, at kulstykker trillede ned og havnede på banelinien. Efter skoletid var jeg så ude med sækken, og i løbet af et par timer kunne jeg samle så meget kul, som jeg kunne slæbe, og jeg sørgede på denne måde gennem lang tid for familiens brændselsbehov.

En dag holdt jeg imidlertid fri og begav mig langs jernbanelinien til Bramming for at se en Tarzanfilm. Jeg var meget optaget af Tarzan på den tid og læste alle bøgerne om ham. Mens jeg nu gik langs jernbanen kom et kultog. Vognene var læsset meget højt, så store stykker langs kanten så ud til at være ved at trille ned. Fristelsen blev for stor. Jeg tog en sten og kastede den op på et af læssene, og nogle stykker faldt ned over siden. En ny sten kastedes med stor kraft mod de

langsomt kørende læs. Men jeg havde ikke beregnet mit kast rigtigt, og havde ikke set, at den næste vogn var en passagervogn. Stenen ramte et vindue, der blev smadret. En konduktør kiggede ud og rejste en truende knytnæve mod mig.

Det var en rigtig slem ting at gøre, og min samvittighed led meget i lang tid. En landbetjent var ude i området for at spørge, om nogen kendte til forbrydelsen. Min far blev også spurgt, men han forsikrede, at ingen af hans sønner nogensinde kunne finde på en sådan handling.

Når jeg nu – mere end et halvt århundrede senere, fortæller om denne episode, er det i håb om, at årene efterhånden har kastet et forsonende skær over sagen, og fordi jeg nu forhåbentlig kan anse sagen for i retslig henseende at være forældet.

Ernst Jensen, Kærvej 5, 4243 Rude. Født 1933. Pens. skoleinspektør, psykolog, cand. pæd. psych og ph.d.

Har tidligere skrevet i Fra Ribe Amt og har udgivet flere grønlandske undervisningsbøger, samt bøgerne Døden må vi leve med – en bog om døden og livet og Som ordsproget siger – ordsprogenes psykologi.

Vogterhuset i Sneum, hvor tog med kulvogne dagligt passerede under Anden Verdenskrig.

Antonius og andre lege

Af Johs. Nørregaard Frandsen

Den første forårssol har kaldt små og halvstore unger ud på fortove og pladser her i kvarteret. Der er bolde, der hopper og springer, der er en råben og palaver, men den mest karakteristiske lyd er klaskene fra skateboards, der lander på flisernes cement efter mere eller mindre kunstfærdige spring og vendinger. De forhåbningsfulde skatere har bygget kunstfærdige ramper og forhindreder af brædder fra en byggeplads i nærheden, nogle i flokken mestrer teknikken i de fede spring, mens andre øver og øver sig med indadvendt koncentration, for 'svendeprøven' i det her lavsvæsen er det gode spring og den rigtige landing. Når det er lykkedes, har man retten til sej mine, mens brættet ligesom nonchalant samles op.

Det er de halvstore drenge, der fører an på de behjulede brædder, mens nogle mindre piger ser på, indtil de dog snart etablerer et alternativt fællesskab omkring en kridttegnet bane til at hoppe Paradis. Den store kridtmodel med dels kvadratiske felter, dels et større rundt hoved, hvor hoppeserien folder sig ud, er stort set identisk med den, vi tegnede og hoppede i som børn. Dengang var det vist også pigerne, som først og fremmest hoppede Paradis, ligesom pigerne sjippede og med det lange sjippetov udførte lange, og under tiden dybt komplicerede hoppeserier. Sjippetovet er her skam også endnu, en »svinger« i hver ende og så er der linet op til akrobatik for viderekomne – og for de, der gerne vil være viderekomne.

Det handler alt sammen om at beherske og

udfolde sig, og om at skabe mening gennem regler og ritualer. Den berømte hollandske historiker, Johan Huizinga (1872-1945), beskrev i sin endnu mere berømte bog om det legende menneske, *Homo Ludens* fra 1938, legen som en fri og selvvalgt aktivitet, der kun har sig selv som formål, og altså derfor er uden et nytte- eller brugsperspektiv uden for sig selv. Legen er på den måde en helt særlig aktivitetsform, siger Huizinga, der sætter sine egne grænser i tid og rum, og som finder sted så at sige uden for det »normale liv« med dets krav til nytte og formål. Leg lader sig derfor ikke beskrive i sædvanlige rationelle kategorier, rummer sit eget sprog og sine egne værdier, ligesom den danner sin egen livssfære. Det betyder også at legen altid konstruerer sine egne regler og sine egne rammer, ja, faktisk er det vel legens vigtigste egenskab, at den netop altid handler om sine egne rammer og regler.

Jeg kan høre ungerne derude. De er hele tiden i gang med at bygge baner og regler, afgør undervejs hvordan Paradis skal springes, hvordan skateboard'et skal behandles, hvordan bolden skal modtages, når den vender tilbage fra muren for at tælle i det komplicerede regnskab som opstår, når den snart skal gribes efter tre klap i hænderne og snart gribes efter andre ritualer. De leger, – altså lever de.

Drengegilder og hierarkier

Det er hyggeligt at høre så mange børn forsamlende, som der herovre på pladsen i midten af et villakvarter i Odense. De sidder altså ikke alle

Jacob, Jens og Jakob på skateboard på torvet i Holsted april 2009. Foto: Vagn Pedersen.

klinede til en computer- eller TV-skærm. Næ, de leger såmænd stort set ligeså meget som vi andre, der voksede op i 1950'ernes landbokultur. Og nogle af legene er altså de samme, andre er nye, skateboardet til eksempel. Jeg vil nu i det følgende ikke dvæle så meget ved det, der er ens, men snarere ved sider af en legekultur dengang, der måske netop hørte den tid til.

Ved de såkaldte drengegilder, altså fødselsdagsgilder, hjemme i Grimstrup, legede vi altid »røvere og politi«, ja, jeg husker det som selve dagens højdepunkt derhjemme, måske fordi legen rummede visse magtfulde ritualer, hvor nogle hierarkier blev bekræftede. En gruppe af drenge blev valgt eller lod sig vælge til politi, mens resten var røvere. Vi aftalte en tidsramme og de, der ikke var indfanget, havde i næste runde retten til at blive politi. På den måde blev

de stærkeste drenge, de mest betydningsfulde – og her kunne fødselsdagsdrenge selv få lov at være med i dagens anledning – efterhånden udpeget til at være politi. Resten var røvere, der fik en tid til at forsvinde ud i haven, ind i en af de utallige udhuse eller hvor de nu kunne danne røverkuler. Det var som regel forbudt at gemme sig på høloftet, for det ville være helt umuligt at finde vedkommende her. Så gik jagen! En efter en blev de formastelige fundet, for det var forbundet med særlig ære for røverne, hvis de kunne snige sig bagom politiet og befri de stakkels tilfangetagne. Fængslet kunne være et symbolsk indelukke, for eksempel et tomt fag i laden, hvor man havde besluttet at dette var altså hundehullet. Ingen passerede naturligvis de imaginære mure, med mindre en befrier altså kom ude fra.

Men så var der den mere groteske udgave, som vist altid udviklede sig i løbet af eftermiddagen når det var de stærkeste, der havde tilegnet sig politiværdigheden. De tilfangetagne blev ikke længere indespærret i det imaginære »luftfængsel«, men derimod tvunget til at kravle ned i en af de relativt dybe kartoffelkældre, der befandt sig på række i laden, og som kunne mørkelægges med sække for glughullerne. Her blev flere stakkels røvere kulet ned, og så kom det ondsksfulde drama! Stigen blev trukket op, sækkene trukket for og én eller anden af de mere magtfulde drenge råbte: Der er rotter i kældrene! Jeg er nødt til at indrømme det her mange år senere! Der var et par drenge, der hylede som stukne grise af rædsel, for op kunne de ikke komme før den nådige magt forbarmede sig og stak stigen ned igen. Der var altså undertiden en dreng eller to, hvis bukser ikke var ganske tørre efter sådan en tur ned i det middelalderlige fangehul.

Efter den stropetour var der vist kakao og saftvand. Måske havde min mor en anelse om, hvornår hun skulle gribe ind i den hårdhændede bekræftelse af hierarkiet blandt drengene. Efter kakaodrikken gik vi på den nære græsmark, hvor vi byggede et par mål af fars spidsede hegnspele, og så gik der EFB mod B 1913 eller Danmark mod Sverige i den. Eller endnu mere avanceret: Brasilien mod Tjekkoslaviet, men det må have været efter FodboldVM i Chile i 1962, og det passer jo også fint med det faktum at på det tidspunkt var TV-apparaterne så småt begyndt at pible frem hist og her. Fodboldholdene blev sat efter samme hierarkiske plan som politi og røver-legen. Ham der havde fødselsdag blev den ene vælger, en af de toneangivende drenge blev den anden. Så blev man valgt, behårdt blev de klumpede eller pjevsede valgt sidst! Eventuelt fordelt lidt i bundter, – og så kunne kampen begynde.

Lege som mennesketid

Drengegilderne satte altid dette behårde hierarki, formentlig dels fordi det var et rent drengeforetagende, dels fordi aldersforskellen ikke var så stor og det derfor skulle demonstreres, hvem der havde magten og æren. Almindelige forårs- og sommeraftener legede vi lidt mere lokalt, da var det nabolagets småflokke af børn, der forsamledes, og her var det hierarkiske og hierarkiserende langt mindre en del af legen, formentlig fordi der her var både piger og drenge, søskendeforhold, som beskyttede de små, og meget større aldersspredning, der betød at hierarkierne ikke behøvede blive bekræftet gennem kamp om pladserne.

Det samme gjaldt ved de fantastiske stunder, hvor alle onkler og tanter og halvonkler og halvtanter med deres børn var til Påske- eller Pinse- eller bare søndagsfrokost. Det var tider! Så blev hele det omfattende gårdanlæg til én stor paradisk legescene. Her er lutter gode minder i min sjæl, og jeg synes det er en helt rigtig pointe, når forfatteren Arthur Krasilnikoff i sin roman, Som landet ligger, fra 1983, et sted kalder barndommen for »mennesketiden«. Det er som den tyske filosof og forfatter, Friedrich Schiller (1759-1805) siger det i sin bog, Menneskets æstetiske opdragelse, fra 1795:

... for nu [...] at sige det ganske kort, mennesket leger kun, når det i ordets fulde betydning er menneske, og kun når det leger, er det helt og fuldt menneske [...]. denne sætning vil, det lover jeg Dem, bære hele den æstetiske kunsts bygning og den endnu vanskeligere livskunst med.

Det var ikke mindst i romantikkens tid og blandt de romantiske digtere og tænkere, at legen blev taget alvorlig som en aktivitet, der dannede og udviklede på sine helt egne præmisser. Herhjemme skrev en vis H.C. Andersen sig som bekendt nogle få år senere direkte ind i

Legende børn på Christianhavns Vold. Maleri ca. 1886 af Peter Hansen. Fåborg Museum.

verdenslitteraturen med sin særlige eventyrgenre, der har legen og den barndommelige fantasi som sin forudsætning. Det er i romantikken barnets leg bliver model for det kunstneriske og det skabende. Det har vi nydt godt af – og bør vi nyde godt af – stadig her ved indgang til det 21. århundrede.

Men nu må vi straks tilbage til et gårdanlæg og dets lege i 1950'erne og 60'ernes Danmark, hvor legen da heldigvis havde gode kår og fik lov til at afbryde det ellers ret så omfattende arbejde, børn på landet dengang var forpligtede til.

Lege om et gårdanlæg

Vi kunne måske kalde dem floklege, disse fælleslege, hvor alle kunne spille en rolle, også selv om disse roller sikkert ikke var lige glørværdige. En af de bedste lege var *Antonius*. Det var en leg med ret komplicerede regler, faktisk, og med mange muligheder for snyd, men det indgik jo netop i den »sociale kontrakt« at det gjorde man ikke.

Legen udspillede sig så at sige tværs over et hus. Et hold befandt sig på hver side. Bolden skulle nu kastes over huset, og holdet på den anden side skulle forsøge at gribe bolden. Når

man kastede fra for eksempel østsiden, skulle der råbes »Antonius«! Der skulle helst kastes så hårdt og så langt, at det modsatte hold ikke kunne gribe, for når et hold havde grebet tre gange, fik de retten til at list sig rundt om huset og overraske det modsatte hold ved at råbe. Stå! Her var der virkelig grundlag for snyd, for hvem kunne vide om holdet havde grebet tre gange? Derfor blev der som regel placeret spioner rundt om, og sikke diskussioner der kunne udspille sig! Nå, tilbage til sagen uden snyd! Når der var råbt »Stå!« måtte alle fryse på den plads, de nu var på. Det angribende hold havde nu retten til tre spring + en spytklats længde, herfra måtte man forsøge at ramme én fra holdet, som så blev overført til dette hold.

Sådan var Antonius hos os. Et drama der ikke lader de amerikanske TV-serier om endeløse trakasserier i retssalene meget efter. Men hvorfor råbte vi i grunden Antonius? Svaret er at jeg ikke ved det. En søgning på Google giver ikke mange svar, men leder min opmærksomhed hen på et svar fra Biblioteksvagten. Her nævnes forskellige muligheder, som jeg gerne vil citere og kommentere. Det kan være at legen har fået sit navn efter det oldgræske *stanton*, der betyder »I skal blive stående!«, måske hedder legen faktisk stadig sådan nogle steder i landet. Det er således sandsynligt at Antonius er en forvanskning af *stanton*. Det kan også være at en af de ret så mange forhistoriske Antonius'er har lagt navn til legen, der er flere romerske kejsere og desuden helgener og hellige mænd at tage af.

I Biblioteksvagtens fine svar til nogle spørgsmål skildres for eksempel denne Antonius, og den historie vil jeg altså citere omfattende af, for den er god: »Der er tale om Den hellige Antonius, født år 250 i Egypten, død 105 år gammel. Han voksede op i en velhavende familie, men forærede alle sine ejendele bort og vandrede ud i ørkenen for at hengive sig til faste og bodsøvel-

ser. Hans tilhængere var navnlig svinehyrder, og man ser ham derfor afbildet med det egyptiske kors som hyrdestav og et svin liggende for fødderne. Han kunne give gode råd om, hvordan man undgik bl.a. svinepest, og blev under pestens hærigen i Europa i Middelalderen svinehyrdernes skytshelgen. Men Antonius kunne og kan stadig mere end det, for kalder man på ham, hjælper han folk med at genfinde tabte og forsvundne ting. (Netstedet Biblioteksvagten).«

Så følger et par skønne skildringer af Den hellige Antonius' hjælpsomhed som tingfinder samt en beskrivelse af det kalkmaleri, der findes af ham i Århus Domkirkes nordlige sideskib. Den derværende kirketjener, Niels Majlund Nielsen, refereres dernæst for denne smukke historie, som har han fået overleveret af en 80-årig østrigsk dame, der har besøgt domkirken, og som har fortalt Majlund om en tildragelse fra Alperne, hvor hun havde plukket bær:

Da hun havde fyldt sin kurv, stillede hun den fra sig for at slentre lidt rundt på stedet og glæde sig over vegetationen og udsigten ned over dalen. Men da hun kom tilbage, kunne hun ikke huske, hvor hun havde stillet kurven, der stod skjult i lyngen. Heldigvis vidste hun råd, thi hun kendte sagnet om den hellige mand og hans underfulde evne til at vise, hvor skjulte ting gemte sig. Den østrigske sygeplejerske råbte Antonius! og i samme sekund kunne hun se, hvor kurven med bærrerne stod. [...] der er en betingelse for, at Antonius yder hjælp: Man må ikke misbruge hans navn, ej heller ulejlige ham i tide og utide, og husk: Man må ikke se noget andet menneske i øjnene, når man råber Antonius.

Ja, så kan man jo bide spids på *stanton*, der betyder Bliv stående! og *Den hellige Antonius*, der altså kan finde ting, og hvis man navn man kan råbe, men uden at se et andet menneske i øjnene. Det forrygende er at min barndoms leg jo sagtens kan have disse kilder – eller andre.

Salt, tik, ståtroid, dåsegemme og krongemme
 Blandt de lange, lyse sommeraftners lege var en lang række, der havde indfangningen af den anden som sit mål. Drengene, i hvert fald de halvstore drenge, havde altid forbistret travlt med at ville indfange lige præcist bestemte piger, der måske sådan var begyndt at bule lidt ud hist og her under sommerkjolen og især oppe i brystregionen. Legen gav anledning til at berøre det eller den forbudte, bare med et strejf, uh! det var nok til frydelig væren resten af den uge, men også til en gysen over det, der endnu ikke var muligt, men som vi vidste ventede som en mulig salighed derude foran os et sted. Andre og mindre piger kunne sådan set stille sig lige foran fangeren, han var forblændet i sin jagt efter hin ene, der yndig som en rådyrdå sprang lige uden for hans fingres rækkevidde, men så vidt jeg husker så lod hun sig dog fange! Koket og pigeligt med netop den frydefulde strejf af det unævnelige som resultat.

Der var forskellige varianter af fangelegene, som altså ofte rummede et berøringsmoment. Der var noget vi kaldte »salt« eller på vestjysk: »sål«, hvor det gik ud på at fange og prikke den anden med en finger, eventuelt endda at tage om hende, så var det hendes eller hans tur. Måske refererede navnet »salt« til den vestjyske talemåde, at man kunne fange fugle ved at strø salt på deres hale. Måske refererer det endda til Det gamle Testaments dramatiske historie om Lot og hans familie, der flygter fra det brændende Sodoma, og hvor hustruen forvandles til en saltstøtte, fordi hun vender sig skønt Vorherre har forbudt det. I »salt« skal man jo også stivne.

Legen »tik« var vist den samme, og måske et mere almindeligt navn for den samme fange-og-berøre-jeg. I hvert fald kan man finde beskrivelser af tik hos den sønderjyske præst, forfatter og folklorist H.F. Feilberg (1831-1921). I Ordbog over det danske Sprog hedder det under »tik« at

det er helle i tagfat eller navnet på en slags tagfat, hvor man råber »tik« når man slår en anden. Netop tik var hos os en leg, hvor man kunne slå det udkårne jagtoffer i numsen – eller altså gribe fat i andre interessante dele af kroppen, hvor der – om jeg så må sige – ellers var helle.

Ståtroid var mere kompleks og noget med en bold, der lammede den, der blev ramt, og så måtte man fryse i netop den stilling, man var ramt. Der var dernæst nogle udviklede befrielsesmønstre, for når den, der havde fikseret én selv, blev slået til ståtroid, så var man selv fri igen. Noget for noget i dette troldespil.

Vi legede også »dåsegemme«, »krongemme« og »vinkeleg«, der lignede hinanden lidt, idet de alle havde en fanger, der efter at have talt til hundrede kunne gå på jagt. Når han eller hun havde set et offer, måtte han tilbage til sit sted, der for eksempel var tegnet i gruset, og råbe: »En-to-tre-for-Laura!« Se, så var Laura forpligtet til at lunte ind i kredsen, hvor hun nu var fange. I dåsegemme stod der en dåse midt i cirklen. Kunne man nå frem til den og sparke den ud, så måtte fangeren først have fat i dåsen før han kunne råbe én ind i kredsen, og så gjaldt det om at være væk og helt forsvundet i læbæltet igen. Krongemme lignede, men havde nogle højst udviklede ritualer, hvor man et sted på muren skulle råbe nogle trylleformularer for at befri fangerne. Endelig var der vinkeleg, der ligeledes rummede regler om synlighed over for usynlighed, befrier over for tilfangetaget, og her spillede vinkeritualer altså en særlig rolle.

Hjørnekikkert

Den sidste af de lege, jeg her sidder og genoplever til klaskene fra de store unger skateboards, er »hjørnekikkert«. Her var vores gård med tre store sammenbyggede længer og flere rimeligt store, fritliggende bygninger i øvrigt, ret velegnet. Legen var som de øvrige en flokleg, der

Legende børn på Enghave Plads. Maleri ca. 1907 af Peter Hansen. Statens Museum for Kunst.

krævede mange deltagere. En »var den« og han skulle luske rundt og afsløre, når de øvrige slap deres helle, som var hjørnerne på bygningen. Det gjaldt om at komme hele bygningskomplekset rundt, så man måtte på et tidspunkt vove forsøget og sprinte afsted fra sit sikre hjørne. Den holdt jeg meget af, dels fordi jeg – i al ubeskedenhed – kunne løbe hurtigt, dels fordi jeg kendte nogle snydetricks ved faktisk at kravle gennem en lem ind i laden, så jeg kunne snyde mig fra den meget lange passage, der var et sted på ladens nordside. Men det må aldrig røbes at jeg snød!

For selv om legen er en fri aktivitet, der ikke

har en kendt slutning, som det hedder hos Carsten Jessen og Henrik Hautop Lund i arbejds-papiret »En definition af leg« fra Center for Playware 2008, så må man ikke foranlediges til at tro, at leg ikke rummer regler og konventioner. Faktisk er legens grundforudsætning at der etableres regler. Det morsomme er at disse regler ofte forandrer sig gennem en konkret leg, ja, ofte er forandringen af dem selve kernen i legeaktiviteten, ligesom det er i denne stadige regulering af legens præmisser at dets fællesskab trives og gror. Men det er altså reglerne og regelsætningen, der giver rammerne for det enkelte individs leg i en given situation. Sådan er det,

som det også hedder hos Jessen og Hautop Lund, også i spil. Spil og lege er redskaber, der har sig selv som formål.

De unge skatere herude er vanvittigt dygtige, når de danser, stepper, stopper og springer, så der dannes flotte figurer med kroppen og kroppens fart som medium. Alle disse udendørs lege, floklegene især, bygger på bevægelse, kraft, konkurrence, risiko og latent fare. Der satses og prioriteres i legen, hvor den rationelle virkelighed laves om til en legende tilstand. Og leg er alvor. Den har og den har haft i tusindvis af udtryk, udtrykkene er forskellige fra et liv på landet i 1950'erne til moderne børn i byerne. Vore vilkår og vore fysiske rum er forskellige, vore kilder til indlæring er også helt forskellige, for dengang lærte vi primært af de andre, lidt ældre børn. Nu

spiller børnehaver og institutioner en større rolle, selvfølgelig sammen med internet, TV, spilmaskiner og computer. Klart nok! Det bliver det hverken fattigere eller rigere af, bare anderledes. Leg er stadig leg. Leg er stadig en helt original og basal aktivitet, som mennesker har udfoldet til alle tider. Den er skabende, ligesom kunst, æstetik og opfindsomhed. At lege er at leve, men at leve er også at lege.

Johs. Nørregaard Frandsen, Lindealle' 17, 5230 Odense M. Født 1950.

Institulleder ved Institut for Litteratur, kultur og Medier, Syddansk Universitet.

Har skrevet en lang række afhandlinger i tidsskrifter, årbøger m.v. Har endvidere udgivet flere bøger og er en meget benyttet foredragsholder.

Tørvegravning i Bække Mose under Anden Verdenskrig 1940-1945

Af Chr. Oxlund

Under Anden Verdenskrig var tilførslen af fossilt brændsel til Danmark vanskeliggjort af de usikre besejlingsforhold til danske havne fra den øvrige del af verden, så man måtte iværksætte allehånde foranstaltninger for at dække behovet for energi. Der blev organiseret arbejds hold, som tog »stød« op af skovbunden og lod dem save ud til kakkellovsbrænde, der blev samlet grene og kviste, som blev hugget til komfurkvas, og der blev foretaget enorme jordarbejder for at hente brunkul op af den danske undergrund.

En ressource, som man delvist var ved at afvikle brugen af, var mosetørv. De danske moser ansås

omtrent for udtømte for tørv, eller »klyne« som det hedder på vestjysk, mestendels fordi man hidtil havde gravet med håndredskaber, som havde en begrænset dybdegang. Arbejdet var tungt og adgangsvejene til moserne var i ringe stand.

Under Anden Verdenskrig måtte man ty til brug af dette brændsel igen. Dels var der arbejdsstyrker til rådighed, som kunne påtage sig besværet, dels var der motorisering nok til at man kunne forbedre kørevejene, og endelig kunne man forarbejde tørvene ved maskinel hjælp. Mange danske moser blev tømt for tørv i krigsårene, og mange steder gav tørvegravningen

I tørvegravnen hos Legarth, Bække Mose i 1940'erne.

*Bække Mose
sommeren 1944.*

anledning til Klondykelignende forhold, hvor arbejdere under usle boligforhold måtte slide i det, mens vognmænd og entreprenører havde gyldne dage.

Aktiviteterne i Bække Mose under Anden Verdenskrig er nok dårlig kendt af den nulevende befolkning. Af den grund, føler jeg at det kan være nyttigt at skrive om selvoplevede ting fra krigens dage.

Før krigen blev der gravet tørv i mosen til vinterens forbrug. Det var private, som ejede små parceller, udstykket til dette brug. Det foregik med enkle redskaber, ved håndkraft samt bistand fra en hest, som kunne slæbe tørvene ud til tørvepladsen, hvor de lå til tørre efter opgravningen. Jeg husker, at jeg som barn var med min bedstefar i mosen, hvor jeg var med til stable tørv i små pyramideformede stakke, når de var halvtørre. I slutningen af 1930-erne blev der opført et ælteværk i nærheden af mit barndoms-hjem af en gårdmand ved navn Jørgen Legarth, som ejede Bække Møllegård. Det var det første ælteværk i Bække Mose, men flere fulgte efter.

Produktionen af tørv foregik på den måde, at nogle arbejdere med håndkraft gravede dyndet op i små tipvogne, som på skinner blev kørt op til ælteværket. Tipvognen blev trukket af en slags traktor, som var opbygget af en gammel Ford-motor. Dyndet blev så tippet af i værket og blandet med vand. Her blev det en tyk, sort, grødet masse, som via en slags elevator blev ført op i en stor beholder. Herfra blev det igen fyldt i små tipvogne på skinner, og de blev trukket af to heste. Massen blev kørt ud på liggepladsen, hvor den blev udlagt i lange brede strimler. Her skulle den ligge i nogle dage, før den blev kørt hen over af en stor tromle. Tromlen var konstrueret således, at den kunne presse og udskære massen i passende rektangulære størrelser på én gang. Hvert tørv var så på samme størrelse som en mursten. Tromlen blev trukket af to heste, som måtte gå med benene i massen, mens de trak tromlen efter sig.

Når tørvene havde ligget nogle dage for at tørre, skulle de vendes. Det var mest kvinder, der ordnede dette arbejde. Med håndkraft og en

*Ælteværk på Legarths
tørvefabrik 1944.*

speciel spade blev de mange tørv vendt. Når tørvene var helt tørre, blev de kørt væk i lastbiler og store hestevogne. De blev ofte hårdt læsset, og mange tørv blev tabt på vejen til stationen, hvor de blev læsset på jernbanevogne. Mange børn på ruten kæmpede om at opsamle de mange tabte tørv. De brugte trækvogne, trillebøre eller en gammel barnevogn til at samle op i. I nogle tilfælde kunne de samle til familiens hele vinterforbrug.

Der blev oprettet yderligere tre ælteværker mere til Jørgen Legarths.

Ud over ælteværkerne, blev der sat en mængde presser i gang. De var bemanded med to mand i tørvegraven, som gravede dyndet op i en elevator, der førte det op i pressen, hvor det blev æltet uden vand. Ud af pressen kom der store blokke, som en arbejder tog fra og lagde på en trolje, en vogn, som kørte på skinner. Troljen var trukket af heste, og det var ofte børn, der var kuske på disse troljer. Blokkene blev kørt ud på liggepladsen, hvor der var en arbejder, der lagde dem ud og med en speciel greb huggede blok-

kene over i passende størrelser til tørv. Også her skulle de vendes og tørres, så der var adskillige kvinder, der arbejdede i mosen. Når tørvene var helt tørre, blev de samlet i lange strimler, med så stor afstand imellem, at en lastbil eller hestevogn kunne køre mellem strimlerne og samle tørvene op. Alt arbejde blev naturligvis udført ene og alene med håndkraft. Selv aflæsning og pålæsningen af jernbanevognene foregik med håndkraft med store tørvegrebe.

Som tidligere nævnt var det børn, som kørte hestene ved presserne, og der var mange ansat. Jeg selv begyndte at køre som 11-årig. Det var ti timers arbejde pr. dag med start klokken syv morgen og uafbrudt arbejde til klokken tolv middag. Så var der en times pause, hvorpå der igen blev kørt fra klokken ét til klokken seks. Timelønnen var kr. 1,50, altså seks dages uger med ti arbejdstimer dagligt. Det betød, jeg hver lørdag når jeg kom hjem, kunne aflevere halvfems kroner, hvilket var et pænt tilskud til familiens økonomi.

De voksne arbejdere havde akkord, og det

Tørvepresse i Bække Mose 1944.

samme havde hesteejerne. Det var udregnet som en fast pris for hver tusinde stykker tørv. Den omtalte presse kunne producere 40.000 stk. pr. dag. Hvad lønnen var pr. tusinde, ved jeg ikke.

Hvor mange presser, der var aktive i hele mosen, ved jeg heller ikke. Men et forsigtigt skøn er, at der var mellem 20 og 30 stykker. De enkelte presser var ejet af flere forskellige ejere, der så kunne kalde sig tørvefabrikanter.

En sådan tørvefabrikation foregik hver sommer i cirka fire måneder, og den krævede selvsagt meget arbejdskraft. Mange arbejdere var i gang, og skoleelever arbejdede som kuske. På den tid var der kun skoleferie i juli, så i skoletiden måtte to elever deles om et kuskejob, hvilket kunne lade sig gøre fordi eleverne aldrig gik samtidigt i skole.

Det var jo under krigen og tyske soldater havde lagt beslag på en del af Bække Skole. Det resterende af bygningen, som så var ledig, måtte eleverne deles om. Det betød, at nogle klasser mødte fra klokken syv til klokken tolv, og andre mødte fra klokken ét og gik hjem klokken fem.

Min søster Karen og jeg delte arbejdet som kusk. Jeg gik på skolen mandag, onsdag og fredag, og Karen gik tirsdag, torsdag, fredag og lørdag. Da vi begge gik i skole om fredagen, måtte vi skiftes til at skulke fra skole denne dag for at passe arbejdet i mosen.

Med gang i en sådan tørveindustri hver sommer, gav det store forandringer i hverdagen. Dels hjalp de forhåndenværende arbejdspladser på mange familiers økonomi, her, hvor kvinder og børn kunne tjene gode lønninger, dels kom mange arbejdere langvejs fra, og nogen havde hele familien med. De bosatte sig i alt muligt primitivt såsom udhuse, træskure og selv i ud-rangerede rutebiler. Det har nok fordoblet folketallet i Bække fra første maj og indtil hen i august, hvor sæsonen var slut. De fleste rejste hjem, hvor de kom fra, men adskillige blev i Bække som faste beboere. De fik efterhånden andet arbejde og noget bedre at bo i, og børnene kom i Bække Skole.

De fleste arbejdere var enlige. De havde forladt familien derhjemme. Derfor var der mange husmødre, der oprettede pensionater, hvor arbejderne kunne få fuld forplejning. I flere somre havde vi også hjemme hos os kostfolk, som de blev kaldt. Et år var der i alt 32. De fik madpakker og termokaffe med ud om morgenen. De arbejdede i to hold i mosen, så første hold fik meget tidligt morgenmad og det andet hold fik meget sent aftensmad. Vores mor var meget dygtig til madlavning, men havde også en ung pige til at hjælpe sig.

De mange kostfolk ikke bare spiste hos os, de sov der også. De var installeret overalt på ejen-

dommen. På stueloftet, på høloftet i vognporten og selv i høsehøuset, der var tørt for høns, sov de. De havde selv madras og tæpper med hjemmefra. Det var utroligt, hvordan de klarede sig med så få ejendele. Et lille barberspejl blev ofte monteret på en stolpe eller en karm.

Man må her huske på, at der på den tid ikke var varmt vand eller bruser. Heller ikke toilet, kun et gammeldags das.

Under krigen var der rationeringsmærker til alle fødevarer. Det medførte, at vores mor skulle administrere rationeringsmærkerne for hver enkelt. Jeg husker, at nogle klagede over, at mor brugte kunstige sødemidler for at strække på sukkeret. Det var oftest til det, vi kalder efterretter, frugtgrød, kærnemælkssuppe og lignende. Det resulterede i, at hver fik sin egen sukkerdåse og så kunne de selv søde maden og holde styr på rationen. Der gik nu ikke lang tid, før de kunne se, at det var en fordel, at mor stod for sukker-rationerne.

Det var ikke kun arbejdere, der var brug for til produktion af tørv. Der skulle også bruges mange heste til at trække de mange troljer, der

blev anvendt til at køre materiale ud på liggepladsen. Nogle landmænd lejede deres heste ud til det formål. Der var en ældre mand ved navn Sejr, der havde flere heste, som kuskene brugte, og det var ham, der lønnede kuskene. Hestene var opstaldet på en gård i nærheden og der blev sørget godt for dem. Hver dag fik de en mulepose med, som de fik i middagspausen, hvor kuske og arbejdere fik deres madpakker og et tiltrængt hvil.

Tørv er slet ikke så effektivt et opvarmingsmiddel som kul og koks, og det har en meget karakteristisk lugt, som mange, der har kendt til det under besættelsen, stadig kan huske. Tørvegravning til opvarmning ophørte først hen i 1950-erne. Helt enkelte familier har dog forsynet sig til eget brug endnu længere.

Fotos venligst udlånt af Bække Lokalarkiv.

Christian Oxlund, Sørhammer 4B, 8400 Sortland, Norge. Født 1932, pensionist.

Guldbergværket, Bække Mose 1940'erne.

Familien Mogensens Ford fra 1929

Af Inge Nybro Laugesen

Min far Hans Mogensen i Sneum købte i 1939 en Ford personbil årgang 1929.

Den væsentligste grund var vist, at min mor Thyra Mogensen mente, det var på tide, at far skiftede sin elskede motorcykel, en Triumph fra 1925, ud med en bil. Mine forældre fik nemlig deres tredje barn i sommeren 1939, så med bilen kunne hun og børnene komme med i byen.

Min far handlede hos Ford¹ i Bramming, og bilen kostede 2800 kr. i bytte med motorcyklen².

Det var en brugt Ford 1929, sort med sølvfarvede kofangere, reservehjul og en bagagebærer bagpå. En dør i hver side med et trinbræt under. Når man skulle markere, at man ville dreje, slog man en lille rød vinge ud. Den sad i stolpen ved fordørene.

Alle vinduer kunne rulles ned, i hvert fald i mange år. Indvendig var der polstrede sæder, stofbeklædte grå sider og et rullegardin i bagru-

Hans Mogensen på motorcyklen der måtte ofres til fordel for Forden.

den. Rattet var beklædt med sort bakelit og med lyskontakt og tudehorn i midten. Hornet havde den karakteristiske yah-lyd. Instrumentbrættet var enkelt med målere for fart, benzin og motorens varme. Der var et lille rør i bunden af bilen foran passagersædet med en prop sat i. Der kunne man regulere varmen i kabinen ved enten at fjerne eller isætte proppen. Den lange gearstang i gulvet havde en fin glat sort knop. Bilen havde selvstarter, men kunne også startes med et håndsving foran. Den var som før fortalt ti år gammel, men meget velholdt. Den havde aldrig tidligere været ude i regnvej.

Den fik indregistreringsnummeret Z 7162

Min mormor fra Brande var med på den første køretur i bilen. Hun kom med toget til Bramming, netop den dag bilen var klar til far, så han var stolt over at kunne transportere sin svigermor i bil hjem til gården, hvor mor lå i barsels seng.

Bilen kørte rigtig godt med 60-70 kilometer i timen, den kunne komme op på 80, men omkring 70 og ud ad Tingvejen på vej til Brande, ja, så spandt den, sagde mor.

Benzinrationering

Familien nåede at køre en enkelt tur på familiebesøg i Brande, før verdenssituationen var sådan, at al benzin blev rationeret. Da tyskerne besatte Danmark den 9. april 1940, var det slut med at købe benzin til privat kørsel.

Bilen blev kørt ind i en krog i laden og klodset op på mursten, for at dækkene ikke skulle

Forden på vej fra Sneum Kirke på forfatterens bryllupsdag.

blive ødelagte. Hvor sørgeligt at se den stå der, efterhånden med et tykt lag støv overalt, selv om der var lagt en presenning over det meste af bilen.

I maj 1945 var krigen forbi, og langsomt begyndte der at komme benzin på markedet igen.

Der skete noget helt specielt for os børn og den gamle bil i forsommeren 1945, endnu før far overhovedet kom i gang med at køre.

Mine forældre var rejst med toget til en familiefest med overnatning i Brande. I den anledning var Dres, der før havde været karl hos os gennem et år, tilkaldt for at passe bedriften og se efter det hele, mens far og mor var væk. Bedste og vores unge pige skulle ordne alt med børn og mad.

Om formiddagen, da alle pligter var ordnet, drev Dres lidt rundt på gårdspladsen i det gode vejr.

Han spurgte, om vi børn ville med ud og køre en tur i den gamle bil. Han ville spænde vores hest, Musse, for bilen. Det var vi med på. Bilen blev skubbet ud af laden, støvet af og dækkene pumpet op. Frontruden kunne skubbes lidt ud, så efter at Dres havde spændt Musse foran bilen, stak han tømme ind gennem forruden og kunne nu styre Musse med tømme med den ene hånd og bilen med den anden hånd på rat-

tet. Alle børn sad bag i bilen. Det blev en fin køretur rundt på de små veje i Sneum, alt for kort, syntes vi. Om far nogensinde senere bebrejdede Dres noget, kan jeg ikke huske.

Min far var i 1942 blevet udnævnt til sognefoged i Sneum sogn, og i efteråret 1945 var han en af de udvalgte, der kunne købe benzin på rationeringsmærker³ for at kunne forrette sine sognefogedpligter i bil. Han måtte dog kun køre i Ribe amt. Der blev sat et hvidt skilt på forruden med køretilladelsen.

Benzinen var rationeret indtil 1. november 1947. For at begrænse forbruget blev prisen hævet med ti øre til 68 øre pr.liter⁴.

På tur til Brande

Far havde fået en fin invitation. Han skulle med på jagt. Han havde bilen, han havde lysten, og han havde benzin til turen, men det var vist ikke helt tilladeligt at køre så langt som til Brande på en køretilladelse.

Men han gjorde det. Kørte med hele familien til Brande den 1. oktober, for at han kunne deltage i en jagt i Karstoft med svogrene, og mor og børnene kunne så en hel dag være sammen med Bedste og tanterne. Det var egentlig slet ikke min fars stil at gøre noget sådant, men lysten til en jagtdag var åbenbart for tillokkende.

Vi kørte hjemmefra meget tidligt, mens det endnu var mørkt, og vi kørte ad små veje. Det var lidt hemmeligt, men far mente, at der ikke var politi ude på den tid.

Vi var nu lidt beklemte. Min bror spurgte:

– Hvad skal vi gøre, hvis der kommer en politibil?– Så skal I bare dukke jer ned i bunden af bilen.

Det kunne vi ikke, vi sad fire børn på bagsædet proppet med tæpper om os, fordi det var så koldt. Men det gik godt, der var ingen politibiler på vejene, – og det var også mørkt, da vi kørte hjem om aftenen. Vi havde en pragtfuld tur.

Thyra og Hans Mogensen.

Mor fik kørekort

I 1946 fik mor den ide, at hun ville have kørekort. Det var far med på. Mor var da 38 år.

– Så kan du køre til smeden for mig, og du kan også køre børnene til tandlæge!

Det med tandlæge var mors opgave og ikke noget, der ellers blev gjort så meget ud af på landet dengang. Det var hidtil foregået på cykel til Bramming, hvor vi efter tur sad på en pude på bagagebæreren på mors cykel. Vi havde ingen cykler selv før i tolvårsalderen.

Der var ikke andre kvinder i sognet, der dengang havde kørekort eller tænkte på at erhverve det. Manden kørte for dem, men mor ville noget mere. Og hun ville helst selv.

Så begyndte undervisningen. Far kørte rundt med mor ved rattet, først på markveje, senere på grusveje. De ville ikke have os børn med!

Efter kort tid begyndte mor i Bramming med køretimer hos en kørelærer. Hun fik kun få timer og kom derefter til køreprøve i Esbjerg. Det var en meget speciel prøvesagkyndig, hun kom til at køre med, lidt for glad for flasken og ubehagelig at tale med.

Han spurgte allerførst:

– Hvorfor vil De dog have kørekort? – Jeg vil gerne selv kunne bestemme, hvornår jeg skal handle eller køre i byen!

Mor kørte godt til.

– Drej til højre, sagde han. – Det kan jeg ikke nå, sagde mor.

– Nå, så tag den næste.

Mor klarede det hele tilfredsstillende og fik kørekortet. 100 kroner kostede det.

Det var fem timer hos kørelæreren, 13 kr. i timen, 15 kr. for lægeattest og 20 kr. for kortet.⁵

Mor havde stor glæde af kørekortet, og hun kørte godt, havde ingen særlige uheld. Dog kom hun en gang til at køre ind i en elmast, fordi hun skulle vinke til far på marken. Kofangeren blev bøjet, men den rettede far selv ud igen.

Ja, så var der den gang en vinter, hvor vejene var sneglatte, og mor og jeg lige skulle til Bramming for at handle.

Vi kørte lige uden for Bramming, da to drenge pludselig kom løbende ud foran os på vejen. Mor bremsede hårdt op, bilen rutschede lidt og drejede en halv omgang, så vi nu vendte i den retning, vi kom fra. Vi blev begge forskrækkede og sad bare og så ud på vejen.

Jeg sagde: – Men kan du da køre nu, mor? – Ja, vi kan da ikke blive holdende her, sagde mor, vendte bilen og kørte videre ind til Bramming og indkøbene. Hun var ikke sådan at slå ud.

Bilen havde jo ind i mellem sine særheder, men dem kunne mor også håndtere. Den kunne f.eks. gå i baglås med selvstarteren. Så skulle den sættes i 2. gear og skubbes lidt tilbage i små ryk, så gik det i lave igen. Det var mest pinligt, når det skete i Storegade i Bramming!

Nu var det jo ikke sådan, at mor var parat til at køre med os børn til enhver tid. Da jeg, og senere også mine søskende, begyndte at gå i skole i Esbjerg, havde vi først en cykeltur på fem kilometer til toget i Tjæreborg.

Det skulle være meget dårligt vejr, nærmest storm, sne, regn eller alle dele, før vi overhovedet vovede at spørge om at blive kørt. Det var næsten en hel ceremoni. Jeg skulle først gå ud i stalden til far, det var i sig selv en overvindelse, mit tøj kom til at lugte af ko, og så spørge ham, om mor måtte køre os til Tjæreborg til toget. Og han har aldrig sagt nej.

En gang i et voldsomt stormvejr, ja nærmest orkan, kørte i mor os til toget. Midtvejs i mod-

vind, rev det forreste stykke af bilens tag sig løs, så det stod lige op i luften. Mor standsede, fik taget ned igen, min bror rullede højre vindue ned og stod halvvejs op i vinduet og holdt på taget, til vi kom til Tjæreborg. Så var mor lige inde hos smeden og fik et reb bundet om. Da det blev stille vejr igen, reparerede hun selv taget og satte det fast med sort isolerbånd. Sommeren efter blev det gjort i stand.

Altid plads til én til

Der var kun få i Sneum, der havde bil dengang, så derfor var der tit nogle naboer, der gerne ville køre med, især ville børn selvfølgelig gerne med, når lejlighed bød sig.

Hente og bringe feriegæster ved toget var mors store fornøjelse, og vi børn var da også tit med for at tage imod eller vinke farvel.

En sommer havde far to fine kvier på dyrskue i Bramming. Kvierne blev kørt dertil af en vognmand, mens far cyklede, og mor skulle komme senere med børnene i bilen. Vi havde ferie børn på besøg, og nogle nabobørn ville også gerne køre med. Der var 11 børn i bilen, de store sad nederst, de små ovenpå i flere lag. Vi havde en fin dag, men da vi om eftermiddagen kom hjem igen, havde vi glemt min søster. Det var skrækeligt, men før mor kom af sted for at se efter hende, kom hun løbende ude fra stalden. Da hun havde opdaget, vi var kørt, havde hun skyndt sig om til kvierne, der var ved at blive læsset på en lastbil. Så kørte hun også med vognmanden hjem. Hun var bare otte år.

På udflugt til Fyn

Vi var en sommer på en tur til Fyn, mor og far og alle fem børn. Fire børn bag i bilen, far kørte og mor sad ved siden af med lillesøster på skødet.

Turen kom til at vare længere, end vi havde regnet med.

Ollerup Gymnastikhøjskole.

Vi var først i Zoologisk have i Odense, og efter at have spist den medbragte frokost, kørte vi til Svendborg og til Ollerup. Både mor og far havde været elever på Ollerup Gymnastikhøjskole, og de så gerne, at vi børn også engang ville være elever der. Vi var inde på skolen, stor og flot var den jo, svømmehal og udendørs svømmebassin, foruden de store haller. Vi gik rundt og så det hele.

Så skulle vi til at køre hjem.

Det var efterhånden blevet hen på aftenen, og der var lang vej hjem. Vi skulle have lys på bilen, men nu var der noget galt med lyset. Det lyste kun svagt, og bilen lavede næsten ingen strøm.

Vi kørte ind i en lille by, hvor far forsøgte at få hjælp hos en lokal mekaniker, men han ville overhovedet ikke hjælpe os med noget.

Det blev en lang tur hjem, vi kunne kun liste os af sted ad små veje med svagt lys på. Det gik godt, det var en lys sommernat, men det var langt ud på natten, før vi var hjemme.

Søndagstur

Det var almindeligt, at vi engang i mellem kørte en tur om søndagen. Var der familie fra Brande på besøg om efteråret, gik mændene tit på jagt om eftermiddagen. Så kørte mor med tanter,

Esbjerg Fiskehavnen.

egne fem børn og vores fætre og kusiner til Esbjerg. Vi skulle ned og se havnen. På den tid var der omkring 550 fiskekuttere⁶ i Esbjerg, det var deres storhedstid. Vi kørte ned og parkerede på havnen og gik så rundt og så på kuttere. Senere tog vi hen til trafikhavnen og så på passagerbådene Winston Churchill, Parkeston og sidst til fragtbådene. En stor del af eksporten af blandt andet bacon og smør gik dengang ud fra Esbjerg.

Andre folk gik også tur på havnen, og når de så alle os unger og tanter myldre ud af den gamle Ford, grinede de og talte om os. Jeg var så flov, både over den gamle bil, men også over alle de børn, vi var. Mor var bare stolt og glad.

Min bedstemor Ane ville gerne i kirke om søndagen, og helst ville hun gå to kilometer derop, men da hun blev mere ældet, kunne hun godt lide at blive kørt.

– På den måde kommer jeg jo også i kirke, sagde mor.

25 års jubilæum

Bilen holdt sig egentlig godt. Den fik nogle ska-

vanker, der blev repareret. Der var lidt rust i døre og undervogn, men det kunne Ford i Bramming ordne. Da den kom hjem fra mekanikeren, tog mor over. Hun malede den, og den blev faktisk flot. Efterhånden var den kendt på vejene, det svandt ind i de gamle Fordvogne, men alle kendte Hans Mogensens gamle bil.

Når den var meget beskidt, blev den vasket i Valo. Så skinnede den rigtigt.

I 1954 var den 25 år gammel, og far sagde: - Det skal da fejres, den skal ha' en halv flaske snaps!

Et af de yngste børn spurgte:

– Hvordan skal den drikke det? – Åh, vi kan hælde den ud over motoren!

– Nej, holdt, sagde mor, – så er det bedre, vi selv drikker den.

Alle fik kørekort

Som tiden gik, og vi én efter én blev 18, fik vi kørekort. Far betalte, men så skulle det være en del af lønnen i et halvt år, hvor vi var karl eller pige derhjemme på gården.

Det var en skøn fornemmelse, da jeg fik mit

Ford instrumentbræt.

kørekort og kunne låne bilen. Det var dog noget andet at køre i den end i kørelærerens bil. Forden var tung, den var stiv i styretøjet, og affjedring var der heller ikke meget af.

En sommer, da min bror havde bestået køreprøven, men endnu ikke fået selve kørekortet, »lånte« han bilen en sen aften. Vores fætter var på ferie, og de to ville gerne lige til Esbjerg på lidt pigesjov.

Da alle var gået i seng, listede de to drenge over i laden, skubbede bilen ud af porten til markvejen, skubbede den videre ud til vejen og

et godt stykke hen, før min bror startede bilen, og de kørte til Esbjerg. Efter nogle timer kom de hjem igen og proceduren gentog sig i omvendt rækkefølge. Der var vist ikke nogen, der opdagede noget om den udflugt.

Efterhånden rejste vi hjemmefra til lære- og elevpladser, men når vi var hjemme i weekender, var far ikke karrig med at låne os bilen til bal. Så kunne der også sidde rigtig mange i lag på bagsædet. Nu var vi ikke flove over den gamle bil, men glade for at låne den, og vi syntes også, det var sjovt med så gammel en bil.

Vi skulle selv betale benzinen, men vi kom langt omkring for en tikroneseddel, og den fik vi somme tider af mor! Vi skiftedes til at køre hjem og dermed til at lade være med at drikke spiritus.

Da jeg skulle giftes, kørte min far mig til Sneum kirke i den gamle Ford, - vi kom lidt for sent, men det var ikke bilens skyld.

Så var det slut

I 1960'erne vidste alle i familien godt, at bilen nu var ved at være slidt op. Bunden var rusten, og andre skavanker trængte sig på.

En påskelørdag i 1964 blev en sorgens dag, og den sidste tur for vores Ford.

Far var kørt til Bramming efter et par ting, han manglede.

Færdselspolitiet var ude på kontrol og far blev dirigeret ind til siden. Bilen skulle til syn, men han fik dog lov til at køre hjem i den.

– Så må du nok hellere lade den stå, sagde politibetjenten.

Det kunne nu ikke lade sig gøre at reparere den mere, det ville blive alt for kostbart. Nummerpladerne blev skruet af og afleveret på motorkontoret.

Vi havde haft den i 25 år, og den havde kørt i

alt i 35 år og været til stor glæde for hele familien. Den blev solgt for femhundrede kroner til et par unge mænd, der havde én magen til, så den skulle bruges til reservedele.

Fotografier og postkort private
Foto af instrumentbræt i Ford fra Auto Cramers Ford, Bramming

Noter

- 1 Ford i Bramming: Ford startede bilhandel og værksted i 1930 i Bramming, indehaver Ford-Petersen
- 2 Fra Thyra Mogensens erindringer. I privat eje.
- 3 Historisk Samling fra besættelsesiden: Benzinrationering fra 10.8.1945 for erhvervsdrivende og fra 1.3.1946 for privat kørsel. Ophævet 1.11.1947, men fortsat med begrænsninger i kørselsretten indtil 1953.
- 4 Historisk Samling for Besættelsestiden 1940-45: Benzinrationering fra krigens start i september 1939 og under hele besættelsen. Det var kun få danskere med vigtige arbejdsopgaver, der havde mulighed for at købe benzin
- 5 Fra Thyra Mogensens erindringer
- 6 Fiskeri og Søfartsmuseum, Esbjerg: I 1955 var der 450 – 500 fiskekuttere registreret i Esbjerg, i 1960 var der 604, højeste antal nogensinde

Inge Nybro Laugesen, Toften 55, 6650 Brørup. Født 1936. Sygeplejerske. Har tidligere skrevet artikel i Fra Ribe Amt.

Godbidder og sidegevinster

– hvad sygehusarkivet også gemte

Af Aja Høy-Nielsen

Jeg var godt i gang med at skrive en biografi om Emil Cold, Esbjerg Sygehus' overlæge fra 1900 til 1935. Alt var såre godt. Jeg havde fået adgang til sygehusarkivet, og målbevidst kastede jeg mig over arbejdet. Under den fokuserede søgning efter Cold-relevante arkivalier, blev jeg – indrømmet – ramt af en slags arkival forførelse, en tendens til lykkelig fortabelse i sidesporenes vildveje, for arkivet gemte på mange overraskelser. Denne artikel er således en slags metahistorie i forhold til bogen om Cold.

Arkivet var meget større, end jeg havde forestillet mig. Det var placeret på loftet over det gamle sygehus' hovedbygning i Østergade og i en lagerbygning på Marievej. Det var tydeligt, at arkivet havde været flyttet mange gange, for de store protokoller lå eller stod sådan lidt »hulter til bulter« på reolerne og i transportkasserne. De mange løse papirer og sagsmapper var lagt i kasser.

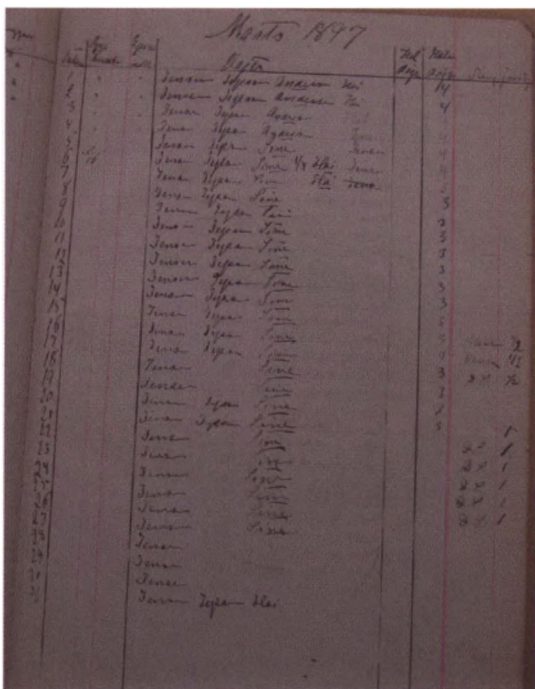
Under min ansættelse på Centralsygehuset i Esbjerg skrev jeg i 1974 min første artikel om sygehusets historie til personalebladet »Håndslaw«. Dengang fik jeg indtryk af, at der eksisterede et gammel og velordnet arkiv på sygehusets loft. Men 25 år senere, i 1999, så det noget anderledes ud. I forbindelse med indsamling af materiale til min biografi om Cold fik jeg af sygehusledelsen adgang til sygehusarkivet, der omfattede den administrative del fra 1909, det lægelige fra 1894 og det sygeplejemæssige fra 1910. Af praktiske grunde fik jeg min egen nøgle til loftarkivet, så jeg kunne komme og gå efter behov.

Loftet overraskede

Da jeg åbnede døren lettede to duer og dermed tabte de endnu en klat. Dem var der mange af på gulvet og ned ad arkivalierne. Her oppe under taget lå det administrative og sygeplejemæssige arkiv. For at få et overblik over de mange reoler og kasser fyldt med bøger og papirer åbnede jeg protokol efter protokol. Da jeg nu havde dem i hånden, kunne jeg ligeså godt ordne dem efter indhold, som f.eks. hovedbøger i en bunke, kassebøger i en anden, administrative beretninger til Esbjerg Byråd i en tredje osv. Samtidig noterede jeg også, hvilke protokoller der var, og hvad de indeholdt. Men på grund af duefjerene og støvet var det ikke muligt at opholde sig i rummet i mere end 20-30 minutter af gangen. Efter aftale med ledelsen kunne jeg tage de ønskede

Sygehusarkivet under opstilling. Foreløbig er der pakket 650 arkivkasser. Foto privat.

*Marts 1897. Vågekonerne Jensen, Jepsen, Andersen, Sine og Høi på nattevagt.
Foto privat.*

arkivalier med hjem og fik en aftale i stand om efterfølgende at nedpakke dem til overflytning til Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

»De Blå Bude«

Udstyret med en anden nøgle og kode til flyttefirmaet »De Blå Bude« på Marievej i Esbjerg havde jeg fået adgang til det lægelige arkiv, der var placeret i lejede lokaler bag værkstedet for flyttebilerne. Nogle gange måtte jeg forcere chassiet fra en lastbil for at kunne åbne skydedøren til sygehusarkivet, og andre gange gik lastbilernes motorer i tomgang, mens Radio Victor gjaldede ud over rummene. Her var der ingen duer trods huller i taget, men i stedet hensigts-

mæssigt placerede spande og plastkasser til regnvandet. Imellem gamle skriveborde, garderobeskabe og operationslejer var transportkasserne sat rundt om på gulvet, og tilsammen indeholdt de 50 års kirurgiske patientjournaler og diverse ind- og udskrivningsprotokoller. Talrige sorte journalkasser var stablet langs væggene med journaler fra medicinske og radiologiske patienter. Efter en hurtig gennemgang tog jeg de ønskede arkivalier med hjem. Med hjælp fra Byhistorisk Arkiv blev resten pakket ned i flyttekasser. Det blev til ca. 140 kasser inklusive de 10 fra sygehusloftet. I efteråret 2009 vil sygehusarkivet være færdigregistreret og opstillet til brug for fremtidens forskere, eller for andre med et særligt ærinde.

Under arbejdet med arkivalierne fandt jeg nogle sager, som var overraskende og interessante at finde i sygehusarkivet. Nogle af dem blev anvendt til artikler, mine sidegevinster. Andet materiale kastede lys over områder, som var meget lidt belyst, mine såkaldte godbidder.

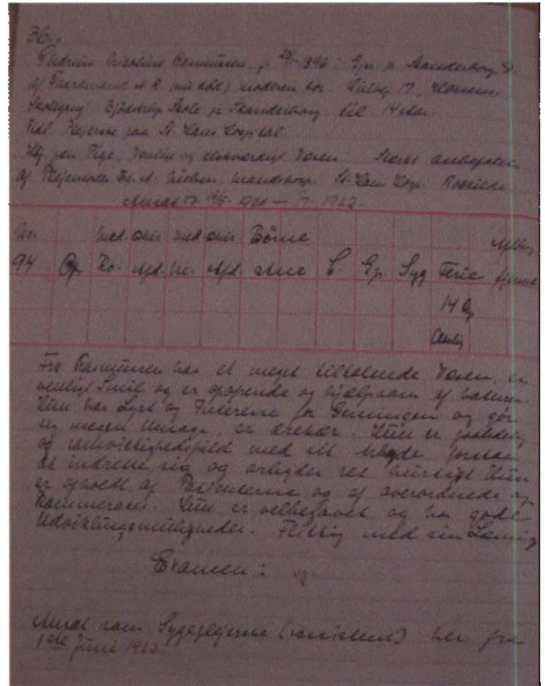
Vagtbogen for vågekoner

Vagtbogen var spændende, for her fandtes oplysninger om, hvad kvinderne hed, og hvordan de arbejdede i årene 1897-1903. Med den i hånden åbnede der sig en verden af viden om vågekones tilstedeværelse i sygehuset. Historisk har vågekonerne fyldt ganske lidt, men uden disse kvinder kunne sygehusene ikke fungere, heller ikke i Esbjerg. På det lille epidemisugehus på Baunehøj i Esbjerg var der i årene 1894-1899 en fastansat sygeplejerske og to sygeplejeelever til at varetage plejen af fire kirurgiske patienter i den ene bygning og 24 patienter med smitsomme sygdomme – f.eks. difteri, tyfus, kighoste og skarlagensfeber – på epidemiafdelingen i den anden bygning. Men uden staben af vågekoner var det ikke muligt at passe patienterne i døgnets 24 timer hver dag året rundt. Vagtbogen for

vågekoner fortæller om disse kvinders arbejde. Hver nat var der mindst en kone på vagt på epidemiafdelingen. Hvis der var indlagt patienter med mere end en smitsom sygdom som f.eks. difteri og kigkoste, var der to vågekoner på vagt. Visse nætter var der fire koner på vagt, som hver varetog plejen af en gruppe patienter med samme sygdom. Det fremgår også af vagtbogen, at nogle af kvinderne tjente lidt ekstra ved at reparere tøj om natten, og at andre sluttede nattevagten med morgenrensning, inden de gik hjem. De mødte på arbejdet kl. 20 og vågede til 7-tiden om morgenen. En af dem var den faste vågekone, mens de andre var løst ansatte. De gik hjemme og ventede på, at sygehuskarlen kom med bud efter dem, eller de sendte et af deres børn hen for at spørge, om deres mor skulle møde igen om aftenen. Ifølge vagtbogen var der i året 1897 mindst 17 kvinder, som var vågekoner. Madam Larsen blev efter få måneders vagter kaldt Sine, som det fremgår i oversigten for marts 1897. Sine Larsen var 39 år og gift med en mælkehandler og havde fire små børn ved sin tiltrædelse. Hun blev benyttet som vågekone i tre år og fik i løn 1,50 kr. samt kosten pr. nat. I Vagtbogen for årene 1897-1903 gjorde 41 kvinder tjeneste, hvoraf det har været muligt at identificere de 22 via skatte-mandtalslisterne fra 1899 og de efterfølgende år. De fleste af kvinderne var gifte og var mellem 30 og 45 år med tre, fire børn. Deres mænd var arbejdsmænd, flere var mælkehandlere og enkelte håndværksvende. Enkelte var enker og ganske få var ugifte. Efter 1910 ophørte sygehuset med at bruge faste vågekoner, og flere af dem fortsatte som privatsygeplejersker i byen og annoncerede i avisen eller senere i telefonbogen.¹

»Frk. Rasmussen har et tiltalende væsen«

Oversygeplejerske frk. K. Johanne Nielsen havde gjort et notat om sit første indtryk af Frk.

Sygeplejerske nr. 94. Gudrun Nikoline Rasmussen. F.d. 23. januar 1896. Uddannelsen sluttede med eksamenskarakteren UG. Foto Privat.

Rasmussen ved henvendelsen i 1920 om at blive optaget som sygeplejerske ved Esbjerg Kommunes Sygehus. Efter gennemført uddannelse blev samme frk. Rasmussen fastansat og forblev ansat ved sygehuset frem til 1960. Hun blev kendt under navnet Gudde, og var elsket af patienter og elever.

Alle sygeplejersker blev indskrevet i protokollen med navn, fødselsdag og skolegang. Forældrenes erhverv var også nævnt. Oversygeplejersken noterede desuden, om eleven var anbefalet og af hvem og afrundede med et første indtryk af ansøgeren. Ved gennemgang af protokollen er det tydeligt, at oversygeplejersken foretrak høje, slanke, dannede og pæne piger

med et tiltalende væsen. Der var langt imellem optagelse af »store bondepiger«. Det fremgår også, på hvilke afdelinger eleven havde gjort tjeneste. Hos alvorligt syge elever, f.eks. ved tuberkulose, kan man følge, hvordan elevens uddannelsesforløb efterfølgende var tilrettelagt, så det var muligt at gennemføre uddannelsen. Ved afslutningen af uddannelsen skrev oversygeplejersken et vidnesbyrd, som blev underskrevet af overlæge Cold. Det gode vidnesbyrd sikrede sygeplejersken optagelse i Dansk Sygeplejeråd og kunne også bruges som anbefaling til fremtidige ansøgninger. Til hver elev var der knyttet en sagsmappe, hvori elevens ansøgning forelå, lægens erklæring om elevens egnethed til »den anstrengende gerning«, samtlige udtalelser fra afdelingspraktikkerne samt indstillingen til medlemskab af Dansk Sygeplejeråd. Elevprotokollerne i Esbjerg adskiller sig tydeligt fra tilsvarende protokoller på Varde og Ribe Sygehuse – og formodentlig også fra andre provinssygehuse – ved deres fyldige omtale af den enkelte elev.²

Hjertinghjemmet

I sygehusforvalter Larsens sygekassearkiv, som også befandt sig på loftet, lå to årsberetninger fra Foreningen til oprettelse af et rekonvalescentshjem for Kvinder af den arbejdende og tjenende Klasse. På forsiden var der en nydelig tegning af et stråtækt hus. Ingen på Esbjerg Byhistoriske Arkiv vidste umiddelbart noget om et Hjertinghjem, måske havde det ligget på en lokalitet i Sønderjylland. Det viste sig imidlertid, at hjemmet lå i Hjerting nord for Esbjerg, hvor foreningen fik foræret en byggegrund af konsul Breinholt og ved indsamlede midler efterfølgende fik bygget et rekonvalescenthjem i 1924. Bestyrelsen bag hjemmet tilhørte en kreds af kendte filantroper med tilknytning til Diakonissestiftelsen i København. Sygehusforvalter

Larsens ihærdige arbejde for at få sygekasserne interesseret i sagen gjorde, at det var muligt at nedsætte opholdsbetalingen for kvinderne til en fjerdedel af døgnprisen, nemlig 1 kr. Overlæge Cold, Esbjerg Sygehus, påtog sig opgaven at være tilsynsførende. Mellem sygehusets gamle byggesager befandt sig også Hjertingshjemmets byggesag med licitation, forvalterens korrespondance med sygekasserne samt kvindernes ansøgninger. Hjemmet blev solgt i 1932 til Københavns Kommunes Lærerindeforening og blev til Annekset ved deres koloni i Hjerting. Min nysgerighed efter at kende foreningens forhistorie medførte en rejse til Det Kongelige Bibliotek i København, og da jeg var i byen blev Københavns Lærerforenings Kolonikontor også besøgt med henblik på foreningens køb af Hjertinghjemmet og stedets videre historie.³

Forvalter Larsens kladdebog

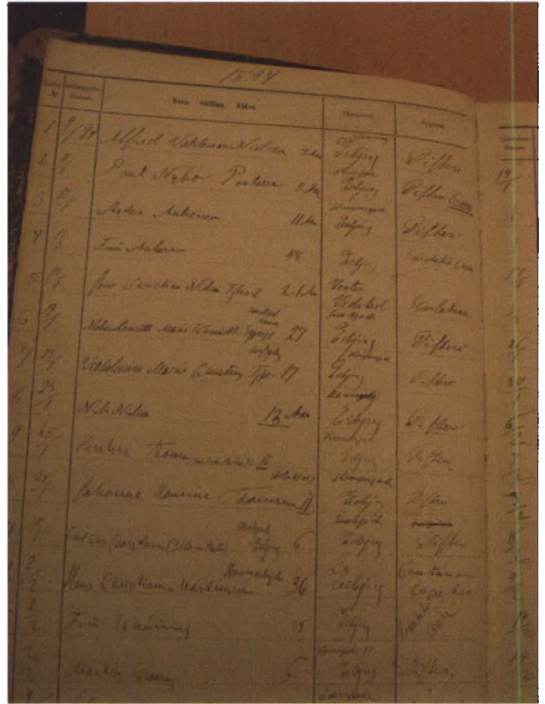
Forvalter Larsens kladdebog var lille og uanselig, og indholdt tilsyneladende kun forventelige optegnelser om udlæg for sygeplejeelevernes fragt, forskud på løn, køb af frimærker samt betaling for udenbys telefonsamtaler og afsendte telegrammer. Men der var også godbidder. Det fremgik f.eks., at det altid var den samme afdelingssygeplejerske, der skulle have forskud på næste måneds løn. Det var næppe uden sammenhæng med, at det var selvsamme, der for egne midler gik i byen og købte lækkerier til patienterne i sin afdeling. Min interesse blev også vakt for de mange noterede udenbys telefonsamtaler og telegrammer, der blev sendt af oversygeplejerske K. Johanne Nielsen til Dansk Sygeplejeråds formand i årene 1918-1919. Baggrunden måtte findes i Dansk Sygeplejeråds arkiv. Heri fremgår det, at Frk. Nielsen var blevet inviteret af Dansk Sygeplejeråd til at deltage i udarbejdelse af en ny sygeplejerskeuddannelse i samarbejde med Centralforeningen af Hjem-

mesygeplejerskeforeninger uden for København. Forslaget blev forelagt Medicinalkommissionen i 1919 med henblik på godkendelse og efterfølgende statsanerkendelse. Desværre blev forslaget underkendt af Centralforeningens egne lokalformænd. Men den foreslåede uddannelse blev iværksat i Esbjerg fra 1919. Først i 1932 blev arbejdet med sygeplejerskernes uddannelse genoptaget af Dansk Sygeplejeråd og Sundhedsstyrelsen, og frk. Nielsen genindtrådte i udvalgsarbejdet. Om sin medvirken og store betydning for sygeplejerskeuddannelsen i Danmark i 1933 er hun tavs i sine erindringer. De gamle sygeplejersker, som Gudde Rasmussen og andre jeg talte med i løbet af 1990'erne, kendte ikke specifikt til frk. Nielsens medvirken. Et andet indicium på oversygeplejerskens betydning for sygeplejesagen findes i socialinspektør Jespersens tale til frk. Nielsen ved hendes afsked i 1943, hvor han sluttede med: »... og i Deres egenskab af leder af uddannelsesudvalget, som det kaldtes, var det Dem, der angav de retningslinier, som Sundhedsstyrelsen senere anerkendte som grundlag for autorisation til den danske sygeplejestand«. ⁴

»Katastrofeplan«

Sådan stod der på forsiden af et foldet folieark, skrevet med oversygeplejerske frk. Nielsen håndskrift og dateret den 30. maj 1943. Det var dagen før hun gik på pension, så planen lå klar til hendes efterfølger, hvis katastrofen indtraf med bombing af Esbjerg. Materialet beskriver den deltagende personkreds og dens funktioner. Det drejede sig om sygehusets egne sygeplejersker og elever, Danske Kvinders Beredskab (DKB), samaritterne under Røde Kors, de gifte og hjemmegående sygeplejersker samt de to pensionerede sygeplejersker. Det ikke fast-ansatte personale var nævnt i den rækkefølge, de skulle give møde ved alarmeringen. De kvinder, der

Fra den ældste indskrivningsprotokol. Patient nr. 1 var den 7-årige Alfred Valdemar Nielsen, som blev indlagt den 9. januar 1894 med difteri. Foto privat.

havde små børn, stod som reserver og skulle indkaldes til sidst. Esbjerg var inddelt i zoner med hver sit lazaret på en lokal skole. Hvert sted skulle bemandedes med en afdelingssygeplejerske, to sygeplejeelever samt en til to fra henholdsvis DKB og Røde Kors. På Esbjerg Sygehus skulle så mange patienter som muligt udskrives og afdelingerne bemandedes med førsteassistenterne som ledere med hjælp af de yngste elever samt kvinder fra DKB og Røde Kors. De to pensionerede sygehusygeplejersker skulle gøre nattjeneste, og frk. Nielsen ville selv stå til rådighed med hjælp til røntgenfotografering og narkose. Nødhos-

pitalet i sygehusets kælder med operationsstue var også klar til ibrugtagning.

Katastrofeplanen indeholdt også Statens Luftværnsvæsens vejledninger om brandbomber, sennepsgasser mv. samt papirer til identificering af tilskadekomne og døde. Materialet venter på at blive gennemgået nøjere.⁵

En stor tak til de tidligere forvaltere og over-sygeplejersker, senere inspektører og forstander-inder, der efterlod deres papirer og som andre undlod at kassere, selvom de strengt taget ikke hørte ind under arkivloven.

Noter

- 1 Om vågekonerne og privatsygeplejerskerne kan der læses i Aja Høy-Nielsens bog »Sygeplejersker i en provins – træk af sygeplejens historie og professionalisering i Esbjerg i årene 1890-1925«. Udg. af Dansk Sygeplejeråd 1999.
- 2 Esbjerg Byhistoriske Arkiv Æ12. Esbjerg Kommunes Sygehus Arkiv. Elevprotokoller 1910-194 samt i omslag elevernes private papirer.
- 3 Høy-Nielsen, Aja: »Hjertinghjemmet – et rekonvalescent-hjem for Kvinder af den arbejdende og tjenende Klasse 1924-1931«. Fra Ribe Amt 2004. Høy-Nielsen, Aja: »Da københavnerpigerne kom til Hjerting – pigekolonierne 1925-1984«. Fra Ribe Amt 2005 s. 47-54.
- 4 Dansk Sygeplejråds arkiv. Arkivsag 09. Statsautorisation.

Protokol over Forhandlinger inden for det af Centralforeninger af Sygeplejevirksohmeder uden for København« og »Dansk Sygeplejeråd« nedsatte Fællesudvalg til Affattelse af en fællesindstilling til Medicinalkommissionen angående Sygeplejerskers Uddannelses og Statsautorisation. 1919-1920. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Kragelund, Tobiasen T. Manuskriptsamling. Over-sygeplejerske K. Johanne Nielsen, Esbjerg Kommunes Sygehus. Dagblad Vestkysten, den 1. juni 1943. Om frk. Nielsens betydningen for Dansk Sygepleje kan læses i: Birkelund, Regner (red.). Omsorg, kald og kamp. Personer og ideer i sygeplejens historie, kapitel 9.: »Karen Johanne Nielsen«. København 2001.

5 EBA. Æ12. Esbjerg Kommunes Sygehus Arkiv. Katastrofeplan.

Aja Høy-Nielsen. Havnegade 69, 2. 6700 Esbjerg. Mail: ajahoy@hotmail.com. Født 1944, sygeplejerske. Har skrevet biografier til Dansk Kvindebiografisk Leksikon samt en række lokalhistoriske artikler.

Bøger: Sygeplejersker i en provins. Udg. af Dansk Sygeplejeråd 1999.

Emil Cold 1865-1953, læge i Esbjerg. Udg. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2006. Medforfatter af: Et hus i 100 år – Spangsbjerg 1908-2008. Udg. Region Syddanmark Psykiatricenter Vest 2008.

Min ven Verner Bruhn 1928-2007

Af Knud Prange

Jeg kan ikke huske hvornår jeg traf Verner Bruhn første gang, men det må være sket for rigtig mange år siden, og det var gennem Dansk Historisk Fællesforening jeg fik kontakt med ham. Dengang var han vel stadig folkeskolelærer; siden tog han universitetseksamen i historie, blev seminarielektor ved Esbjerg seminarium og han blev hurtigt indblandet i alt muligt vedrørende historie på Esbjerg-Ribe-kanten. Det er et fantastisk held at man på den egn først havde en H.K. Kristensen og derpå en Verner Bruhn. Begge særdeles ligetil, nemme at komme i kontakt med, overmåde dygtige og rene arbejdsbier – og begge i besiddelse af en herlig humoristisk sans.

Verners indsats i det vestjyske som forfatter og organisator er imidlertid kun én side af hans aktiviteter. Jeg har arbejdet sammen med Verner

*En afslappet Verner Bruhn i sit hjem i Esbjerg 1977.
Foto i privat eje.*

om flere ting, men jeg husker ikke mindst hans indsats i forbindelse med Dansk Historisk Fællesforenings bestræbelser på at styrke lokalhistoriens placering i folkeskolen. Verner var formand for det udvalg som DHF nedsatte, og her oplevede jeg ham som mødeleder på Blommenslyst Kro. Det gjorde han eminent godt. Han var meget omhyggelig med, at alle kunne komme til orde, han opfangede ethvert tilløb til en god idé, men han sørgede også for at vi ikke forvildede os ud på alle de sidespor som der nok kunne være tale om og som da også kunne være fristende. Han strammede op og resumerede, og da vi afsluttede dagen efter en pause, hvor vi andre gik tur eller tog en øl, havde Verner været gennem alle sine notater. Han kunne derfor slå fast, hvad vi var blevet enige om, hvad de enkelte havde påtaget sig at undersøge eller lave til næste gang, og han sluttede derpå af med at meddele dagsordenen for det følgende møde i udvalget. Det var imponerende godt gjort, jeg har ganske enkelt aldrig oplevet magen til mødeleder, venlig og effektiv.

For mange vil det nok være Verners skriftlige produktion der springer i øjnene. Den udmærker sig da også ved at være særdeles omfattende – bibliotekernes database opregner 164 titler - og den rummer en række meget konkrete enkeltundersøgelser med dybtgående studier over menneskers samvirke i små og store kredse. Der er tale om både bøger og tidsskriftsartikler som kan grupperes i nogle store emneområder: kulturelle forhold (om musikhus, biblioteker og

fremtrædende personer), undervisningsforhold (om skoler, seminarier og højskoler) og folkelige aktiviteter (om idræt, spejdere, ungdoms- og gymnastikforeninger, menighedsråd og andre kirkelige forhold, landboforeninger og foreningsliv). Dertil kommer mange artikler om emner som: valgkredse, lokal politik, partihistorie, Sydslesvig, jernbanehistorie, skibsfart, turisme, hotel- og restauratørforhold.

Udgangspunktet for de enkelte undersøgelser er oftest konkrete forhold i Esbjerg eller Vestjylland, men det lokale er altid set i en større sammenhæng og med perspektiv. Undertiden trækkes meget lange linjer for eksempel i artiklen om Vestjyllands udviklingshistorie ca. 1750-1914.¹ Omhu og grundighed er nært forbundet med en fremstilling der har store sproglige kvaliteter. Sansen for de større sammenhænge præger også i høj grad hans vægtige bind om Esbjerg bys historie som har en smuk placering i dansk byhistorisk litteratur. Også bogen »Plint og talerstol – træk af gymnastik- og ungdomsforeningernes historie i Ribe amt« rækker langt ud over amtets grænser. Britta Schall Holberg skriver i sine mindeord med rette at bogen er et stykke Danmarkshistorie, det folkelige Danmarks historie. Verner evnede i meget høj grad at få lokalhistorien til at være den vanddråbe hvori den store historie spejler sig – som Jørgen Dieckmann Rasmussen skriver i sine mindeord i Historisk Samfund for Ribe Amts årbog 2007.

Det er tydeligt at Verner Bruhn meget ofte har stillet sig til rådighed for institutioner og foreninger i lokalområdet når de har haft behov for en historisk undersøgelse og en bog eller afhandling der var grundig, men også velskrevet med sans for maleriske tildragelser. For velskrevne var arbejderne altid, og hvor stoffet gav mulighed for at mennesker, situationer eller tildragelser kunne skildres på en munter måde, så blev muligheden også udnyttet. Dertil kom at

Verners arbejder var godt illustreret. Danske historikere har ikke nogen lang eller glørværdig tradition for at finde talende illustrationer. Den tradition brød Verner med særdeles godt resultat, velvalgte billeder og en oplysende billedtekst der uddybede emnet.

Ud over disse mange bøger og artikler har Verner Bruhn også skrevet om, hvad de lokalhistoriske arkiver og foreningsarkiverne kan bruges til, men der er især grund til at fremhæve bogen: Vejledning i lokalhistorie 1985 – her er det en virkelig erfaren mand der bistår andre. Der er i sandhed tale om en videnskabelig produktion der vækker respekt både med hensyn til omfang, bredde og kvalitet. Efter min erfaring er det svært at pege på noget sidestykke i den seneste menneskealders lokalhistoriske arbejde.

Men end ikke alt dette var tilstrækkeligt til at udfylde Verners arbejdsdag, han kastede sig ivrigt ud i det lokalhistoriske organisationsarbejde. Efter flere år i bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe Amt overtog han formandsposten i 1977. Han fik sat gang i Historisk Samfunds publikationsvirksomhed både med genoptryk og med nyudgivelser. Også det lokale museums- og arkivararbejde kunne nyde godt af hans arbejdskraft. Han var helt og fuldt klar over lokalarkivernes potentialer og gjorde en indsats for at også dette historiske arbejde kunne få offentlig anerkendelse og bedre økonomiske forhold.

Ved den forrige kommunesammenlægning i 1970 var der en risiko for at kulturhistoriske levn i de små gamle kommuner ville blive glemt eller helt gå tabt i den nye og større enhed. Hvad gjorde Verner? Sammen med hustruen Bodil og lærerstuderende gik han i gang med at registrere og kortlægge forsamlingshuse og andelsmejerier og affotografere mindesten.

På skrift og som foredragsholder har Verner Bruhn lagt mange kræfter i at give lokalhistori-

Verner Bruhn som han blev afbilledet når han skrev artikler til Dansk Kirketidende.

en en mere fremtrædende placering i folkeskolen, og han har søgt at styrke historieundervisningen med lærervejledninger på mange niveauer. Han kunne være en meget munter foredragsholder. På et kursus skulle han tale om hvordan man kunne skrive læselig lokalhistorie, og her tryllebandt han forsamlingen med en lang række morsomme eksempler på hvordan man i hvert fald ikke skulle skrive. Føj dertil at han i nogle år var lokalhistorisk konsulent til gavn for adskillige novicer på dette felt samt at han selvfølgelig omsatte sin indsigt og sine evner i undervisningen på seminariet.

På baggrund af alt dette, kan man virkelig ærgre sig over at han i 1990 sagde nej til at blive formand for Dansk Historisk Fællesforening. Han havde haft alle betingelser for at kunne få foreningen til at blomstre i kraft af sin dygtighed, flid, bredde og gode og naturlige kontakt med alle mulige slags mennesker. Med ham som leder ville man aldrig være havnet i den situation, der kulminerede i DHF's lettere tumultagtige årsmøde i Vig i 1990. Verner kunne desværre ikke selv være til stede, men han bidrog med nogle ramsaltede bemærkninger i en af de avisartikler, der lagde op til mødet. Bange var han ikke.

Kom Verner ikke til at sætte sit præg på Dansk Historisk Fællesforening, så gjorde han

til gengæld – som tidligere nævnt – ikke blot en stor indsats som formand for Historisk Samfund for Ribe Amt, men han var også formand for Historielærerforeningen. Denne forening hædrede ham ved i 1991 at gøre bind 20 af foreningens tidsskrift, Narratio, til et festskrift for Verner.

I 1979 fik han Esbjerg Bys Ærespris for sin indsats inden for lokalhistorien og den lokale kultur og i 2002 fik han tildelt H.K. Kristensenprisen for sin indsats inden for historien – ikke blot i Ribe Amt, men også på landsplan. Der var et arbejde i gang for at få belønnet Verner med et ridderkors, men han døde desværre kort før sagen var gennemført.

Verner Bruhns helbred var i de sidste år og navnlig måneder dårligt, men hans humoristiske sans forsvandt nu ikke ganske. En af de sidste gange jeg talte med ham, gik han og ventede på resultater af nogle undersøgelser. »Jeg kunne jo godt sidde her og skrive en bog« sagde han, »hvis bare ikke jeg var så træt«.

Verner var ganske simpelt et dejligt menneske.

Noter

1 Verner Bruhn: »Myter og mønstre i Vestjyllands udviklingshistorie«. I: Vestjyllands udviklingshistorie ca. 1750-1914. Redigeret af Flemming Just, Esbjerg 1984, s. 8-19.

Knud Prange. Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj. Født 1930. Mag.art. Højskolelærer, universitetslektor og leder af Lokalhistorisk Afdeling på Københavns Universitet. Har bl.a. skrevet Heraldik og Historie, 1977. Mit Navn er Jensen. En bog om slægtsforskning, 1989. Lokalhistorie – en håndbog, 1989, samt en del artikler og småtryk.

Malt- og køllehuse i Janderup Sogn

Af Viggo Mikkelsen

For at kunne brygge øl må man skaffe sig malt. Maltbyggen sættes i støb i et stort kar i et eller flere døgn, dvs. det står overhældt med vand. Dernæst bæres støbet, det gennemblødte korn, op på et varmt loft, hvor det bredestes ud i et ca. fem cm tykt lag, og man dækker det til med f.eks. lagener og tørv, indtil det begynder at spire. Når det er groet sammen i en fast kage, brækkes støbet, det bearbejdes mellem hænderne, til de enkelte kerner er løsnede. Derefter skal malten tørres. Det kan ske på varme over bilæggen eller en skuffe under den eller i den store bageovn. Malten gemmes derpå i tønder eller sække. Før selve brygningen bliver malten groft malet.

Mange havde tidligere en særlig ovn til at tørre malten på, en kølle. Ovnens kaldtes en gris eller køllebjørn. Grisen var en slags vandret skorsten, hvorigennem ilden slog op fra arnestedet. Dens øverste væg var gennembrudt med ca. 10 små huller. Over den var der et fletværk af vidjer og pil senere en jernramme, hvorpå malten kunne bredestes ud og tørres.

Oprindeligt var køllen opført ikke som en separat bygning, men var placeret inde i huset. I en hekseproces fra 1613 vidnes der om en kølle i en gård i Bandsbjerg, Oksbølvej 87. En gammel kone sad oppe på køllen og rørte i noget malt, da ondtgørerens (heksen) kom på besøg.

Som et eksempel på, hvor farligt det var med køllen inde i selve gårdens bygninger, kan nævnes en gårdbrand i Janderup den 15. december 1786, hvor man var ved at forberede sig til at lave

juleøllet. Kølle og bryggers fandtes i det nordre hus, som brændte sammen med østerhuset, mens salshuset (stuehuset) blev reddet. Denne og flere andre gårdbrande bevirkede, at man begyndte at bygge køllehuse et stykke fra gårdene.

Det var ofte manden, som passede køllen. Malttørringen tog ca. to døgn. Det mest almindelige brugte brændsel på egnen - lyngtørv og klyne - var ikke velegnet, da det gav afsmag. Man skulle fyre med rigtig brænde eller moseeg, hvad der ikke var meget af her på Vesteregnet. Bedst var elletræ, da det gav øllet en sødlig smag. Malten skulle røres jævnlig under tørringen, så den kunne blive ensartet. Hertil brugte man en rage i stil med ovnrage hjemme ved bageovnen. Desuden skulle man passe på, at der ikke opstod ildebrand.

Køllehusenes beliggenhed

Jeg tror ikke at køllehusene her i Janderup hørte under Grandelauget, da de ikke er nævnt i grandelaugsprotokollerne, men mange var nok ejet af gårdene selv og nogle som et fællesskab.

Ved gården Søvigårdvej 66 i Kærup, Janderup, var der et kølle- og ovnhaus muret i teglsten og belagt med græstørv iflg. Villiam Pedersen, Nybrovej 139, Kærup, Janderup. I Kærup var der to køllehuse fra sidste halvdel af 1800-tallet skriver gdr. Niels Peder Christensen Baun, Nybrovej 119, Kærup, Janderup i nogle optegnelser efter hukommelsen. Desværre har han ikke fortalt, hvor de lå placeret.

Ovn- og køllehuset i Nr. Hebovej opført 1903 og nedrevet 1938-39 set fra øst mod vest i 1912. Personer fra venstre mod højre: Agnethe Jørgensen født 1898 og Petra Jørgensen født 1884 på den gamle gård Nr. Hebovej 12, Nr. Hebo, Janderup.

Over for den nu nedlagte gård på Vesterled 103, Janderup lå der på hjørnet af Vesterled og Bakkegårdsvej et køllehus. Min mor Pernille Mikkelsen (født Jakobsen i 1884 i Janderup) fortalte, at Hans Nielsen Frandsens to sønner Niels og Frands opholdt sig i køllehuset og kom farende ud og puttede burre i hendes hår, da hun kom gående forbi fra skole på vej hjem til Janderup Holm.

Min mor har også fortalt, at der lå et lille køllehus nord for gården Vr. Janderupvej 25, Janderup i den lille fenne til venstre for Vr. Janderupvej og til højre for vejen, der går hen til gården.

I 1756 opførte pastor Jens Christian Hammer,

Præstegårdsvej 15, Janderup et ovn- og køllehus på fire fag beliggende på hjørnet, hvor Præstegårdsvej svinger om mod kirken.

I Bandsbjerg lå over for gården Oksbøvej 87, Janderup et køllehus på hjørnet af Oksbøvej og Strudvadvej.

Ved Hyllerslev lå et køllehus vest for gården Hyllerslev Stationsvej 8, Hyllerslev, Janderup. Køllehuset var på to fag og 5-3/4 alen dyb og grundmur i tegl og tækket med rør.

Det blev takseret til brandforsikring den 20. august 1812 og bogført i brandforsikringstaksationsprotokol for Vester Horne Herred bind 37-38 side 374, der findes på landsarkivet i Viborg.

Ligeledes skulle der have ligget et ovn- og køllehus i Hyllerslev i nærheden af gårdene Adelengvej 14 og 21.

Der hvor St. Hebovej udmunder i Hebovej lå til venstre et køllehus. Jeg husker ruinerne – stenene – der lå i græsset. Der findes en skrivelse fra 1837 om køllehuset på Janderup Lokalhistoriske Arkiv.

Over for gården Hallumvadvej 85, Hallumvad, Janderup lå den gamle gård, og i dens nordre længe var der en ovn og kølle.

Nede i Nr. Hebo over for gården Nr. Hebovej 12, Janderup lå et ovn- og køllehus bygget i 1903 af bygmestrene Kresten og Hans Olufsen. Byggematerialet var af teglsten og taget belagt med spånplader. Husets størrelse var ca. 380 cm

lang og 275 cm bred og 380 cm højt. Dette er oplyst efter hukommelsen af fhv. gdr. Jens Thyssen Jensen, der blev født i 1929 på gården. Huset lå lidt syd for den gamle gård, der var blevet flyttet over vejen i 1918. Ovn- og køllehuset blev til sidst brugt som hønsehus og nedrevet i 1938-39.

Kilder

Ivar Aalling og H.K.Kristensen: Småstykker i Historisk Samfund for Ribe Amt 1970.

Knud Jensen, Padborg. Janderup-Billum sognebøger og forfatterens egen hukommelse.

Fhv. gårdejer *Viggo Mikkelsen, Engtoften 8, 6851 Janderup. Født 1925.*

Årsmøde og generalforsamling 2009

Skoleleder Steffen Pedersen fortæller om Ladelund Efterskole 1. april 2009

Foto: Vagn Pedersen

Historisk Samfund afholdt sit årsmøde og generalforsamling på Ladelund Efterskole onsdag den 1. april 2009.

Mødet indledtes med generalforsamling og som ordstyrer valgtes Vejen Kommunes borgmester Egon Fræhr.

Valg af bestyrelsesmedlemmer Mette Guldberg, Mogens Hansen og Søren Mulvad. Alle blev genvalgt.

Som ny suppleant valgtes Svend Bek-Pedersen,

Ølgod, der afløste Harry Hansen som ikke ønskede genvalg.

Kontingentet fastsattes til 125 kr.

Uddeling af H.K. Kristensen Prisen. Prismodtager var Søren Manøe Hansen, Ølgod.

Efter generalforsamlingen var der kaffebord og skoleleder Steffen Pedersen fortalte spændende og engageret om Ladelund efterskole, den tidligere Ladelund mejeri- og landbrugsskole.

Bestyrelsens beretning

2008 har været et godt år for Historisk Samfund. Vi har haft en lang række gode arrangementer med en rigtig god tilslutning. Det glæder os i bestyrelsen meget. Vi mærker betydningen af at være en lokal sammenslutning. Vi er nogle som er her fra, det er vores sted, her har vi rod og her kan mange af os følge vore aner gennem mere end hundrede år. For en lang række af vore medlemmer gør det sig imidlertid gældende at de ikke lige er født her i amtet, men er tilflyttere. For dem har Historisk Samfund været det sted, hvor de har kunnet finde, at vi alle er en del af et hele. Det giver kontinuitet og balance.

Det første arrangement vi havde i 2008 var en kørsel sommertur til Christiansfeld den 8. juni. Vejret var med os, 27 grader. Vi var på guidet byvandring, vi så Brødremenighedens kirkesal, vi så Søsterhuset, kirkegården kaldet Gudsageren, og Honningkagebageriet.

Efterfølgende var vi en tur ude på det lille fredede areal, Christinero, hvor kammerherreinde Christina Fredericia von Holstein ligger begravet. Området ejes af Brødremenigheden.

En rigtig god og velbesøgt tur.

Lørdag den 23. august blev årbog 2008 præsenteret på Psykiatricenter Vest, det tidligere Spangsbjerg Hospital i Esbjerg.

Esbjerg Kommunes kulturudvalgsformand Knud Jager Andersen anmeldte bogen for os i gode positive vendinger.

Efter kaffen fortalte Aja Høy-Nielsen, Esbjerg om hospitalets historie. Aja har været mangeårig leder af Spangsbjerg, da det var tuberkulose-hospital, og vi fik en god fortælling om en tid med problemer, der heldigvis er slut.

Vores årbog blev godt modtaget. Som sædvanlig er den en blanding af amatør- og professionelle artikler. Det synes vi er godt. Vi har stor respekt for alle skribenter, og synes at de to grupper supplerer hinanden godt. Fra Ribe Amt har altid været, og skal altid være, det sted hvor alle kan komme til orde.

Siden 1903 har Fra Ribe Amt bragt en bred vifte af alt, hvad der har rørt sig i vores område. Beretninger om snart sagt alt det, som i dag er historie. Vi har været til glæde og oplysning for mange. Vi er blevet brugt i mange faglige sammenhænge i årenes løb. Slægtsforskere og lokalhistorikere har hentet viden om slægt og egne i vore årbøger. Vi er stolte af dem.

Søndag den 14. september holdt vi Historisk Søndag i Hvidding.

Her blev vi vist rundt på det psykiatriske Hospitals museum. En meget spændende, men også rystende rundvisning.

Efter rundvisningen fortalte Jens Bruun-Petersen, Ribe, om stedets jernbanehistorie, og for dem, der ikke vidste det i forvejen, afsløredes at hospitalet egentlig er en slags Grænsejernbanestation. Danmarks længste banegårdsbygning, opført før 1920 på grænsen mellem Danmark og Tyskland.

Dagen sluttede med et besøg ved Hvidding Gamle Kirke hvor museumsinspektør Morten Søvsø, Ribe, fortalte om kirken og vikingestormandsgården, der har ligget tæt ved.

Det var en af de helt store ture. Vi fik så mange tilmeldinger at vi måtte sige stop. Hospitalets museum kan ikke rumme mere end højst 20 personer pr. rundvisning så vi blev delt i hold.

*Aja Høy-Nielsen viser rundt og fortæller på Spangsbjerg Hospital den 23.08.2008
Foto: Mette Guldborg*

Turen gentages derfor i år den 13. september 2009, og tilmeldinger er begyndt.

Den 4. november var vi så heldige at få Esben Graugaard fra Holstebro museum, til at komme til amtet og fortælle om Vestjyske kreaturhandlere og den vide verden fra 1788-1914.

Et meget spændende og vedkommende foredrag, holdt af en fantastisk fortæller. Esben Graugaard overgæes ikke sådan lige. Han lever i

den grad med i sine fortællinger at han også drager tilhørerne med, så man sidder med en fornemmelse af at være på stedet.

Foredraget blev holdt i samarbejde med Folkeuniversitetet og Seniorklubben ToldSkat, Esbjerg, i ToldSkats hus og der blev låst forsvarligt både før og efter vi var kommet ind. Det fik os til at føle os meget betydningsfulde.

Vi har taget hul på 2009 idet vi den 25. febr-

ar afholdt årets første arrangement i Jon og Dittes Hus i Hjerting. Her fortalte professor ved Institut for Historie, Kultur og samfundsbeskrivelse på Syddansk Universitet, Martin Reinheimer os om General i Osmannerriget Hark Oluf fra Amrum, om det at være taget af pirater, blive solgt som slave i Algier og vende hjem til Amrum som general. Et meget spændende foredrag fra 1700-årene, hvor Amrum var en dansk ø.

Vore arrangementer har været bakket op af medlemmerne. Tak for det. Uden det var vi uden betydning. Medlemsskaren er det vigtigste for Historisk Samfund. I de senere år har tallet været vigende og vi opfordrer til at man forsøger at påvirke venner og naboer til, at melde sig under vore faner, så vi også fremover kan være samlende for historisk interesserede, som vi har været det i 107 år.

Sluttelig er der en lang takkerække. Først og fremmest skylder vi Ladeland Efterskole en meget stor tak for de otte år vi har haft rum her på skolen til vort boglager. På grund af at man selv skulle bruge pladsen, måtte vi i foråret 2008

flytte bøgerne. Hertil fik vi uvurderlig hjælp fra en flok unge mennesker, der med raske ben løb op og ned ad trapperne med bogkasser. Forstander Steffen Pedersen hjalp til og kørte et stort læs til vores nye bastion. Vi takker skole, elever og forstander for hjælpen.

Vi skylder også en tak til Lida og Oskar Niensens fond, Esbjerg, der trofast har støttet os med et pengebeløb igen i 2008. Tak til kommunerne, hvoraf Vejen og Fanø har bevilliget os det samme beløb, gennem en årrække. Esbjerg og Varde har ligeledes støttet os, men med et revideret beløb mens Billund kommune har slettet os af deres bidragsliste. En varm tak til alle for beløb og opbakning, som er af stor betydning for os.

Tak for godt samarbejde med Folkeuniversitetet, Vi skylder tak til Ribe Amts Lokalarkiver, Historisk Samling fra Besættelsestiden, og sidst, men ikke mindst, vil jeg gerne rette en tak til den øvrige bestyrelse for det gode og glade samarbejde.

Historisk Samfunds regnskab for 2008

Indtægter		Udgifter		
Kontingent		95356,40	Årbog, trykning	60210,75
Tilskud			Årbog, distribution	11296,00
Esbjerg Kommune	3300,00		Porto i øvrigt	8339,42
Vejen Kommune	2000,00		Møder/udflugter	3199,50
Fanø kommune	500,00		Repræsentation, gaver	1190,00
Varde Kommune	2000,00		Bestyrelsen	10190,65
L. og O. Nielsens Fond	2000,00		Leje af kontor m.m.	21200,00
»Ribe Amt«	21705,00	31505,00	Kontorartikler m.m.	12060,66
Bogsalg		10956,40	Telefon, internet	4000,00
Copydan		5204,06	Foreningens udgifter i alt	131686,98
Renter, udbytte m.m.		6894,95		
Foreningsindtægter i alt		149916,81	Årets overskud	18229,83

Nye medlemmer 2008

Aggerbo, Leif, Outrup
Christensen, Uffe og Doris, Holsted
Frandsen, Johannes Nørregaard, Odense
Gejl Jensen, Anni og Børge, Glejbjerg
Hansen, Egon, Glejbjerg
Have, Henning, Vejen
Iversen, Nanna, Brørup
Jensen, Hans Christian, Janderup
Jensen, Karen, Esbjerg
Jensen, Niels Kr., Grindsted
Jeppesen, Else og Niels, Bække
Jepsen, Sophus Ejler, Askov
Kristensen, Birgit Juul, Esbjerg

Kristensen, Karen, Esbjerg
Kristensen, Tove, Esbjerg
Lundgaard, Søren, Ribe
Madsen, Hartvig, Esbjerg
Nielsen, Gertrud, Esbjerg
Risbøl, Ole, Asker, Norge
Sandvig, Karin og Kjeld, Esbjerg
Schmidt, Helga, Holsted
Stagaard, Hanne, Varde
Starup, Jytte, Bramming
Sørensen, Elna og Søren, Grindsted
Timmerby, Lissi, Esbjerg
Villadsen, Hans Ole Seirup, Varde

H.K. Kristensen Prisen

Af Olga Pedersen

H. K. Kristensen vil være et navn der er kendt af alle lokalhistorisk interesserede ikke alene i Ribe Amt, men i det ganske land.

Da H.K. i 1978 besluttede at forlade posten som redaktionsmedlem, den sidste post i Historisk Samfunds bestyrelse, hvor han havde været formand, redaktør og redaktionsmedarbejder siden 1931, altså i 47 år, besluttede bestyrelsen at hædre ham ved at lade en lokalhistorisk pris bære hans navn.

Prisen uddeles til en person eller en institution, der har gjort en fortjenstfuld indsats for det lokalhistoriske arbejde i Ribe Amt

Ingen har som H. K. gennem et utal af artikler og bøger, og ved afholdte foredrag, gjort opmærksom på fortiden. Har vist os værdien af at kende de mennesker og tider der er gået forud. Ingen har som han vist os, at uden historie er et folk frit i luften svævende. H. K. kendte alle tider og færdedes hjemmевant i dem. Ingen har som han gjort tiden før vores levende.

Og dog.

Den person Historisk Samfunds bestyrelse i år har besluttet at tildele H. K. Prisen er gjort af det samme stof. Er lige så kendt og lige så afholdt. H. K. ville have glædet sig i dag over at overvære tildelingen af prisen til dig:

Søren Manøe

Det er en stor glæde for os i Historisk Samfunds bestyrelse at tildele dig H. K. Prisen. Du har om nogen fortjent den.

Du har ydet en stor indsats som lokalhistori-

ker, som museumsmand, som foreningsmand, som forfatter og foredragsholder.

Enhver, der har oplevet at høre dig fortælle om historiske personer og tider, har levet med i dine personers problemer, har fået at vide hvad de lo af, og hvad græd de over, ingen kan som du fortælle os det, så det bliver vedkommende, levende og nærværende. Du er en stor inspirator.

Som forfatter af bøger og artikler har du formået at kaste lys over sammenhænge, ikke blot af lokalhistorisk karakter, men også over emner der rækker langt ud over Ribe Amts grænser. Da Historisk Samfund fyldte 100 år skrev du lige en bog og gav samfundet som en gave til alle dets medlemmer. Var det mord? En besk titel, men en levende og spændende beskrivelse af en retssag på Grindstedegnen. Vi kan også nævne dine tilbundsgående undersøgelser omkring dyrefolde, som der i kraft af dine undersøgelser er skabt stor interesse omkring. Det er bevaring af en del af vores historie, der ellers ville være i fare for at gå tabt.

Du har ikke sparet nogen anstrengelse for at finde frem til dine kilder, tænk bare på at rejse »over there« for at kunne skrive bogen De drog ud og kæmpede for friheden.

For Historisk Samfund har du været en betydningsfuld person. Du sad i bestyrelsen fra 1964 til 1994. 30 år, Søren, du er kun overgået af H. K.

I de år du var bestyrelsesmedlem undergik lokalhistorisk arbejde store forandringer. Lokalarkiver og lokalhistoriske foreninger blev oprettet næsten overalt. Men bl. a. i kraft af din ind-

*Søren Manøe Hansen og Olga Pedersen ved prisoverrækkelsen
Foto: Vagn Pedersen*

sats bar Historisk Samfund igennem, og det er vort håb, at vi også fremover vil have personer som dig til at hjælpe med trække læsset.

Det var let at afgøre i bestyrelsen at du skulle være dette års prismodtager. Vi er dig så megen tak skyldig.

Bibliografi 2008

Historisk samfund for Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskrifter vedrørende det gamle Ribe Amts historie.

Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra biblioteker, museer, arkiver og enkelte private, der velvilligt har stillet deres udgivelser til rådighed for redaktionen. Her vil man fortsat være meget taknemlig for oplysninger, der kan føre til at listen kan blive så komplet som muligt.

Når der i listen henvises til Egnsbogen 2008 er det Grindsted-Billund egnen, der henvises til. Lokalårbogen omhandler den gamle Bramming Kommune og Fra Ribe Amt 2008 er Historisk Samfunds årbog.

Årbøger og årsskrifter

Egnsbogen 2008. Grindsted 2008.
 Fra Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amt 2008. Esbjerg 2008.
 Kongeåen – lokalhistorisk årbog for Jedsted og Vilslev. Bramming 2008.
 Lokalårbogen. Lokalhistorisk Forening for Bramming 2008.
 Ribe Katedralskole. Ribe 2008.
 Sjaklen. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet Saltvandsakvariet, Esbjerg 2008.
 Vestjyske Fortællere. Varde 2008.

Afholdsbevægelse

Pedersen, Olga: »Afholdslogen »Støt os Vel« i Bramming» i Fra Ribe Amt 2008 s. 75-94.

Andelsmejerier

Busk-Jensen, Ejvind. Fredensberg Andelsmejeri 1883-1964. Thorstrup Sognearkiv 2008.
 Klitmøller, Linda. Som en skorsten. Mejeribrugets uddannelser i Danmark 1837-1972. Landbohistorisk Selskab – Museet på Sønderkov 2008.

Anden Verdenskrig

Lauritsen, John T.: »Monsun og Taifun – tysk strejkebekæmpelse i Danmark, belyst ved Undtagelsestilstanden i Esbjerg 16-19. november 1944« i Magasin Fra Det Kgl. Bibliotek årg. 20 s. 11-25. København 2007.

Arkitektur og bygningshistorie

Dragsbo, Peter. Hvem opfandt parcelhusvarerter? Forstaden har en historie. Museum Sønderjylland 2008.
 Harnov, Henrik, René Christensen og Gitte Haastруп. Industrisamfundets Havne 1840-1970. Bygninger, miljøer og bevaringsværdier på danske havne. Kulturarvstyrelsen 2008.

Arkæologi

Feveile, Claus. Det ældste Ribe. Jysk arkæologisk Selskab 2006.
 Haahr Kristiansen, Dorthé: »Peder Lautrup's Bjerg« i Skalk nr. 2, 2008 s. 11-15.

Egnsbeskrivelser

Andersen, Finn. Rask gik det – med Kooperationen som makker. Esbjerg 2008.
 Frandsen, Johs. Nørregaard: »Grimstrup – on my mind« i Fra Ribe Amt 2008 s. 95-112.
 Jensen, John V.: »Købstadslatin eller nationalromantik? – Indbyggerbetegnelser« i Fra Ribe Amt 2008. s.32-46.
 Manøe, Søren: »H.C.Andersen og Ølgod Præstegård« i Fra Ribe Amt 2008 s. 27-31.
 Poulsen, Kamedula Doris og Tage Nielsen: »Isted« i Lokalårbogen 2008 s. 73-84.
 Thura, Chr. de: »Storegade-broen 100 år.« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 2. 2008. Varde 2008.
 Watts, Jeremy: »I landet, på landet – fortsat fra 2007« i Egnsbogen 2008 s. 3-13.

Erindringer

Andersen, Finn. Rask gik det – med Kooperationen som makker. Esbjerg 2008
 Broch, Jørgen. En Håndværkerfamilie i Esbjerg. Familien Broch fra Middelfart over Bogense og Kolding til Esbjerg. Esbjerg 2008.
 Bruun Nielsen, Lars: »Med Hunderup i bagagen...« i Lokalårbogen 2008 s. 43-45.
 Eskildsen, Karsten: »Valdemar Nielsen – den republikaner degn fra Bryndum« i Fra Ribe Amt 2008 s. 47-74.
 Fonsmark, Henning B. Drømmen om København. Portræt af en årgang der kom på benene. Erindringer fra Barne- og ungdomså. Gyldendal 2008.

Haahr, Poul: »Oda« (Om sundhedspleje i Bramming) i Lokalårbogen 2008 s. 21-25.

Haahr, Poul: »Plesner – præst i Darum« i Lokalårbogen 2008 s. 64-70.

Hestehaven, Erik. Mit Ansager liv. Ansager Lokalarkiv 2008.

Holm, Johannes: »Maren Nielsen fortæller« (fra Rebelsig i Vejrup Sogn) i Lokalårbogen 2008 s. 71-72.

Holmberg, Elly. Vild med dans. Fortalt af 96 årig danselærer. Esbjerg 2008.

Jensen, Ingrid: »Marie og Viktor Larsen, »Lundsminde«, Vejrup. I Lokalårbogen 2008 s. 26-29.

Lauridsen, Rita. Fra Ulfborg til Ribe- under besættelsen. Erindringer tilegnet mine børn Ribe 2008.

Manø, Søren: »H.C. Andersen og Ølgod Præstegård« i Fra Ribe Amt 2008 s. 27-31.

Nørskov Nielsen, Ole: »Isenkræmmer Arnold Mayntzhusen« i Lokalhistoriske meddelelser nr 2. 2008. Varde 2008.

Poulsen, Kamedula Doris og Tage Nielsen: »Smeden i Hunderup« i Lokalårbogen 2008 s. 85-91.

Strand, Ellen Brun. Hansen, Hedelund. Historien om en gård og landmænd med ideer. Esbjerg 2008.

Thejse, Torkild: »Du er så tømrerens den ældste?« i Lokalårbogen 2008 s. 7-20.

Fabrikker og virksomheder

Haar, Viggo: »Andelsklædefabrikken i Grindsted« i Egnsbogen 2008 s. 34-40.

Fiskeri og søfart

Byskov, Søren, Mette Guldborg, Morten Hahn-Pedersen, Thyge Jensen og Svend Tougaard: »40 års forskning ved Fiskeri- og Søfartsmuseet« i Sjøklen 2007.

Byskov, Søren: »En skibstømrer takker af. Om bevaring af museets fartøjsamling« i Sjøklen 2007 s. 59-68.

Hahn-Pedersen, Morten: »Et museum i stadig bevægelse. Fiskeri- og Søfartsmuseet 1968-2008« i Sjøklen 2007 s. 9-34.

Taudal Poulsen, René: »Var der flere fisk i Nordsøen for 135 år siden?« i Sjøklen 2007 s. 69-77.

Frysehuse

Jensen, Ingrid og Vagn Olesen: »Supplerende oplysninger til »Fælles Frysebokse« årbog 2007.

Fotografi

Medvind Sørensen, Bent. Horisonten. Dansk fotografi. Indre farvande, Søfart, skibe 2000-2009. Fiskeri og Søfartsmuseet 2008.

Jubilæumsskrifter

Busk-Jensen, Ejvind. Fredensberg Andelsmejeri 1883-1964. Mælk, mejerier og mennesker.

Mælk, mejerier og Mennesker. Thorstrup Sognearkiv 2008.

Byskov, Søren, Mette Guldborg, Morten Hahn-Pedersen, Thyge Jensen og Svend Tougaard: »40 års forskning ved Fiskeri- og Søfartsmuseet« i Sjøklen 2007

Grøn Erik. Red. Tro, Håb og Kærlighed. (omhandler Grindsted, Billund, Grene Sande, Kvie Sø og Ribe). Billedkunstneren.

Hahn-Pedersen, Morten: »Et museum i stadig bevægelse. Fiskeri- og søfartsmuseet 1968-2008« i Sjøklen 2007 s. 9-34.

Høy-Nielsen, Aja, Ingeborg Mølbak og Helene Plet. Et hus i 100 år. Spangsborg 1908-2008. Region Syddanmark 2008.

Høy-Nielsen, Aja: »Hilsen fra Spangsborg Sanatorium« i Fra Ribe Amt 2008 s. 3-8.

Nørskov, Nielsen Ole. Jubilæumsskrift FDF Varde 1908-2008. Varde 2008. Statsfængslet ved Sdr. Omme 75 års jubilæum. 1933-2008. Statsfængslet Sdr. Omme 2008.

Tistrup Mejeri gennem 125 år. 1893-2008. Tistrup mejeri 2008.

Thomsen, Bjørn Friis. Rottemades. Kan købes på www.forlagetsterisk.dk.

Thura, Chr. de: »Storegade-broen 100 år.« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 2. 2008. Varde 2008.

Thøgersen, Anne Marie: »Tistrup Mejeri. Tradition og fornyelse gennem 125 år.« i Mælkeritidende årg. 121 nr. 23. s. 576-577.

Krøniker

Frandsen, Agner. Kentauren i Malt. Herning 2008.

Kirker og Klostre

Jensen, Mogens: »Udsmykning af Grindsted kirkes prædikestol« i Egnsbogen 2008 s. 30-33.

Karstoft, Ruben: »Om Esther Rasmussen og hendes fortælling om de forsvundne kvadre fra Grindsted gamle kirke« i Egnsbogen 2008 s. 1923.

Krarup, Jens Kristian. Den danske klosterrute. Unitas 2007.

Kongehistorie

Rosenkvist, Arne: »Kong Volmers Vej til Ribe« i Vejle Amts Årbog 2008 s. 20-23.

Kunst, kunstmuseer

Bugge, Ingeborg og Dagmar Warming. Glem dog ej din vugge. Mor og barn i dansk kunst i 250 år. Ribe Kunstmuseum 2008.

Christensen, Elisabeth Dons. EsbjergEvangeliet – set fra Ribe. Ribe Stift 2008.

Hallbäck, Gert: »Esbjerg Evangeliet« i Ribe Stiftsbog 2007 s. 8-17.

Otto Frello i utidigt selskab. Varde Museum 2008.

Thisted, Marlene. Ribe Samlingen. Ribe Kunstmuseum 2008.

Tyrrestrup, Hans og Bent Sørensen. Slalom sort på hvidt. Atikka 2007.

Tyrrestrup, Hans. Tanker og Torso. Løgumkloster 2008.

Landbohistorie

Nørskov Nielsen, Ole: »I røg og damp« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 1. Varde 2008.

Nørskov Nielsen, Ole: »Gamle landbrugsmaskiner« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 2 Varde 2008.

Strand, Ellen Brun. Hansen, Hedelund. Historien om en gård og landmænd med ideer. Esbjerg 2008.

Lufttrafik

Wiborg, Brian: »Kampen for Billund Lufthavn« i Vejle Amts Årbog 2008. s.120-129.

Markeder

Nørskov Nielsen, Ole: »Markedsdage i Varde 1900« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 1. Varde 2008.

Museer og Lokalkiver

Berg, Stine. Hvad Fanø gemmer. Fanø Museum 2008.

Blåvandshuk Lokalkiv 1966-2008.

Byskov, Søren, Mette Guldberg, Morten Hahn-Pedersen, Thyge Jensen og Svend Tougaard: »40 års forskning ved Fiskeri- og Søfartsmuseet« i Sjaklen 2007.

Byskov, Søren: »En skibstørrer takker af. Om bevaring af museets fartøjssamling« i Sjaklen 2007 s. 59-68.

Egnsbogen 2008. Grindsted- Billund. Give 2008.

Fanø Lokalhistoriske Forening 2008.

Hahn-Pedersen, Morten: »Et museum i stadig bevægelse. Fiskeri- og søfartsmuseet 1968-2008« i Sjaklen 2007 s. 9-34.

Holsted-Brørup-Vejenejens museumsforening. Museumsavisen 1980ff.

Varde Lokalhistoriske Forening. Lokalhistoriske Meddelelser. Varde 2008.

Offshore

Hahn-Pedersen og Morten Karmø Søndergaard: »Nye tal på dansk offshore« i Sjaklen 2007 s. 125-141.

Personalhistorie

Bramming, Torben. Fire store ripensere. 250 års identitet i en vanddråbe, set gennem Hans Tausen, Peder Hegelund, Anders Sørensen Vedel og Hans Adolf Brorsons liv og værk. Ribe 2008.

Byskov, Søren: »En skibstørrer takker af. Om bevaring af museets fartøjssamling« i Sjaklen 2007 s. 59-68.

Christensen, Bent: »Grindsted blev hans skæbne« i Egnsbogen 2008 s. 27-29.

Eskildsen, Karsten: »Valdemar Nielsen – den republikaner degn fra Bryndum« i Fra Ribe Amt 2008 s. 47-74.

Karstoft, Ruben: »Om Esther Rasmussen og hendes fortælling om de forsvundne kvadre fra Grindsted gamle kirke« i Egnsbogen 2008 s. 19-23.

Manø, Søren: »H.C. Andersen og Ølgod Præstegård« i Fra Ribe Amt 2008 s. 27-31.

Politik

Larsen, Tommi: »Folkelisten 1981-2007« i Lokalårbogen 2008 s. 30-33.

Skolehistorie

Skovhus, Rudolf. Træk fra Sdr. Omme Kommunes skolevæsen gennem tiderne. Sdr. Omme Egnsarkiv 2004.

Tingbøger og retshistorie. Mulvad, Søren: »Den seneste offentlige henrettelse i Ribe« i Fra Ribe Amt 2008 s. 9-26

Nørskov Nielsen, Ole: »En flink tjenestepige og en venlig politimester« i Lokalhistoriske Meddelelser. Varde 2008.

Ravn, Gert. Malt Herredets tingbog 1657. Aal 2007.

Billund Kommune

Watts, Jeremy: »I landet, på landet – fortsat fra 2007« i Egnsbogen 2008 s. 3-13.

Wiborg, Brian: »Kampen for Billund Lufthavn« i Vejle Amts Årbog 2008. s.120-129.

Grindsted

Christensen, Bent: »Grindsted blev hans skæbne« i Egnsbogen 2008 s. 27-29.

Haar, Viggø: »Andelsklædefabrikken i Grindsted« i Egnsbogen 2008 s. 34-40.

Jensen, Mogens: »Udsmykning af Grindsted kirkes prædikestol« i Egnsbogen 2008 s. 30-33.

Karstoft, Ruben: »Om Esther Rasmussen og hendes fortælling om de forsvundne kvadre fra Grindsted gamle kirke« i Egnsbogen 2008 s. 1923.

Sdr. Omme

Statsfængslet ved Sdr. Omme 75 års jubilæum. 1933-2008. Statsfængslet Sdr. Omme 2008.

Esbjerg Kommune**Bramming**

Dragsbo, Peter. Hvem opfandt parcelhuskvarteret? Forstaden har en historie. Museum Sønderjylland 2008.

Haahr, Poul: »Oda« (Om sundhedspleje i Bramming) i Lokalårbogen 2008 s. 21-25.

Hegn, Stig: »Brammings gadenavne« i Lokalårbogen 2008 s. 104-114.

Hoffmann, Birthe – med bistand af Stig Hegn: »Kroer i Bramming« i Lokalårbogen 2008 s. 51-57.

Jørgensen, Peter: »Lokalrådet for Bramming« i Lokalårbogen 2008 s. 94-95.

Larsen, Tommi: »Folkelisten 1981-2007« i Lokalårbogen 2008 s. 30-33.

Pedersen, Olga: »Afholdslogen »Støt os Vel« i Bramming« i Fra Ribe Amt 2008 s. 75-94.

Truelsen, Else Holberg: »Lokalrådenes start i Bramming Kommune 2006« i Lokalårbogen 2008 s. 92-93.

Bryndum

Eskildsen, Karsten: »Valdemar Nielsen – den republikaner degn fra Bryndum« i Fra Ribe Amt 2008 s. 47-74.

Darum

Haahr, Poul: »Plesner – præst i Darum« i Lokalårbogen 2008 s. 64-70.

Højlund, Jes: »Om Darum Landsbyråd« i Lokalårbogen 2008 s. 96.

Jensen, Ingrid og Vagn Olesen: »Supplerende oplysninger til »Fælles Frysebokse« årbog 2007.

Endrup

Hansen, Irene: »Ringridning i halvtredserne og tresserne« i Lokalårbogen 2008 s. 60-63.

Jensen, Hartvig Vind: »Endrup Lokalråd« i Lokalårbogen 2008 s. 97-98.

Esbjerg

Andersen, Finn. Rask gik det – med kooperationen som makker. Esbjerg 2008.

Broch, Jørgen. En Håndværkerfamilie i Esbjerg. Familien Broch fra Middelfart over Bogensen Og Kolding til Esbjerg. Esbjerg 2008.

Byskov, Søren, Mette Guldborg, Morten Hahn-Pedersen, Thyge Jensen og Svend Tougaard: »40 års forskning ved Fiskeri- og Søfartsmuseet« i Sjøklen 2007. s. 35-58.

Byskov, Søren: »En skibstømmer takker af. Om bevaring af museets fartøjssamling« i Sjøklen 2007 s. 59-68.

Christensen, Elisabeth Dons. EsbjergEvangeliet – set fra Ribe. Ribe Stift 2008.

Dragsbo, Peter. Hvem opfandt parcelhuskvarteret? Forstaden har en historie. Museum Sønderjylland 2008.

Fønsmark, Henning B. Drømmen om København. Portræt af en årgang der kom på benene. Erindringer far Barne- og ungdomsår. Gyldendal 2008.

Hahn-Pedersen, Morten: »Et museum i stadig bevægelse. Fiskeri- og søfartsmuseet 1968-2008« i Sjøklen 2007 s. 9-34.

Hahn-Pedersen og Morten Karnø Søndergaard: »Nye tal på dansk offshore« i Sjøklen 2007 s. 125-141.

Hallbäck, Gert: »Esbjerg Evangeliet« i Ribe Stiftsbog 2007 s. 8-17.

Harnov, Henrik, René Christensen og Gitte Haastrup. Industrisamfundets Havne 1840-1970. Bygninger, miljøer og bevaringsværdier på danske havne. Kulturarvstyrelsen 2008.

Holmberg, Elly. Vild med dans. Fortalt af 96 årig danselærer. Esbjerg 2008.

Høy-Nielsen, Aja, Ingeborg Mølbak og Helene Plet. Et hus i 100 år. Spangsborg 1908-2008. Region Syddanmark 2008.

Høy-Nielsen, Aja: »Hilsen fra Spangsborg Sanatorium« i Fra Ribe Amt 2008 s. 3-8.

Lauritsen, John T.: »Monsun og Taifun – tysk strejkebekæmpelse i Danmark, belyst ved Untagelsestilstanden i Esbjerg 16-19. november 1944« i Magasin

Fra Det Kgl. Bibliotek årg. 20 s. 11-25. København 2007.

Medvind Sørensen, Bent. Horisonten. Dansk fotografi. Indre farvande, Søfart, skibe 2000-2009. Fiskeri og Søfartsmuseet 2008.

Strand, Ellen Brun. Hansen, Hedelund. Historien om en gård og landmænd med ideer. Esbjerg 2008.

Thomsen, Bjørn Friis. Rottemades. Kan købes på www.forlagetsterisk.dk.

Thomsen, Thorstein. Sne på hendes ansigt. Om Esbjerg især i 60'erne. Rosinante. København 2008

Grimstrup

Frandsen, Johs. Nørregaard: »Grimstrup – on my mind« i Fra Ribe Amt 2008 s. 95-112.

Gørding

Jensen, Ingrid og Vagn Olesen: »Supplerende oplysninger til »Fælles Frysebokse« årbog 2007.

Nørby, Anders: »Strejflys over et arbejdsliv i Grønland« i Lokalårbogen 2008 s. 34-42.

Pedersen, John: »Gørding Lokalråd« i Lokalårbogen 2008 s. 99-100.

Thejsen, Torkild: »Du er så tømrerens den ældste?« i Lokalårbogen 2008 s. 7-20.

Hunderup

Bertelsen, Michael: »Lokalrådet i Hunderup/Sejstrup« i Lokalårbogen 2008 s. 101.

Bruun Nielsen, Lars: »Med Hunderup i bagagen...« i Lokalårbogen 2008 s. 43-45.

Poulsen, Kamedula Doris og Tage Nielsen: »Smeden i Hunderup« i Lokalårbogen 2008 s. 85-91.

Ilsted

Poulsen, Kamedula Doris og Tage Nielsen: »Ilsted« i Lokalårbogen 2008 s. 73-84.

Ribe

Bramming, Torben. Fire store ripensere. 250 års identitet i en vanddråbe, set gennem Hans Tausen, Peder Hegelund, Anders Sørensen Vedel og Hans Adolf Brorsons liv og værk. Ribe 2008.

Bugge, Ingeborg og Dagmar Warming. Glem dog ej din vugge. Mor og barn i dansk kunst i 250 år. Ribe Kunstmuseum 2008.

Dragsbo, Peter. Hvem opfandt parcelhuskvarteret? Forstaden har en historie. Museum Sønderjylland 2008.

Feiile, Claus. Det ældste Ribe. Jysk arkæologisk Selskab 2006.

Grøn Erik. Red. Tro, Håb og Kærlighed. (omhandler Grindsted, Billund, Grene Sande, Kvie Sø og Ribe). Billedkunstneren.

Haahr Kristiansen, Dorthe: »Peder Laurtups Bjerg« I Skalk nr. 2, 2008 s. 11-15.

Krarup, Jens Kristian. Den danske klosterrute. Unitas 2007.

Lauridsen, Rita. Fra Ulfborg til Ribe- under besættelsen. Erindringer tilegnet mine børn. Ribe 2008.

Mulvad, Søren: »Den seneste offentlige henrettelse i Ribe« i Fra Ribe Amt 2008 s. 9-26.

Otto Frello i utidigt selskab. Varde Museum 2008.

Ribe Katedralskoles årbog 2008.

Rosenkvist, Arne: »Kong Volmers Vej til Ribe« i Vejle Amts Årbog 2008 s. 20-23.

Thisted, Marlene. Ribe Samlingen. Ribe Kunstmuseum 2008.

Jedsted

Kongeåen – lokalhistorisk årbog for Jedsted og Vilslev. Bramming 2008.

Vejrup

Holm, Johannes: »Gartneriet i Vejrup« i Lokalårbogen 2008 s. 49-50.

Holm, Johannes: »Maren Nielsen fortæller« (fra Rebelsig i Vejrup Sogn) i Lokalårbogen 2008 s. 71-72.

Jensen, Ingrid: »Marie og Viktor Larsen, »Lundsminde«, Vejrup. I Lokalårbogen 2008 s. 26-29.

Truelsen, Else Holberg: »Vejrup lokalråd« i Lokalårbogen 2008 s. 102-103.

Vilslev

Kongeåen – lokalhistorisk årbog for Jedsted og Vilslev. Bramming 2008.

Vong

Junk, Niels Erik: »Tæt på mord i Vong« i Lokalårbogen 2008 s. 58-59.

Fanø Kommune

Fanø Lokalhistoriske Forening – et medlemskrift 2008.

Varde Kommune

Alslev

Villadsen, Hans Ole: »Den sidste sognerådsformand i Alslev-Hostrup Kommune« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 146-153.

Ansager

Engelbrecht, Helle: »Så spil da Knejt« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 23-33.

Blåvandshuk

Blåvandshuk lokalarkiv 1966-2008.

Ho

Nielsen, Herlöv: »Kirstines egen opskrift på fåremarkedet i Ho« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 155-157.

Lyne

Petersen, Benneth Østergaard: »Juleaften 1938« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 158-162.

Nr. Nebel

Himmelstrup, Anders Kristian: »Levnedsberetning for en pensionist« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 102-112.

Skovlund

Nielsen, Erik Buhl: »Landmand og lokalpolitiker« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 62-72.

Thorstrup

Busk-Jensen, Ejvind. Fredensberg Andelsmejeri 1883-1964. Thorstrup sognearkiv 2008.

Tistrup

Tistrup Mejeri gennem 125 år. 1893-2008. Tistrup mejeri 2008.

Thøgersen, Anne Marie: »Tistrup Mejeri. Tradition og fornyelse gennem 125 år.« i Mælkeritidende årg. 121 nr. 23. s. 576-577.

Varde

Duedahl, Orla: »Et originalt menneske i Varde« i Vestjyske fortællere 2008 s. 9-14. Lokalhistoriske meddelelser. Varde 2008.

Dæssong, Pau: »Min far: Musiker, slagter og spasmager« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 119-123.

Feilberg, Birthe Nordentoft: »Knud Nordentoft, engang læge i Varde« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 50-61.

Fræhr, Christian: »Det er længe siden« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 113-117.

Jensen, Birte Blom: »Mit liv i Varde« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 124-132.

Jensen, John V.: »Købstadslatin eller nationalromantik? - Indbyggerbetegnelser« i Fra Ribe Amt 2008. s.32-46.

Larsen, Evald: »Veje med personnavne i Varde og om personer« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 93-101.

Nielsen, Lise-Lotte: »Jernstangen i Varde« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 15-21

Nørskov Nielsen, Ole: »Markedsdage i Varde 1900« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 1. Varde 2008.

Nørskov Nielsen, Ole: »En flink tjenestepige og en venlig politimester« i Lokalhistoriske meddelelser. Varde 2008

Nørskov Nielsen, Ole: »I røg og damp« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 1. Varde 2008.

Nørskov Nielsen, Ole: »Isenkræmmer Arnold Mayntzhusen« i Lokalhistoriske meddelelser nr 2. 2008. Varde 2008.

Nørskov Nielsen, Ole: »Gamle landbrugsmaskiner« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 2 Varde 2008.

Nielsen, Ole Nørskov: »Varde oplevet fra skorstenshøjde« i Vestjyske fortællere 2008 s. 73-79.

Schori, Dorte: »Glade barndoms minder fra efterkrigstidens Palludansvej« i Vestjyske fortællere 2008 s. 35-49.

Sønderskov, Leif: »En fortælling fra det virkelige liv på Grønland« i Vestjyske Fortællere 2008 s. 133-145.

Thura, Chr.de: »Storegade-broen 100 år.« i Lokalhistoriske meddelelser nr. 2. 2008. Varde 2008.

Ølgod

Hansen, Anna Lenk: »I flygtningelejr« i Vestjyske fortællere 2008 s. 79-92.

Manøe, Søren: »H.C. Andersen og Ølgod Præstegård« i Fra Ribe Amt 2008 s. 27-31.

Vejen Kommune

Klitmøller, Linda. Som en skorsten. Mejeribrugets uddannelser i Danmark 1837-1972.

Landbohistorisk Selskab – Museet på Sønderkov 2008.

Frandsen, Agner. Kentauren i Malt. Herning 2008

Ravn, Gert. Malt Herreds tingbog 1657. Aal 2007.

Register 2009

Registeret henviser til navne, steder/byer, men ikke til enkelte gader. Der er tilstræbt at gøre registret så fuldkommen som muligt. * betyder at der henvises til en illustration.

Emneregister 2009

Antonius og andre lege.	47
Bibliografi	87
Dronning Bengerd	10
Familien Mogensens Ford fra 1929	60
Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771	19
Godbidder og sidegevinster	67
Malt- og køllehuse i Janderup sogn	76
Min ven Verner Bruhn 1928-2007	73
Nød lærer nøgen kvinde at spinde	41
Sneum Å og vadested ved Nybro	5
Tørvegravning i Bække Mose under Anden Verdenskrig 1940-1945	55
Under orgelbruset	34
Årsmøde og generalforsamling 2009	79

Forfatterregister 2009

Laugesen, Inge Nybro: Sneum Å og vadested ved Nybro	5
Mulvad, Søren: Dronning Bengerd	10
Juhl, Magne: Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771	19
Tyrrestrup, Hans: Under orgelbruset	34
Jensen, Ernst:Nød lærer nøgen kvinde at spinde	41
Nørregaard Frandsen, Johs: Antonius og andre lege.	47
Oxlund, Chr: Tørvegravning i Bække Mose under Anden Verdenskrig 1940-1945	55

Laugesen, Inge Nybro: Familien Mogensens Ford fra 1929	60
Høy-Nielsen, Aja: Godbidder og sidegevinster	67
Prange, Knud: Min ven Verner Bruhn 1928-2007	73
Mikkelsen, Viggo: Malt- og køllehuse i Janderup sogn	76

Personregister 2009

A	
Abel, konge af Danmark (1250-1252)	17
Albrechtsdatter, Karen, tjenestepige fra Jyllerup	29ff
Alfons den Sjette, kastilians konge 1072-1109	10
Andersen, Enevold, kreaturhandler i Hillerup	20, 22ff, 29
B	
Balduin den Femte af Henegau	14
Bang, Oluf Lund, kammeradvokat i København	20
Bengerd, Dronning af Danmark 1214-1221.	10ff
Breinholt, konsul i Esbjerg	70
Bruun, Christian, historiker (1832-1906)	10, 15ff
Bruun-Petersen, Jens, Ribe foredragsholder	80
C	
Chiewitz, Johan Henrik professor i anatomi (1850-1901)	17
Christensen, Niels Peder, gårdejer i Janderup	76
Christian den III, konge af Danmark	7

Clausen, Peder Johansen, bonde i Plogstrup	32
Clemens den Anden, Pave i 1705.	14
Cold Emil, overlæge i Esbjerg 1900-1935	67, 72

D

Dagmar, dronning af Danmark 1205-1212	10, 15ff, 88, 91
Dulche, prinsesse af Aragonien.	12

E

Elbæk, Mads, ridefoged på Sønder-skov, Føvling	27ff
Erik den Fjerde Plovpenning, konge af Danmark (1241-1250)	17

F

Fabricius, Adam, historiker (1822-1902)	10, 12
Fjord Jensen, Johan, professor på Århus Universitet	37
Fræhr, Egon, borgmester i Vejen Kommune	79

G

Gahrn, Claus, digter og komponist	35, 37
Graugaard Esben, museumsleder i Holstedbro	19, 32, 81
Guldberg Mette, museumsinspektør, bestyrelsesmedlem	4, 79, 81, 88ff

H

Hammer, Jens Christian, Janderup	77
Hansen, Mogens, museumsleder, bestyrelsesmedlem	4, 79
Hansen, Peter, kunstmaler	50, 53
Henrik af Burgund, hertug 1095-1112	10, 12

- Henrik af Letland, krønikeskriver 1221. 4, 10, 12, 16f, 37, 53, 87, 90
- Henriksen, Niels, tjenestekar i Jernved 27, ff
- Henrik, tysk greve af Schwerin 4, 10, 12, 16f, 37, 53, 87, 90
- Hess, Christian, grænsekontrollør 21, 32
- Holberg, Britta, godsejer og politiker 74
- I**
- Ingeborg, (ca.1175-1237) Valdemar Sejrs søster. 14, 88, 90f
- J**
- Jager Andersen, Knud, Kulturudvalgsformand, Esbjerg 80
- Jensen, Anders, bonde i Gredsted 28
- Jensen, Ernst, forfatter 41, 46
- Jensen, Thomas, kvægdriver 29
- Jessen, Carsten, forfatter 53
- Johanne af Flandern, grevinde. 14
- Juhl, Magne, forfatter 19, 32, 33
- K**
- Kalhauge, Hans, advokat i Ribe 20f, 27f, 30f
- Knudsdatter, Maren, bondekone i Jernved 26
- Knudsen, Mogens, kreaturhandler i Jernved 20, 22ff
- Kragelund, Tobiesen, folke-mindeforsker 7, 72
- Krasilnikoff, Arthur, forfatter 49
- Kristensen H.K., lokalhistoriker 85
- L**
- Larsen, madam, vågekone på Esbjerg sygehus 69f, 8ff
- Larsen, Sine, vågekone på Esbjerg sygehus 69
- Laugesen, Inge Nybro, forfatter 5, 9, 60, 66
- Lund, Niels, kgl. Majestæts rådmand og byfoged i Ribe 20
- M**
- Madsen, Christen, tjenestekar i Hillerup 29ff
- Madsen, Jesper, (1957-1999) kunstner, forfatter* 23, 33f, 36, 38, 40
- Madsen, Morten, tjenestekar i Gredsted 28ff
- Margrethe af Elsass 14
- Mikkelsen, Pernille, Janderup 77
- Mikkelsen, Viggo, forfatter 76, 78
- Mogensen, Hans, gårdejer. 7, 60, 62, 64
- Mogensen, Hans, gårdejer, sognefoged i Sneum 7, 60, 62, 64
- Mogensen, Thyra, Nybrogården i Sneum 60, 66
- Momme Axel, rektor på Esbjerg Musikonservatorium 35
- N**
- Nielsdatter, Bodil, bondekone i Hillerup 29
- Nielsen, Alfred Valdemar, patient i Esbjerg 71
- Nielsen, Chresten, præst i Jernved 1769 29, 33
- Nielsen, Mads, Johannes og Peder, brødre fra Hillerup 32 22ff,
- Nielsen, Mads, kreaturhandler 22ff, 32
- Nielsen, Niels Majlund, kirketjener i Århus Domkirke 51
- Nielsen, Peder Thygesen, bestyrelsesmedlem 4
- Nielsen, Thomas, præst i Darum og Bramming 29, 33
- Nissen Peder, handelsmand i Hillerup 19f, 22, 29
- Nissen, Sonnich, studehandler 19ff, 32
- Nygaard, Preben, TV SYD* 37
- O**
- Otto, kejser af Tyskland (1198-1215) 14f, 89, 91
- Oxlund, Christian, forfatter 59
- P**
- Pedersen Olga, lokalhistoriker, bestyrelsesmedlem 4, 86
- Pedersen, Steffen, skoleleder, Ladelund Efterskole* 79, 82
- Pedersen, Vagn, fotograf 48, 79, 86
- Pedersen, Villiam, Janderup 76
- Petersen, Claus, fæstebonde i Hillerup 21f
- Phillip august, konge af Frankrig. 14
- Prange, Knud, forfatter 73, 75
- Præstholm, Henrik, bestyrelsesmedlem 4
- R**
- Rasmussen, Gudrun Nikoline, sygeplejeelev i Esbjerg 69
- S**
- Sancho den Første, konge af Portugal 1185-1211. 10ff
- Starup, Jens Erik, suppleant til bestyrelse 4
- Simonsen, Knud, observatør, Ribe 22f
- T**
- Teresa, optaget i kloster i Lorvan 12, 14
- Tyrrestrup, Hans, forfatter, kunstner 34, 37f, 40
- U**
- Ussing, Peder, kgl. Majestæts præsident i Ribe 20
- V**
- Valdemar den Tredie (1209-)1231) 17
- Valdemar Sejr, Konge af Danmark 1202-1241. 10, 14ff

Stedregister

- A**
- Allerup 6, 29
- Aragonien 12
- B**
- Bandsbjerg 76.f
- Bramming 6, 29, 33, 41, 45ff, 60, 62ff, 66, 84, 87ff
- Brande 60f, 63
- Bredebro 21
- Bredsted ved Husum 22
- Bryndum 6f, 87, 89f
- Bække 4, 55f, 58f, 84
- C**
- Chile 49
- Christiansfeld 80
- Coimbra 12
- D**
- Danmark 4, 10, 14f, 17, 33, 40f, 44, 49f, 55, 60, 71, 74, 80, 87, 90, 92

Darum	6, 29, 33, 90	K		S	
E		Kalvslund	23, 31	Slesvig	19
Esbjerg	40, 46, 62, 64ff, 80ff, 87ff	Karstoft	61, 88f	Sneum	5f, 9, 29, 41, 43, 46, 60f, 63, 66
Europa	10f, 15, 51	Kærup	76	Spandet Kro	21
F		L		Struckum ved Husum	22
Flandern	14f	Ladelund	79, 82	Sverige	49
G		Linnetskov	20, 22f	T	
Gredsted	19, 21, 28, 29, 30	Lissabon	11	Thorstrup	37, 40, 87f, 92
Grimstrup	48, 87, 90	Lorvan	12, 14	Tjekkoslaviet	49
H		N		Tjæreborg	9, 41, 62, 63
Haderslevhus Amt	31	Nordtyskland	16	Tradsborg	6
Hillerup	19ff, 27, 29, 32f	Nr. Hebo	77f	V	
Hjerting	27, 29, 70, 72, 82	Nybro	5f, 9, 60, 66, 76	Varde	5, 29, 34, 40, 70, 82ff, 87ff, 91f
Hjortlund	19ff, 24ff	O		Vejen	79, 82ff, 89, 92
Holsted	4, 6, 48, 84, 89	Odense	17, 29, 47, 54, 63, 84	Vester Horne Herred	77
Holsten	19	Ollerup	63	Viborg	17, 20, 32, 77
Hunderup	43ff, 87f, 91	P		Y	
Husum	22ff	Paris	14	Ypern	14
Hvidding	80	Plougstrup	22, 32	W	
Hyllerslev	77f	Portugal	10ff, 17	Wester-Mohr ved Niebøl	22
J		R			
Janderup Sogn	76ff	Ribe	1, 3ff, 10f, 15ff, 20, 22, 24ff, 30ff, 61, 70, 72ff, 78, 80, 82ff, 87ff1, 99		
Jernved	19ff	Ringsted	15ff		
Jernvedlund	19ff, 23ff, 27, 32				
Jyllerup	29				

Fra Lokalarkivernes arbejdsmark i 2008

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning

»Det er forår. Alting klippes ned«, lyder førstelinjen i én af Benny Andersens gode forårssange. »Der beskæres i buskadser og budgetter«... fortsættes der i anden linje. Det – altså beskæringen i budgetterne – fornemmes ikke at være vilkårene for lokalarkiverne rundt om i de nye kommuner i det tidligere Ribe Amt. Der har måske heller ikke været så meget at skære i, vil nogen sige. Det kan også være rigtigt, men på den anden side fornemmes det, at det tættere samarbejde mellem arkiverne, som efterhånden er blevet opbygget i alle kommuner, har styrket lokalarkivernes sag. RAL har forsøgt at skubbe til denne udvikling, så godt foreningen kunne på forkant, men tempoet for gennemførelsen har været forskelligt fra kommune til kommune. Så vidt RALs bestyrelse fornemmer, er alt dog ved at være faldet på plads rundt omkring nu mere end to år efter strukturreformen.

Udfordringerne for lokalarkiverne i de nye kommuner er bl.a. synligheden. Det gælder om at være aktive i lokalsamfundet, så borgere og politikere bliver opmærksomme på arkivernes værdi for borgerne i de nye stor-kommuner. Arkivernes betydning som bindeled mellem fortid og nutid er et vigtigt element i sammenbindingen af de nye kommuners sammenbragte borgere, for lokalarkiverne er den lokale hukommelse og virker som kulturel forankring i den større og måske ikke så gennemskuelige store enhed, som de nye kommuner er.

Samarbejdets betydning får også konsekvenser for arkivernes måde at arbejde på. Måske er der ikke helt så megen plads til individuelle friheder som tidligere. I de nye kommuner vil man nok tilgodese det lokale, men samtidig også sikre sig et udbytte for den større enhed. Derfor vil kravene til registrering og anvendelse af samme registreringssystem og – principper være et krav, for at man til en rimelig pris kan få de ofte meget lokale oplysninger til at indgå i en fælles, kommunal – eller national – sammenhæng. Det kan være som i den historieportal, Vadehavskommunerne er ved at udarbejde i projekt Historisk Atlas Syddanmark, eller ArkibasDK

som er et mere langsigtet mål inden for vores egen verden.

Netop registrering har stået centralt i RALs virksomhed i 2008. RALs kursusvirksomhed har fokuseret på Arkibas- og registreringskurser, og arkivkonsulent Richard Bøllund har været rigtig meget på landevejene for at hjælpe lokalarkiverne med konkrete, lokale problemer. Det har han kunnet gøre vederlagsfrit, fordi vi endnu nyder godt af konsulentordningen fra det tidligere Ribe Amt, som blev overført til Staten. Jeg skal ikke uddybe denne del af virksomheden, men glæde mig over arkivernes store interesse over at komme på kursus og lære mere.

SLAs tilbud om kommunelicens på Arkibas sidste år var et væsentligt skub i retning af udrulningen af det fælles registreringssystem. Kommunelicensen gjorde det økonomisk muligt for de fleste arkiver at få adgang til dette meget nyttige registreringssystem, så mange års diskussioner om skyhøje priser m.m. endelig kunne lægges på hylden.

Men hvad så angår selve Arkibas, ja, så må det indrømmes, at vejen i 2008 ikke helt har været uden småsten. Alle har ventet på en ny og mere fejlfri udgave af Arkibas4, ja i nogen sammenhænge har vi ligefrem rådet arkiver til at vente med at gå over til det nye program, før den seneste release var kommet. På SLAs generalforsamling spurgte jeg SLAs formand, hvornår denne release kunne forventes, og da han ikke var særlig klar i mælet, bad jeg ham om en måned/år angivelse. Han lovede oktober 2008, men der skete intet, og som I ved, trak det yderligere ud, og nye komplikationer kom til, så det er faktisk først her fra begyndelsen af marts 2009, Arkibas4 kan siges at være i drift igen. Det er ikke særligt tilfredsstillende, men spørgsmålet er, hvor meget vi kan gøre ved det ud over at påtale generne for arkiverne for SLA. Lad os håbe, situationen nu har normaliseret sig, og driften finder sit leje igen, så lokalarkiverne kan komme i gang med registreringsarbejdet. Så meget materiale ligger og venter rundt omkring i arkiverne, at vi skal i gang. Nu!

At udrulning af Arkibas4 og kursusvirksomhed har fyldt meget i RALs aktiviteter i 2008 betyder imidlertid ikke, at bestyrelsen mangler langsigtede mål. Et af disse mål er at finde en model for sikringen af konsulentordningen, når den nuværende aftale udløber. Denne opgave bliver måske ikke helt så nem, for den vil indebære en form for betaling. En anden opgave, som lurer, er generationsskiftet i lokalarkiverne. En række arkivpionerer er ved at lade sig pensionere, og konsekvensen af det skulle nødtigt blive arkivlukninger. Derfor er det vigtigt, at I rundt omkring i arkiverne ikke blot sørger for »kronprinsere« eller »kronprinsesser«, men også løbende får dem uddannet. Det sidste kan RAL gøre noget ved – vi har derfor aftalt med SLA at afholde nogle af deres arkivkurser i RALs område. De første kurser udbydes til efteråret, og arkivfolk – og ikke mindst arkivledere – som endnu ikke har været på disse kurser, opfordres på det kraftigste til at deltage. Ikke blot vil de få meget konkret at vide – de vil også møde arkivkolleger til en faglig snak, og det er nok så nyttigt og inspirerende.

Om RALs øvrige aktiviteter i 2008 vil jeg henvise til konsulentens beretning, der følger lige herefter. Lad mig til sidst på RALs bestyrelses vegne takke medlemmerne for aktiv deltagelse i vores aktiviteter – mærkelig nok igen flest til generalforsamlingen, hvor der bydes på gule ærter m.m. Også en tak til bestyrelsen for godt samarbejde samt til Historisk Samfund for Ribe Amt for det fortsatte samarbejde om udgivelse af arkivernes årsberetninger. Endelig skal Richard Bøllund have en stor tak for sin indsats for lokalarkiverne.

Amtskonsulentens beretning

2008 har budt på mange spændende og udfordrende opgaver. Det var året, hvor Arkibas4 for alvor slog igennem i lokalarkiverne. Trods visse børnesygdomme valgte mange arkiver at tage springet til det nyere og mere moderne Arkibas. Med indførelsen af kommunelicensen på Arkibas lå det lige til højrebenet at hoppe på den nye version. Men det har ikke været helt problemløst, hvilket jeg i høj grad har mærket til. I begyndelsen af året var jeg på rimelig bar bund, når spørgsmålene om Arkibas4 regnede ind over mig. Men i løbet af året kom jeg på i alt fire Arkibas4-kurser i Vejle, som har givet mig indblik og kendskab til programmet. Det har dog i begyndelsen ikke været helt nemt at gennemskue, hvad der skyldes programfejl, og hvad der skyldes brugerfejl.

Med min begyndende erfaring i Arkibas4 tog jeg i efteråret hul på de første lokale Arkibas4 kurser. Det blev til i alt syv begynderkurser, som blev afholdt som endagskurser. Alle på nær et enkelt var fyldt op, så kurserne må betegnes som en succes. En enkelt gang var

der problemer med Arkibasserveren, ellers forløb kurserne fint. Esbjerg Ungdomskole har været så venlige at stille et velegnet edb-undervisningslokale til rådighed for RAL. Det skal vi være taknemmelige over, for det er bestemt ikke nogen let opgave at finde egnede undervisningslokaler. Vi har fået lovning på også fremover at kunne låne lokalet ved Esbjerg Ungdomskole, hvilket jeg glæder mig meget over. Og så er det vel heller ikke en skam for arkivmedarbejderne at komme hjem og sige, at nu har de været på ungdomsskole!

Foruden Arkibaskurserne i efteråret havde jeg noget undervisning i foråret. I februar måned var jeg i Hellehallen for at afholde kurset »Arkivet og brugerne«. Det var en god og udbytterig dag, hvor de problemstillinger arkivmedarbejderne blev stillet over for, livligt blev diskuteret. I maj måned var jeg »udlejet« til arkiverne i Ringkøbing-Skjern Kommune til afholdelse af et par registreringskurser. Det var en anderledes opgave at komme ud til nogle nye arkiver, som stort set aldrig tidligere havde modtaget nogen form for uddannelse, og som hver især benyttede deres eget hjemmelavede registreringssystem. Sat i relief dertil må jeg konstatere, at den konsulentordning vi har haft her i området i mange år virkeligt har båret frugt.

I 2008 har jeg også beskæftiget mig med det regionale ABM-samarbejde som i henhold til en kulturaftale gældende Varde, Esbjerg, Fanø og Tønder kommuner arbejder på at etablere en kulturhistorisk Internetportal for Vadehavsregionen. I dette forum repræsenterer jeg lokalarkiverne i de tre kommuner, hvor jeg fungerer som konsulent. Jeg er desuden blevet udpeget til at sidde i en projektgruppe som arbejder målrettet på at få synliggjort den viden og informationer såvel arkiver som museer og biblioteker ligger inde med. Man har valgt at indlede et samarbejde med Odense Bys Museer og derved blive koblet på Historisk Atlas, som har sit udspring på Fyn, men som efterhånden breder sig til hele Region Sydjylland. Historisk Atlas byder på en interessant og meget brugervenlig formidlingsplatform, både for de brugere der vil besøge siden, men også for de personer som skal levere data til projektet. Det er målet, at få så mange arkiver som overhovedet muligt i området til at levere data til projektet. I første omgang har man valgt at arbejde med kirkehistorie og gårdhistorie, idet det er materiale, mange arkiver har indsamlet oplysninger om i forvejen. Jeg håber, mange kan se ideen i at være bidragsyder til Historisk Atlas. For det første er det en simpel måde at formidle til et stort publikum, og for det andet giver det en god eksponering til arkiverne at deltage i Historisk Atlas, som jeg og mange andre forventer, vil få en stor gennemslagskraft de kommende år. De institutioner og arkiver der leverer materiale vil få logo

og navn på Historisk Atlas, ligesom det vil være muligt at lave et link til arkivets eventuelle egen hjemmeside.

Formidling og registrering er nogle af arkivernes centrale arbejdsområder, men for at arkiverne kan fungere tilfredsstillende skal der være organisering og struktur på tingene. Noget af min tid i 2008 er også gået på at få de nye arkivsamvirker i kommunerne til at fungere optimalt. Jeg har bl.a. bistået Arkivudvalget for Esbjerg Kommune med forskellige oplysninger, ligesom jeg har forsøgt at agere fødselshjælper for et lignende samarbejde i Varde Kommune. Det har ikke været lige let alle

steder, hverken at opnå enighed arkiverne i mellem, eller at komme i dialog med kommunen. Mit budskab er dog helt klart: Se at blive enige, for derved er arkiverne langt stærkere stillet over for kommunen.

Sidst men ikke mindst vil jeg takke alle de arkiver, som har rettet henvendelse, og har taget i mod tilbuddet om gratis konsulenthjælp. Det er en fornøjelse at komme rundt på arkiverne og fornemme den store arbejdsiver, alle i frivillige lægger for dagen. Jeg takker også bestyrelsen for mange hyggelige møder gennem året og for den frihed og tillid der udvises til mit arbejde.

Beretninger fra de lokalhistoriske arkiver

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Grene Sogn

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Linda Nielsen, Møllevænget 15, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 27 50 (20 95 27 51)

E-mail: bln@bbsyd.dk

Så er der atter gået et år, og det har været et travlt år på arkivet. Vi registrerer fortsat vores materialer i Arkibas4. Der er en del, der kun står på håndskrevne kartotekskort, blandt andet nogle store afleveringer om Billund Mejeri, Billund Lufthavn og noget om Lego. Det tager en hel del tid, men vi må se, hvad vi kan nå.

Bogen »Der var engang« har vi en del tilbage af. Derfor har vi givet de to skoler i byen hver et classesæt. Konfirmanderne fra sidste år og i år får også hver en bog. Bogen »Grene Sogn 1790-1969«, skrevet af sognerådsformand Hans Jensen, har vi været heldige, at finde nogle eksemplarer af. Den er meget efterspurgt og kan købes på arkivet.

Billund-natten, der holdes skiftevis i Grindsted og Billund, blev besøgt af mange Billund-borgere. Ved hjælp af vores slægtsforskningsprogram, har vi noteret oplysninger fra aviser og kirkebøgerne om borgerne i Billund. Det var der megen interesse for. Vi havde som sædvanlig også nogle billeder, vi søgte at få identificeret samt et kort over Billunds udvikling. Alt blev nøje studeret, og vi fik ros, for det vi havde lavet.

Billund Centret skal udvides, og vi har i den anledning sendt en ansøgning om at få lidt mere plads, men har ikke hørt noget endnu.

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tinghusgade 16, 7200 Grindsted

Tlf.: 75 32 09 00.

Åbningstid: 1. og 3. onsdag hver måned kl. 15.00-18.00 (juli måned undtaget) samt efter aftale. Læsestuen er åben i bibliotekets åbningstid

Leder: Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted

Tlf.: 75 32 23 53

E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk

Hjemmeside: www.lokalarkiverbillund.dk

I 2008 har arkivet blandt andet arbejdet med et meget spændende projekt med skanning og identifikation af en samling glaspladenegativer optaget i årene 1910-1939. Det drejer sig om optagelser af apoteker Sophus Levin Hansen, der var apoteker i Grindsted fra 1920 til 1930. Efter Grindstedtiden, var han apoteker på Krone Apotek i Esbjerg. Projektet kom i gang efter en henvendelse fra Jesper Laursen, Moesgård Museum. Han havde hørt, at arkivet lå inde med pladerne og mente, at der var en del optagelser fra Moesgård imellem. Oplysningerne havde han fra Levin Hansens datter Birthe Levin Hansen. Han fortalte, at Birthe Levin Hansen, der er årgang 1915, ind imellem arbejdede med projekter for Moesgård.

Den mulighed der lå i at kunne få oplysninger om billeder af en person, der kendte personkredsen

På vej til Rask Hovedgård i Ella Melbys bil. Stedet er Kirkegade i Grindsted med apoteket i baggrunden. På bagsædet længst til højre i billedet ses apotekereren.

Foto: Sophus Levin Hansen den 1. August 1923.

omkring apotekerfamilien, var arkivet ikke i tvivl om, straks burde udnyttes. Vi gik derfor i gang med at skanne pladerne. I første omgang fandt vi 691 optagelser. Senere dukkede der dog yderligere en kasse op, så samlingen i alt blev på 840 optagelser.

Det blev en spændende opgave, sammen med Birthe Levin Hansen og Moesgård Museum, at identificere optagelserne. Det siger sig selv, at ikke alle optagelser kunne genkendes, men der er dog nu fundet oplysninger om mere end 700 billeder. En del af de resterende optagelser stammer fra ferierejser i Mellemeuropa og Norge, samt fra nogle bilture indenlands. Hvis der ses bort fra disse ferieminder, mangler vi egentlig kun oplysninger om 34 optagelser.

Sophus Levin Hansen er især kendt for sine kulturhistoriske optagelser af gamle arbejdsmetoder og håndværk, hvoraf en del er offentliggjort i tidsskriftet Frem. Der fandtes også en del af den type optagelser, men det meste er naturligvis optagelser af familie og venner.

En anden spændende ting er indkomsterne. I forbindelse med de sammenlægninger der nu efter kommunalreformen foregår i mange foreninger, ses effekten af det arbejde, der for mange år siden blev lavet med foreningskampagnen. Flere donorer har nævnt, at stemplet i de gamle protokoller medførte, at de afleverede sagerne til

arkivet. Deres første tanke gik egentlig på at kassere tingene. Det er da ret tankevækkende, skulle man mene.

Arkivet har været udfarende ved fire arrangementer, hvor der blev vist billeder eller film på plejehjem, ved møde i Ældresagen og ved møder i Slægts- og Lokalhistorisk Forening. Besøgstallet i arkivet har været på niveau med sidste år. 57 besøgende har skrevet sig i protokollen mod 69 sidste år. Der har i år været 96 henvendelser via e-mail mod 108 i 2007. Besøgstallet på hjemmesiden var 20.000 i 2008 mod 10.000 i 2007.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig
Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-16.00
og 3. onsdag hver måned kl. 18.00-20.00
Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig
Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig
E-mail: hejnsvig.sognearkiv@post.tele.dk
Hjemmeside: www.hejnsvigbynet.dk

Arbejdet i arkivet har efterhånden en fast rytme med de samme opgaver hver onsdag formiddag, hvor nogle stykker fra bestyrelsen mødes til hyggesnak og ajourføring af indgåede arkivalier, der for længst skulle have været indført i Arkibas. Vi arbejder i øjeblikket på at få Arkibas4. Efter kommunesammenlægningen er vi nu syv lokalarkiver i Billund Kommune. For os har det betydning en stigning i det årlige tilskud fra ca. 2.500 kr. til 12.000 kr., og vi håber nu, at vi snart kan komme i gang med at registrere via Internettet. Vi har arbejdet med Arkibas siden 1998, og er snart parate til at gå over på den nye version.

Arkivet har i 2008 modtaget ca. 45 billeder og diverse dokumenter og protokoller fra bl.a. husholdningsforeningen, husmandsforeningen og folkedanserforeningen i Hejnsvig. Arkivernes Dag blev afholdt lørdag den 13. november med stort besøg. Emnet for dagen var »Hejnsvig by før og nu«. Vi viste gamle billeder af de otte gårde fra ca. 1794, der har måttet afgive jord til de 400-500 parceller, der nu udgør Hejnsvig by. Et kort med byens bygninger før og nu, viste parcelhusenes placering på de oprindelige matrikler. Ved vores generalforsamling havde vi besøg af lederen af Grindsted Museum, der fortalte om Hejnsvig Sogns historie.

Sdr. Omme Egnsarkiv

Sdr. Omme Bibliotek, Skole Allé 3-5, 7260 Sdr. Omme
Tlf.: 75 34 14 46

Åbningstid: Efter aftale

Leder: Hans Møjbjerg, Stakrogevej 75, 7260 Sdr. Omme
Tlf.: 75 34 72 18 (21 61 99 11)

E-mail: skaervang@mail.dk

Arkivet er stadig præget af de uafklarede lokaleforhold. Kommunen prøver at finde andre lokaler, hvor arkivet kan have til huse, men det er endnu ikke lykkedes. I sommeren fik vi tilbudt et lokale, der dog langt fra var optimalt. Så har kommunen bedt arkivet om selv at finde et nyt lokale, men de gange det er sket, har vi fået at vide, at huslejen er for høj. Kommunen har meddelt, at der som udgangspunkt ikke er penge til husleje, så det er utroligt frustrerende ikke at have et lokale, og ikke ligefrem de bedste betingelser for at få nye personer tilknyttet arkivet.

På grund af lokaleproblemerne har arkivet ingen fast åbningstid. Arkivet åbnes ved henvendelse til bestyrelsen, når det passer vedkommende at besøge arkivet. Der har i vinterens løb været en del besøgende: Skolebørn der skulle skrive om byen, personer der søgte slægtninge m.m. Derudover har vi formidlet kontakt mellem forskellige personer. Det er begrænset, hvad der er kommet ind af arkivalier i årets løb, men enkelte afleveringer er der dog kommet. Ved »Jydefesten« havde arkivet taget opstilling på markedspladsen og taget nogle mapper med gamle billeder med, som folk kunne studere.

Vores ønske for 2009 er, at der sker en afklaring på lokalesituationen, og at vi kan komme i gang med Arkibas4

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Østergade 18, 6623 Vorbasse

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Jørgen Møller, Dalgasvej 6, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 35 54

Arkivets postadresse: Dalgasvej 6, 6623 Vorbasse

E-mail: arkiv@vorbasse.dk

Hjemmeside: www.vorbasse.dk

2008 blev et godt år for arkivet i Vorbasse. Året igennem har der været god interesse i form af besøg, telefoniske henvendelser samt mange e-mail-forespørgsler – og ikke at forglemme: Gode afleveringer.

Mod årets slutning begyndte vi arbejdet med en hjemmeside under den fælles portal www.vorbasse.dk. Vi nærmer os en færdiggørelse, og håber med dette medie at nå et bredere publikum, end tilfældet hidtil har været. Vi har besluttet os til i løbet af 2009 at konvertere til Arkibas4.

Året bød også på bryderier i form af regulære fugt- og indeklimaproblemer i vores kælderlokale, og tanken om et nyt tilholdssted begyndte at spire – men det er jo ikke så let en sag! Og dog – pludselig viste der sig sidst på året en løsning, som måske kunne realiseres. Resultatet er blevet, at arkivet pr. 1. april 2009 flytter til ledige lokaler

*Nedpakning af arkivalier inden flytning til arkivets nye lokaler.
Foto: Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv.*

i Østergade 18. I skrivende stund er vi ved at forberede flytningen, som vil fordoble det areal vi har haft hidtil og tilmed i nogle rigtig gode lokaler, som vi glæder os meget til at tage i brug. Samtidig ændrer vi åbningstiden for besøg, mens onsdag aften bliver »arbejdsaften«.

Der er også sket det glædelige, at arkivet har fået tre nye medarbejdere, som samlet er med til at sænke gennemsnitsalderen i arbejdsgruppen. Vi skal jo tænke langsigtet og sikre, at friske kræfter kan tage over på et tidspunkt.

På hjemmesiden www.vorbasse.dk kan man under fanebladet lokal/lokalhistorisk arkiv se vore tanker om opgaver og tilbud både til foreninger og privatpersoner. Det kommende år må afsløre effekten.

Esbjerg Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

Skolegade 10, 1. sal, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 39 20

Åbningstid: 2. og 4. onsdag i måneden kl. 16.00-18.00 samt efter aftale

Leder: Niels Erik Christiansen. Tlf.: 75 17 40 36

E-mail: bram-byhist@mail.dk

Hjemmeside: www.brammingby.dk

Den 5. maj holdt vi reception, hvor vi præsenterede vores nye, dejlige lokaler. En rigtig god dag med mange besøgende og PowerPoint-foredrag ved Stig Hegn samt løbende film med nogle af Oluf Baks billeder.

Flytningen tog hårdt på arkivets bestyrelse, så den 8. april drog vi på en velfortjent studietur til Landsarkivet i Viborg med efterfølgende rundvisning i Viborg Domkirke og afgstikkere til nedlagte DSB-stationer på vejen hjem.

I maj havde vi gadevandring, og i år var det i Storegade. Da Storegade er byens hovedfærdsåre – og meget lang – koncentrerede vi os om de ulige numre. Gadevandringen var velbesøgt og med mange nye ansigter, men på grund af den megen trafikstøj var det vanskeligt at trænge igennem. Derfor har arkivet i foråret 2009 planlagt to PowerPoint-foredrag om de ulige numre i Storegade.

3Fs Efterlønsklub har været til rundvisning og mini-foredrag, og på arkivets to månedlige åbningsdage har vi haft et pænt besøg af interesserede borgere med alskens forespørgsler og oplysninger. Stor interesse er der for vores avisarkiv.

Den 21. august afholdt arkivet den traditionsrige kirkegårdsvandring, men denne gang med lidt færre deltagere end tidligere år. For det ikke bare øsede ned, nej regnen stod ned i tykke stråler. Heldigvis kunne vi stå i læ ved kapellet, og vi var da fristede til at gå hjem på arkivet og drikke kaffen, men brammingensere er gjort af et sejt stof, så vi gennemførte. Kaffen smagte rigtig godt bagefter, og snakken gik livligt. Alle vore arrangementer afsluttes med kaffe og en god snak over kopperne.

I løbet af efteråret har fire »arkivarer« været på kursus i Arkibas – men da vi endnu ikke er i gang (vi har, trods adskillige rykkere, endnu ikke modtaget materialet, koderne m.v.) finder vi det lidt omsonst. Så vi forventer at få tilbudt et nyt kursus uden beregning! 2008-udgivelsen er i år hæftet om Storegade, de ulige numre, som solgte helt godt på årets julemesse, hvor Lokalhistorisk Forening har en stand med bl.a. arkivernes udgivelser. Vores bøger/hæfter sælges også fra Bramming Egnsmuseum. Til sidst lidt statistik for 2008 (med tal for 2007 i parentes): Indleveringer/gaver 37 (37), forespørgsler 20 (14), udleverede kopier 16 (5), besøg 71 (79), deltagelse i møder af lokalhistorisk art 5 (4) og antal solgte hæfter: 125

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming
Åbningstid: 1. oktober – 31. marts: Onsdag kl. 15.00-17.00. Resten af året 1. onsdag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen
Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 90 11
Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming
E-mail: sognearkivet@darum.dk
Hjemmeside: www.darumsognearkiv.dk

Arkivet har i 2008 modtaget otte afleveringer, der hovedsageligt har bestået af fotos, bl.a. et luftfoto af

Darum Mølle. Der har været 21 besøgende i arkivets åbningsstid og derudover et ikke opgjort antal henvendelser pr. e-mail og telefon.

I sidste kvartal af 2008 fik arkivet installeret bredbånd og derved mulighed for at benytte Arkibas4. To af arkivmedarbejderne har været på kursus og er så småt begyndt at få overført registreringerne fra papir til Arkibas4.

I 1925 udgav førstelærer og degn Peder Jacobi Nielsen på eget forlag bogen Darum Sogn, hvori han beretter om stort og småt i sognet. Som en opfølgning af eller et supplement til denne bog er arkivets bestyrelse, medhjælpere og frivillige fra sognet gået i gang med at indsamle materiale til udgivelse af en bog, der skal fortælle træk af Darum Sogns historie fra 1925 til nu. Det er vores mål, at den skal være klar til udgivelse sidst i 2010, hvis ellers alle brikkerne falder på plads.

Endrup/Vester Nykirke Sognearkiv

Vibækvej 2, Endrup, 6740 Bramming
Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 16.00-17.00
Lukket i juli
Leder: Otto Christoffersen, Ommevej 2, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 12 59
Arkivets postadresse: Niels Erik Junk, Gummemarkvej 8, Vong, 6740 Bramming

Det har været et forholdsvis stille år i arkivet. Arkivet har modtaget en større og to mindre afleveringer, hvoraf den største var et personarkiv. Den aflevering er blevet sorteret og registreret, hvorimod vi ikke er kommet så langt med de to øvrige afleveringer, da en af arkivets medarbejdere måtte sygemeldes i en periode.

Arkivet går stadig med ønsket om at komme i nogle bedre lokaler. Der arbejdes fortsat på en løsning med den gamle Endrup Mølle, men alt er endnu uafklaret.

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg
Tlf.: 76 16 39 00. Fax: 76 16 39 10
Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10.00-16.00, torsdag tillige kl. 16.00-18.00
Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen
E-mail: byhistoriskarkiv@esbjergkommune.dk
Hjemmeside: www.eba.esbjergkommune.dk

Hvor 2007 måske var et år, hvor alt skulle finde sin nye plads, blev 2008 året, hvor hjulene for alvor begyndte at køre i det gamle, høje gear. Der har været travlhed på alle fronter, og fine resultater er nået. Der blev endog sat nye ting i gang. Det gælder bl.a. byvandring på dansk, engelsk og tysk arrangeret sammen med Esbjerg

Turistkontor og udgivelsen af det digitale nyhedsbrev Arkiv Nyt, der udkom første gang i august 2008.

Privatarkivsektionen har lavet to udstillinger. Den ene handlede om Spangsbjerg Sanatorium, som kunne fejre 100 års jubilæum i august. Udstillingen blev til i samarbejde med fhv. sygeplejerske Aja Høy-Nielsen og handlede om livet som tuberkulosepatient. Billederne var fra arkivets egen samling, ligesom Aja Høy-Nielsen havde suppleret med privatfotos lånt af tidligere patienter. Til »nytåskuren« lavede sektionen udstillingen Fra alle jer til os 2008, som er en årligt tilbagevendende udstilling på arkivet. Her benyttedes udelukkende de indkomster, som arkivet har modtaget i årets løb.

Privatarkivsektionen har også andre funktioner. Den skal bl.a. holde styr på afleveringer og sørge for, de løbende bliver registreret. I 2008 modtog Esbjerg Byhistoriske Arkiv 147 forskellige indkomster. Såvel disse som ældre indleveringer er der blevet arbejdet med at registrere, og i alt nåede afdelingen at afslutte registreringen af 71 arkivfonde. Her kan bl.a. nævnes Radio Victor, Esbjerg Musikhus, Esbjerg Fiskernes Indkøbsforening, Initiativgruppen bag Mennesket ved havet og DFDS. Billedsamlingen voksede med 7.188 nyregistreringer. En stor del af disse var Tonny Sørensens husbilleder, der blev bragt i Esbjerg Ugeavis fra ca. 1980-1992 samt billeder fra gammel samling, der blev affotograferet og registreret i Arkibas. Derudover godkendtes en del tidligere registrerede billeder, heraf en del gamle Knud Rasmussen billeder, der har været bragt i dagbladet Vestkysten. Udsklipssamlingen har også været i registreringsfokus, og den er vokset med 1.026 numre, hvoraf en stor del er overført fra gammel samling. Sektionen forsøger løbende at registrere fra gammel samling, så arkivets materiale efterhånden alene skal søges via Arkibas. Samlingen af småtryk (M-samlingen) voksede med 263 eksemplarer.

En helt speciel arbejdsopgave i 2008 var klargøring af data i Arkibas3 til overførsel til Arkibas4. Det har været et stort og tidskrævende arbejde, men uomgængeligt, hvis vi vil have data overført til den nye windowsbaserede version 4. Apropos registrering: Vores digitale billedregistreringssystem NTphoto har ikke fungeret godt i 2008, og fejlene blev efterhånden så mange, at vi holdt helt op med at bruge systemet til andet end søgninger, indtil en opgradering kan påbegyndes lige efter årsskiftet. I 2008 fik vi skannet 1.572 billeder fra arkivets samlinger, og der blev skannet 153 Peter Nissen negativer. Der vises pt. 7.169 digitale billeder på hjemmesiden.

Siden april måned 2006 har der ved Esbjerg Byhistoriske Arkiv været tilknyttet frivillige, som har opgaver med indtastning af oplysninger, som skal offentliggøres via vores hjemmeside. Ved årsskiftet 2008-2009 var der

tilknyttet 12 frivillige, som arbejder hver uge i et individuelt omfang, varierende fra fire til otte timer. De fleste har været med siden begyndelsen. Indtastningen har foregået hele året, og kort før årsskiftet 2008/2009 er der indtastet følgende:

- Borgerdatabasen fra Esbjergs skattemandtalister: I listen fra 1909 er indtastet ca. 7.000 personer, listen fra 1914 med 18.000 personer er færdiggjort, og indtastningen af listen fra 1919 er netop påbegyndt.
- Trykte skattebøger, Esbjerg: 1902, 1903, 1905, 1913, 1917, 1932, 1946 og en stor del af 1956. I alt godt 70.000 personer.
- Trykte skattebøger, Jerne: 1929, 1933 og 1937. I alt 12.800 personer.
- Sager fra Esbjerg Byråds forhandlingsprotokoller for perioden 1.6.1918 – 31.3.1929, i alt ca. 5.000 sager.
- Sager fra Vester Nebel/Bryndum Sogneråds forhandlingsprotokoller for årene 1842-1943, 5.989 sager.
- Fotograf Peter Nissens negativer. Knap 8.000 optagelser fra tidsrummet 1954-1961 er registreret, heraf er ca. 300 skannet.
- Guldager Sogneråds forhandlingsprotokoller. Fra 1905-1936 er der indtastet 2.300 sager.
- Sydvestjyske Fiskekuttere. Oplysninger om kuttere fra Esbjerg, Fanø, Ribe og Varde fra Aarboeg for den danske Fiskerflaade er indtastet for perioden 1894-1924, i alt 5.240 kuttere, hvoraf mange selv sagt er gengange-re, da kutterne indtastes for hvert år.
- Søulykker. Fra Dansk Søulykkestatistik er oplysninger om alle søulykker med relation til Esbjerg eller Fanø indtastet for perioden 1894-1926, i alt knap 1.000 hændelser.

De indtastede oplysninger skal dog ikke blot findes på arkivet, men også publiceres på Internettet. Foreløbig er Borgerdatabasen for 1909 er ajourført og sammen med en del af 1914 lagt på nettet. De øvrige indtastede oplysninger er endnu ikke offentliggjort, men det forberedende arbejde er nu så fremskredet, at vi forventer en offentliggørelse i løbet af 2009.

Selv om formidling på Internettet spiller en stadig større rolle, er der stadig mange direkte forespørgsler til arkivet. En helt speciel type forespørgsler er kommet til – det er henvendelser fra Sikringsstyrelsen, som godt nok kun nåede at udgøre 22 stk. i de tre måneder af 2008, vi nåede at have ansvar for at besvare dem, men som fylder meget tidsmæssigt, idet de handler om at bekræfte borgeres konkrete bopælsadresser i Esbjerg. Det kan være tidskrævende, som mange af de andre forespørgsler også er. Det bliver derfor stadig hyppigere nødvendigt at fortælle, at man er velkommen til at lave undersøgelsen selv på læsesalen – ellers må vi kræve

betaling for den anvendte tid. I alt 165 forespørgsler er registreret i 2008, men de omfatter ikke de mange telefoniske forespørgsler, som klares umiddelbart.

Elektronikkens fremmarch betyder et mindre fremmøde på læsesalen end normalt, dog med enkelte undtagelser. Når billetsalget til foredragssækker og kurser begynder, står folk i kø som til et januarudsalg. Da der er »mange gamle ben« blandt folk i køen, har vi valgt at åbne Samlingssalen som »varmestue« fra kl. 8-10 med mulighed for at sidde ned og få en kop kaffe. Det har fungeret godt og er også blevet vel modtaget. Interessen for Hanna Iversens kurser er intakt. I foråret besøgte kursusrækken På opdagelse i din kommune Esbjerg Agroferm, Esbjerg Handelsskole, Esbjerg Erhvervsudvikling, Ugeavisen Esbjerg, Idrættens Hus/Esbjerg Idrætsarkiv, Esbjerg Byfond og Roborg/Sneum Sluse og Kammerlusen. I efteråret var besøgsmålene Nybrogård, Riber Kjærgård, Danske Bank og Posthuset på Torvet i Esbjerg, Valsemøllen, Semco Maritime A/S, Rudolf Steiner Skolen og Snoezelhuset, Steelcon Stålskorstene og Hotel Britannia. Serien »Børn af Esbjerg« har også sit store, faste publikum. I foråret 2008 var fortællerne Hans Tyrrestrup, Paul Rosendahl, Poul Madsen, Inge Nybro Laugesen, Roland Munch og Erik Flagstad Rasmussen. I efteråret var Jørgen Broch, Carl Johan Grabe, Olga Pedersen, Niels Vigil, Hans Toft og Hans Peter Jørgensen på plakaten. I foråret 2009 blev repertoiret udvidet med en ny serie med overskriften: Esbjerg blev min by. Fortællerne var Lise Retbøll, Henning Kruse, Grethe Erichsen Johnsen og Jens Henrik Jensen.

Det levende ord er stadig populært, og det mærkes også ved fyraftensforedrag og søndagsmatinee samt ikke at forglemme billedaftenerne, som stadig trækker fulde huse. Og Esbjerg Byhistoriske Arkiv er efterspurgt som foredragsholder. Arkivar Lars Hyldahl Brockhoff og arkivchef Jørgen Dieckmann Rasmussen har medvirket i 39 arrangementer i 2008, og der har været over 2.000 tilhørere hertil.

De kulturhistoriske hverdagsture i foråret gik til Sprogø, Sild og Langeland, men desværre var der ikke ressourcer til afviklingen af ture i efteråret. Til gengæld var der for første gang udbud offentlige byvandring i Esbjerg i samarbejde med Turistkontoret. Det viste sig at være meget populært, især de dansksprogede som mange esbjergensere benyttede til at høre mere om deres bys historie. Forsøget, som der rettelig var tale om, faldt så heldig ud, at det gentages til næste år.

Formidling på tryk blev det også til. I efteråret udgav Esbjerg Byhistoriske Arkiv Ellen Brun Strands bog, »Hansen, Hedelund« – Historien om en gård og landmænd med ideer. Bogen, der handlede om gården

Arkivar Lars Hyldahl Brockhoff med tilhørere på en af arkivets byvandring.

Foto: Torben Meyer, Esbjerg Byhistoriske Arkiv, 2008.

Hedelund, blev meget vel modtaget, da mange mennesker har haft deres arbejde på gården eller kendt familien. Lige ind under jul udkom Jørgen Brochs bog »En håndværkerfamilie i Esbjerg. Familien Broch – Fra Middelfart over Bogense og Kolding til Esbjerg«. Den handler om en håndværkerfamilie, der fandt vej til Esbjerg fra Fyn og etablerede sig her på det tidspunkt i 1890'erne, hvor byen voksede mest. To spændende udgivelser, som understreger, at Esbjerg Byhistoriske Arkiv stadig er aktiv på udgiverfronten. Vi gik dog også nye veje, for efter forslag fra Peter Bak, der er tidligere historie- og samfundsfaglærer ved Esbjerg Statsskole, begyndte vi udgivelsen af et digitalt nyhedsskrift den 15. august 2008. Arkiv Nyt er dets navn, og det første nummer forelå også i en papirudgave, som dog ikke blev efterspurgt. Derfor satses alene på den digitale version af nyhedsskriftet, der udkommer fire gange om året. Peter Bak og K. A. Gorritzen redigerede de to numre af Arkiv Nyt, der udkom i 2008. Endelig skal det nævnes, at Esbjerg Kalender 2009 udkom i slutningen af november.

§7-sektionen er det andet store hovedområde i virksomheden i Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Den består af to afdelinger: Mellemarkivet, der arbejder med og har ansvar for de gamle myndigheder (dvs. Esbjerg, Ribe og Bramming Kommuner før 2007) og eArkivet, der har ansvaret for Esbjerg Kommunes digitale arkivering.

Mellemarkivet havde ligesom i 2007 en stor opgave med at ekspedere sager fra de tre gamle kommuners papirarkiver til kommunens sagsbehandlere. I løbet af året havde mellemarkivet således ca. 3.200 ekspeditioner. Ekspeditionen af sager fandt dels sted i de arkiver, der blev inddraget i mellemarkivet i 2007, og dels i arki-

ver, der blev inddraget i løbet af 2008. Navnlig i andet halvår havde mellemarkivet travlt med at inddrage arkiver. Ud over den fortsatte inddragelse af administrative sager fra flere forvaltninger blev der i sensommeren igangsat et projekt med inddragelse af store personsagsarkiver fra forvaltningerne Social & Arbejdsmarked og Børn & Familie. Ud over planlægningen og koordineringen af de mange afleveringer havde mellemarkivets medarbejdere en stor opgave i at sortere adskillige separate arkiver sammen til enkelte, større arkiver. Endvidere havde mellemarkivet til opgave i forbindelse med inddragelsen af personsagerne at indskanne udvalgte dokumenter til de afleverende afdelinger. Flere af de arkiver, som mellemarkivet overtog ansvaret for pr. 1. januar 2007, viste sig ikke at være i den stand, man kunne ønske sig. Som følge heraf foretog mellemarkivgruppen i foråret 2008 en gennemgang af arkiverne med henblik på at udarbejde en oversigt over uordnede arkivalier. På baggrund af denne oversigt blev der i sommeren igangsat et oprydningssarbejde, hvor de enkelte forvaltninger i kommunen fik mulighed for at ordne de uordnede arkivalier under deres ansvarsområde. Mellemarkivet havde i denne forbindelse til opgave at koordinere oprydningssarbejdet samt vejlede om bevaring og kassation, journalisering samt andre arkivspørgsmål. Tidsfristen for dette oprydningssarbejde blev sat til 1. oktober 2008. En stor del af de uordnede arkivalier blev ordnet inden tidsfristens udløb. Alle de resterende uordnede arkivalier vil blive ordnet af Esbjerg Byhistoriske Arkiv i 2009 – en opgave som mellemarkivgruppen igen vil blive koordinator på.

Ved udgangen af 2008 måtte mellemarkivet tage afsked med to kollegaer, idet de to midlertidige arkivassistentstillinger på henholdsvis Ribe og Bramming rådhus som planlagt ophørte ved årets udgang. For at klargøre mellemarkivet til fortsat at have en effektiv ekspedition – uden faste medarbejdere på førnævnte rådhus – blev der i løbet af året arbejdet på at gøre arkivet under Esbjerg Rådhus til nærarkiv med sager med høj ekspeditionsfrekvens. I denne forbindelse blev der bl.a. flyttet mere end 50 hylde-meter socialsager fra Bramming Rådhus til Esbjerg. I arkivet under Esbjerg Rådhus blev der i løbet af året endvidere foretaget et større kassationsarbejde, hvilket bidrog til at skabe den nødvendige plads til modtagelse og inddragelse af yderligere arkiver.

På eArkivområdet var der også i 2008 rigeligt at se til. Arbejdet med arkiveringen af de mange elektroniske kommunale systemer tog for alvor fart, og man havde ved udgangen af 2008 inddraget 24 administrative systemer til arkiv fra både de gamle kommuner Esbjerg, Bramming og Ribe samt den ny Esbjerg Kommune.

Blandt disse administrative systemer findes mange KMD-systemer, som kommunen dagligt anvender i både administration og sagsbehandling. Disse blev påbegyndt afleveret i såkaldte klynger. Ved klyngeafleveringer sparer arkivet og dermed Esbjerg Kommune ikke bare tid, men også ressourcer. Klyngeafleveringerne blev en mulighed på baggrund af et klyngeopsplittingsværktøj, der muliggør opsplitningen af den samlede datamasse via kommunenummer til flere enkelte afleveringer (også kaldet arkiveringsversioner). Konsulentydelseerne for Kolding Stadsarkiv, Historisk Arkiv for Haderslev Kommune og Billund Kommune har fortsat fundet sted i 2008, bl.a. i forbindelse med arbejdet omkring disse arkiveringsversioner.

Der blev ligeledes i 2008 i samarbejde med Aalborg Stadsarkiv lagt sidste hånd på tilgængeliggørelsesprogrammet SIGA (Søgning, Import og Generering af Arkiveringsversioner). Programmet har ved flere lejligheder været anvendeligt ved udsøgning af dokumenter og sager fra arkiverede itsystemer for forvaltningerne i Esbjerg Kommune. Arbejdet omkring udviklingen af SIGA vil fortsætte i de kommende år, idet en videreudvikling af programmet ligger i planerne. Programmet blev præsenteret i 2008 og blev bl.a. omtalt i medierne. Det førte til salg til flere interesserede.

På hjemmesidefronten er der i 2008 sket en rivende udvikling. Den nye hjemmeside eba.esbjergkommune.dk blev sat i luften i slutningen af 2007 og er i løbet af 2008 blevet en mere og mere bæredygtig side, der anvendes som formidlingsværktøj for arkivet og informationsværktøj for mange esbjergensere og andre interesserede. Af større nyheder på hjemmesiden kan nævnes 360 graders billeder af arkivets udstilling, aktivitetskalendareren, offentliggørelsen af billeder fra allerede afholdte aktiviteter på Esbjerg Byhistoriske Arkiv og selvfølgelig arkivets nyhedsbrev, som også udsendes til de der er tilmeldt nyhedsgruppen. Sidst, men ikke mindst skal også arbejdet med udviklingen af arkivets onlineshop nævnes. Den forventes at åbne i løbet af 2009, men arbejdet omkring og udviklingen af denne har løbende fundet sted i 2008. eba.esbjergkommune.dk havde i alt 12.502 besøgende fra både ind- og udland i 2008. Hjemmesiden vil fremover gennemgå udvikling og løbende opdateringer.

E-arkivsektionen fortsatte arbejdet med udbredelsen af ESDH i Esbjerg Kommune, hvor flere arbejdsgrupper blev oprettet for at fremme og videreføre implementeringen af kommunens centrale ESDH-system eDoc. E-arkivaren Nicolai Dupont Heidemann var formand for to af disse nye grupper, hvor også en undersøgelse over status på anvendelsen af eDoc blandt kommunens medarbejdere blev igangsat.

Slutningen af 2008 bød også på en afsked med en dygtig og vellidt kollega. E-arkivaren gennem de sidste ni år, Nicolai Dupont Heidemann, valgte at forlade Esbjerg Byhistoriske Arkiv til fordel for et lederjob i Kolding Kommune. Med ham forsvandt beklageligvis også en masse specialviden på området. Søgningen efter en ny eArkivar blev dog straks igangsat sideløbende med, at arbejdet med eArkivering fortsatte og kompetencen på området stødt og roligt bliver bygget op igen.

Esbjerg Idrætsarkiv

Gl. Vardevej 62, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 45 60 57

Åbningstid: Onsdag kl. 9.00-12.00 samt efter aftale

Leder: Erik Smedegård, Hobrovej 11, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 12 98 56

E-mail: esbjergidrætsarkiv@esenet.dk

Vi indledte det nye år med at byde velkommen til arbejdet i idrætsarkivet til endnu en ny medarbejder: Dorte Carlsen, gymnast og mangeårig sekretær i Hermod. Hun begyndte i sit nye og anderledes job den 30. januar. Hun arbejder primært med inddateringer i Arkibas, men naturligvis også med arkivets mange andre, forskellige arbejdsopgaver.

Arkivet har i årets løb haft en lang række besøgende, det være sig grupper som enkeltpersoner. Hanna Fogtmann Iversen har haft en kursusserie under navnet På opdagelse i din By – her havde vi besøg af to gange 20 kursister. Ligeledes har vi haft besøg af en stor gruppe skolesekretærer. Vi har også hjulpet enkelte personer med oplysninger om »gamle« idrætsfolk. Det har drejet sig om billeder og artikler til aviserne, eller oplysninger om hvornår en person har deltaget i et bestemt stævne. I de fleste tilfælde har vi kunnet hjælpe tilfredsstillende, og har vi ikke selv kunnet, trækker vi på andre eksperter.

Arkivet har modtaget en mængde materiale såsom scrapbøger, billeder, idrættidsskrifter, medaljer, OL-dragter og andre specielle ting med betydning for et idrætsarkiv. Genstandene registreres ikke i Arkibas, men i en hjemmelavet Access-database. Vi har dog fundet det hensigtsmæssigt at indkomstjournalisere alle genstande i Arkibas, hvor der henvises til selve registreringer i Access.

Som noget nyt har vi påbegyndt et stort projekt – Esbjerg Idrætsleksikon – et leksikon, som kommer til at indeholde navne, resultater og beskrivelser af betydende idrætsudøvere og idrætsledere i Esbjerg. Arbejdet kræver, at vi skaffer oplysninger uden for vore egne arkivalier, hvorfor vi regner med en tidshorizont på nogle år. Det er vores håb at få lavet en rigtig fin bog til brug i nutiden og ikke mindst til glæde for vore efterkommere.

Vores største projekt i årets løb har været en stor udstilling i forbindelse med OL i Beijing. Sparbank stillede lokaler til rådighed for udstillingen, som åbnede samme dag som OL i Beijing og varede hele OL-perioden. Vi samarbejdede med en grafisk designer, og direktør Per Andersen fra Sparbank havde fået lavet helt nye plancher med billeder og omtale af esbjergensiske idrætsfolk, der har deltaget i OL gennem tiderne. Udstillingen omfattede også tidligere OL indgangshabitter, træningsdragter og anden sportsbeklædning samt flere guldmedaljer. Sparbank havde over sin indgangsdør en løbetekst gennem hele OL-perioden, der orienterede om udstillingen. Efterfølgende har vi fået oplyst, at rigtig mange havde været inde i banken for at se udstillingen.

To af arkivets medarbejdere har deltaget i et TV-program på Familiekanalen, hvor de fortalte om arkivets arbejde og virke. Programmet løb over skærmen i en uge.

Arkivet har indsendt de reviderede vedtægter. Vedtægterne er blevet ændret i forbindelse med kommunalreformen, så de nu har samme udformning som alle andre arkivers i den nye Esbjerg Kommune.

To af arkivets medarbejdere, Ahlmann Nielsen og Frede Klausen, har deltaget i veteran-EM i atletik i Ljubljana. Ahlmann Nielsen kom hjem med fire guldmedaljer og en sølvmedalje i kastediscipliner. Frede Klausen blev noteret for en 12. plads i længdespring. Godt gået.

Ud over det almindelige arkivarbejde har vi deltaget i følgende aktiviteter: Møde for lokalarkiverne i Esbjerg Kommune om vedtægter og regnskabsprincipper samt i årsmødet for kommunens arkivsamvirke, EIR-revisionsmøde og repræsentantskabsmøde samt Esbjerg Kommunes Idrætsfest. Endelig har Dorte Carlsen været på Arkibas4-kursus afholdt i RAL-regi.

De dejlige lokaler, vi har til huse i, har fået en kraftig facaderenovering med ny beklædning og nye vinduer. Tilbage står en mindre renovering af vindueslysninger i kontorerne.

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Farup Forsamlingshus, Farup Kirkevej 33, 6760 Ribe

Tlf.: 75 41 03 73

Åbningstid: Torsdage i ulige uger fra kl. 16.00-18.00

Leder: Mette Lind, Farup Kirkevej 29 A, 6760 Ribe

Tlf.: 45 80 82 56

Arkivets postadresse: Farup Kirkevej 29 A, 6760 Ribe

E-mail: mette42lind@yahoo.dk

Ved arkivudvalgets årsmøde i Esbjerg i 2008 deltog Erik Knudsen, Ivan Jørgensen og Mette Lind. Ved RALs generalforsamling 2008 i Janderup deltog Ester og Ivan

Jørgensen samt Mette Lind. Arkivets formand Erik Knudsen fratrådte pga. flytning. Vi skylder Erik en stor tak for det store arbejde, han har udført. Mette Lind blev ny formand, foreløbig mest af navn, men det ændrer sig forhåbentlig snart!

I løbet af året har vi haft enkelte henvendelser om bl.a. Farup Møllens beliggenhed og hvornår, den blev revet ned. Arkivet har to billeder af møllen, og Villy Lønne kunne henvise til to personer, han mente havde kendskab til møllen og møllerens historie. Fra den nu nedlagte forening modtog vi 3.720 kr. Beløbet blev modtaget med stor taknemmelighed!

Farups Sommerfest blev afholdt i weekenden 22., 23. og 24. august. Lokalkivet sørgede for aftenkaffe og kager fredag aften og morgenkaffe med brød lørdag morgen. Lokalkivet deltog i stafetløbet til benefice for samlingshuset. Lokalkivet tjente i alt 3.227 kr. på sin medvirken. Lørdag aften var der fælles spising og senere underholdning, som var yderst underholdende!

Ivan Jørgensen og Mette Lind deltog i RALs Arkibas4-grundkursus den 18. november 2008. Alma Clausen ophørte som medlem af lokalkivet ved kirkeårets slutning. Til gengæld fik vi Susanne Møll som nyt medlem i forbindelse med hendes fratræden som formand for menighedsrådet. Også tak til Alma for din store indsats i lokalkivet. Palle Bondrup havde længe ønsket at træde ud af lokalkivet, og vi fik Ragna Weidinger ind i stedet for. Inden Palle trådte tilbage, lavede han en fin rampe til Villy, så Villy nemmere kan komme ind og ud. Ragna Weidinger er arkivets computernørd, så hun, Ivan Jørgensen og Mette Lind var på udkik efter en ny computer, som vi fik installeret i det nye år.

Af besøgende kan nævnes, at vi har haft besøg af en medarbejder fra Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Han skriver om tidligere og nuværende missionshuse i kommunen. Ivan Jørgensen havde fundet materiale frem til ham og viste ham også det tidligere missionshus. Af andre besøgende kan nævnes en tidligere skoleelev fra Farup Skole (1927-1934). Vi havde måske nogle billeder fra perioden, men det var svært for vedkommende at finde bekendte, fordi billederne ikke er så store. En lup er efterfølgende blevet fremskaffet!

Grimstrup Sognearkiv

Grimstrup Skole, Skovbrynet 2, 6818 Årre
 Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 15.00-17.00
 Leder: Kirsten Lunding, Nørrevang 22, Grimstrup 6818 Årre. Tlf.: 75 19 12 63
 Arkivets postadresse: Niels Ove Thøgersen, Dalmosevej 8, Grimstrup, 6818 Årre

Også i året 2008 har arkivet haft forespørgsler og udleveret oplysninger, ligesom der også har været afleveringer af materiale, navnligt sidst på året.

I januar måned afholdtes møde for alle arkiver under Esbjerg Kommune for at samordne og ensrette budgetter og regnskab, ligesom der også blev redegjort for indførelsen af Arkibas4.

Generalforsamling den 11. februar havde god deltagelse. Tidligere formander Vagn Gimm, Bramming holdt et interessant foredrag om Bramming Hovedgårds historie. Ved generalforsamlingen blev der også godkendt nogle små justeringer til vores vedtægter.

Af forskellige aktiviteter har vi deltaget i kurset Arkivet og brugerne den 27. februar i Hellehallen, på RALs årsmøde den 12. marts i Eventyrgården, Janderup og på en udflugt den 10. juli sammen med Pensionistforeningen. Turen gik til den tidligere herregård Hundsbo ved Læborg, hvor vi fik rundvisning af de nuværende ejere. De ca. 45 deltagere fik en god aften.

Det har trukket noget ud med indførelse af registreringsprogrammet Akibas4, men den 4. november deltog vi med fire personer på et grundkursus. Vi har nu modtaget vores licens, og håber at komme i gang i det nye år.

Sammen med Grimstrup Menighedsråd blev der den 2. december afholdt et møde i Præstegåden. Ingrid Sand Simonsen holdt et foredrag om livet i Hjortkær de sidste 50 år. En interessant eftermiddag for de ca. 40 fremmødte. Vi har fra Historisk Samfund for Ribe Amt modtaget årsskrift, som bl.a. indeholder en beretning og fortælling om livet i Grimstrup, skrevet af prof. Johannes Nørregård Frandsen.

Arkivet er kommet med på Grimstrup Online, – her findes oplysninger om Grimstrup Sognearkiv, ligesom man også på Grimstrup-kalenderen kan se arkivets åbningstider og andre aktiviteter.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V
 Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-21.00 samt efter aftale med lederen
 Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24

Den første halvdel af 2008 blev en stille periode for arkivet, idet vi ventede på et kursus i brugen af Arkibas4. Ventetiden benyttede vi til en gennemgang og sortering af vore arkivalier. Vi sorterede overflødige kopier fra og sikrede os, at opbevaringen er korrekt. Vi nåede et godt stykke vej og fik samtidig en god indsigt i vore arkivalier. Den 23. september kom det længe ventede kursus, og efter en spændende kursusdag kunne vi påbegynde indtastningen. Dette arbejde er nu godt i gang, og forude venter mange timers arbejde.

Blandt de afleveringer, der er kommet ind i årets løb, kan nævnes en spændende diasserie, som vi modtog fra Svend Svendsen, Tistrup. Hans far, C. M. Svendsen, der var tidligere førstelærer i Guldager, havde sandsynligvis engang i 1940'erne fotograferet en del huse og gårde i Guldager.

I efteråret blev vi kontaktet af nogle lærere fra Guldager Skole. 4. klasse var blevet udtaget til at deltage i et landsdækkende projekt for ti udvalgte skoler fra forskellige egne af landet. Projektet hedder »Fyr den af, forfar«. Eleverne skal i samarbejde med en lokalhistoriker udarbejde et projekt om en spændende begivenhed eller person fra lokalområdet. Arbejdet skal munde ud i en sang, som skal optages og udgives sammen med de ni øvrige i skoleåret 2008/2009. Det har været sjovt at være med i projektet, og vi glæder os til at få det færdige produkt præsenteret.

I lighed med tidligere år har vi haft indlæg i lokalbladet Nordvest-Nyt. I 2008 blev det til artiklen »Erindringer fra mit første år som lærer ved Guldager Skole« af Lis Møller samt en beretning og en opfordring til at aflægge sognearkivet et besøg. Besøgstallet er vigende, men antallet af henvendelser er stigende. Disse henvendelser besvarer vi, så godt vi kan.

Gørding Sognearkiv

Plejhjemmet Østergården, Nørremarken 23,
6690 Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.00-21.00
samt efter aftale med lederen. Lukket i juli måned

Leder: Jeffrey Andersen, Østparken 30, 6690 Gørding
Tlf.: 75 17 23 66

Arkivets postadresse: Nora Olesen, Birkevænget 9,
6690 Gørding. E-mail: goerdingarkiv@mail.dk

Arkivet har i 2008 modtaget 12 afleveringer. Tre af disse var ret omfattende. Fra Lis Wimmelmann har vi bl.a. modtaget dokumenter vedr. oprettelse af en FDF-afdeling i 1929 og tiden indtil overgangen til KFUM-spejderne i 1954. Afleveringen indeholdt også arkivalier om Gørding Missionshus og Indre Mission Samfund i Gørding, som stadig er aktiv.

Ejler Nielsen, vor mangeårige medarbejder i arkivet, døde i september, 91 år gammel. Fra Ejlers familie fik vi meget skriftligt materiale, forlæg til bøgerne om ejendommene i sognet samt husene i byen. I forvejen havde han selv afleveret en stor samling dias vedr. ejendomme, begivenheder m.m.

Til vort årlige januarmøde havde vi besøg af civilingeniør Jørn Hald Nissen, Tommerup, søn af Ellen og Hans Nissen, Gørding. Jørn er direktør i udviklingsafdelingen i TDC Fyn. Vi fik en fin orientering om bl.a. TV-signa-

lers overgang fra analoge til digitale signaler, som nu er virkelighed hos os. Han medbragte også forskellige prøver på lyslederkabler m.m.

I det daglige har arkivet et stigende antal henvendelser pr. e-mail og telefon. Også i år har arkivets medarbejdere deltaget i kurser af forskellig slags som f.eks. i Arkibas4. Vi arbejder nu på at få systemet installeret på vore nyindkøbte PC'er. Arkivet har tilmeldt sig Historisk Atlas og ser med spænding frem til arbejdet med det.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45

Niels Bohrs Vej 9, 6700 Esbjerg

Tlf.: 65 50 42 50

Åbningstid: Mandag kl. 10.00-14.00, tirsdag

kl. 10.00-18.00 og onsdag kl. 10.00-14.00

Leder: Henrik Lundtofte

E-mail: hsb@hsb.dk

Hjemmeside: www.hsb.dk

Mest markant i erindringen for 2008 står lanceringen af »Den illegale udstilling« om undergrundspresen i det besatte Danmark. Med udstillingen har Historisk Samling fra Besættelsestiden (HSB) åbnet arkivet for både et nyt publikum og for en ny anvendelse af samlingens enestående materiale. Derudover har året været præget af bred interesse for HSB fra mange verdenshjørner, ligesom antallet af afleveringer af dokumenter og beretninger foruden enkelte genstande har været usædvanlig stort.

Specielt i månederne op til åbningen af »Den illegale udstilling« var hele HSBs stab af medarbejdere og frivillige involveret i udstillingsarbejdet. Det gjaldt de praktiske opgaver som indretningen af udstillingslokalet og omflytning af bl.a. biblioteket, det gjaldt oversættelser af udstillingstekster fra dansk til engelsk og tysk, og det gjaldt selve etableringen af udstillingen. Desuden har aktiviteterne på HSB været præget af den brede interesse for samlingen, der også i 2008 gjorde sig gældende ved mange forespørgsler, hvortil kommer registreringsarbejde, foredragsvirksomhed såvel på HSB som ud af huset, et stort antal anmeldelser i aviser og tidsskrifter samt arbejdet med bog- og forskningsprojekter.

Cand. mag. Palle Andersen færdiggjorde sit bogprojekt om den danske undergrundspreses formidling om Holocaust. Manuskriptet, der bygger på undersøgelser af HSBs illegale samlinger, er antaget til udgivelse på Syddansk Universitetsforlag. Desuden publicerede Palle Andersen en artikel på Internettidsskriftet Historie-online. Endvidere deltog han i arbejdet med »Den illegale udstilling« med oversættelser af udstillingstekster til engelsk.

Cand. mag. Mona Jensen har også i 2008 ydet en stor indsats med om- og nyregistrering af Samlingens materiale. Hun markerede sig desuden i debatten om filmen

»Flammen og Citronen« og har udarbejdet et forskningsprojekt om de danske konsulater i Det tredje Rige, hvortil hun har søgt fondsstøtte. Mona Jensen bidrog desuden til HSBs udstilling med tekster, korrekturlæsning og oversættelser til tysk. Derudover har hun skrevet oplæg til HSBs Internetleksikon samt en række anmeldelser til Historieonline og har desuden holdt foredrag om danske frivillige i den britiske hær 1945-48. Endelig er Mona Jensen involveret i redaktionen af antologien »War and Society in Scandinavia 1914-1950« sammen med Professor Flemming Just og Henrik Lundtofte. Bogen, der rummer bidrag fra yngre historikere fra Norge, Sverige, Finland og Danmark, kan med støtte fra en række skandinaviske fonde udsendes i 2009.

Arkivleder Henrik Lundtofte var navnlig i foråret og sommeren optaget af tilrettelæggelse og tekstskrivning i forbindelse med HSBs udstillingsåbning den 29. august. Derudover publicerede han inden for sit forskningsprojekt om opinionen en artikel om den nazistiske agitator Aksel Høyer og skrev desuden et bidrag til bogen »De nazistiske koncentrationslejre«. Begge artikler trækker på HSBs egne arkivalier. Foruden det redaktionelle arbejde med »War and Society in Scandinavia 1914-1950« og indsamling og registrering af arkivalier har Henrik Lundtofte i årets løb holdt 17 foredrag og oplæg med temmelig stor bredde – fra introduktioner på HSB for studerende og forskere til undervisning om Anden Verdenskrig og besættelsestiden for fire 6. klasser i Skanderborg og fra højskoleforedrag til tale den 9. november på Torvet i Esbjerg i anledning af markeringen af Krystalnatten 1938. Endelig blev Henrik Lundtofte i 2008 tilknyttet dagbladet Politiken som anmelder af bogudgivelser om Anden Verdenskrig og besættelsestiden.

Studentermedhjælper Knud M. Andreassen har arbejdet med Internetleksikon og registreringsopgaver og har medvirket i udstillingsarbejdet, hvor han bl.a. har sørget for, at der kan ses illegale filmoptagelser fra det besatte Danmark. Desuden afleverede han mod årets slutning en specialeafhandling om Varde Staalværk 1940-45.

HSBs frivillige ydede en engageret indsats i forbindelse med »Den illegale udstilling«, hvor de bl.a. fremstillede en illegal bladinstitution. Derudover har de nu seks frivillige, nemlig Hilda Pedersen, Anni Sønderborg, Lise Østergaard Petersen, Benneth Østergaard Petersen, Verner Blom og Leif H. Thomsen været beskæftiget med indekseringen af de 12 trykte bind af det illegale Information 1943-45. Det store arbejde nåede i årets sidste måneder ind i de første redigeringsfaser.

HSB's profil på Internettet er stærk. Antallet af besøg på Samlingens hjemmeside rundede 21.000, mens www.besaettelsebefrielse.dk ligeledes slog rekorden med over

44.000 gæster – både den elektroniske arkivregistrant og Internetleksikonet bruges således, og statistikkerne indicerer, at det anvendes af de primære målgrupper, nemlig elever fra grundskole og ungdomsuddannelser.

Året bød på udsendelsen af to nyhedsbreve i hver 660 eksemplarer. Efter læserreaktionerne at dømmen bliver nyhedsbrevet studeret grundigt af mange abonnenter, og det fastholdes som trykt og postomdelt blad. Nyhedsbrevet har i 2008 været omtalt i bl.a. Frihedskampens Veteraners blad. Storfilmene »Flammen og Citronen« skabte på ny røre om besættelsesårene. Arkivlederen anmeldte efter en særforevisning filmen for JydskeVestkysten på premieredagen den 28. marts, og i dagbladet Information kommenterede Mona Jensen filmen. I forbindelse med premieren portrætterede HSB de to modstandsfolk på Internetleksikonet, hvor der tillige blev lagt en digitalisering af det illegale blad Danske Tidenes nekrolog over »Flammen« og »Citronen«.

Det længe nærede ønske om at skabe en spændende og permanent udstilling af HSBs undergrundsmateriale blev indfriet i 2008. Forudsætningen var i første omgang en flytning af bibliotek og læsesal. Omflytningen kunne gennemføres med hjælp fra SDU-Esbjerg, og resultatet er et glimrende og fleksibelt udstillingslokale, der hurtigt kan forvandles til undervisningslokale. Fra velvillige kolleger i museumsverdenen er der indlånt genstande, der supplerer HSBs egne dokumenter, flyveblade, illegale blade og bøger og genstande. På den baggrund fortæller »Den illegale udstilling« historien om en enorm undergrundsindsats, der gav udslag i udsendelsen af 20-30 mio. illegale blade.

Udstillingsåbningen foregik den 29. august og markerede derfor også 65-året for samarbejdsregeringens demission, som netop undergrundspresen havde stor andel i. Udstillingen blev åbnet af Esbjerg Kommunes Kulturudvalgsformand Knud Jäger Andersen. Desuden talte bestyrelsesformand Preben Schmidt og arkivleder Henrik Lundtofte ved arrangementet, der blev overværet af et halvt hundrede gæster. Siden har en del, især turister, været omkring udstillingen.

Derudover har udstillingen »Hvem taler i dag om udryddelsen af armenierne« været vist på folkebibliotekerne i Vejen og Holsted i hhv. april-maj og november. Udstillingen blev skabt i 2007 af folkedrabsforskeren Matthias Bjørnlund i samarbejde med Henrik Lundtofte. Endelig har HSB ydet mindre bidrag til udstillingen »JØDEHAD i danske medier« på Danmarks mediemuseum i Odense – udstillingen åbnede den 10. oktober og kan ses til foråret 2010.

HSBs foredrag arrangeres i samarbejde med Sydvestjysk Folkeuniversitet. I forårssæsonen var temaet »Danskere i krig«, hvor især prisvinder Mikkel Kirkebæks

foredrag om forrædersymbolet C.F. von Schalburg trak mange tilhørere. I efteråret bød HSB bl.a. på foredrag med en af besættelsestidsforskningens svær vægte, nemlig Hans Kirchhoff, der fortalte om sit syn på Augustopøret i 65-året for de afgørende begivenheder i sommeren 1943. Derudover gav Peter Birkelund et spændende indblik i sin udforskning af modstandsorganisationen Holger Danske. Pga. ganske stor tilhører-tilstrømning og dårlig akustik blev foredragene i løbet af efteråret flyttet fra HSBs lokaler til større og bedre forhold på SDU.

HSB har i årets løb modtaget knap 50 afleveringer af alt fra legitimationskort over utrykte erindringer af nyligt afdøde Arne Gaardmand til flere større bogafleveringer. Mest omfattende er materialet fra tidligere modstandsmand og orlogskaptajn Jørgen Strange Lorenzen, Rødovre. Det er bl.a. illegalt materiale, sabotageudstyr, erindringskitser og mange hundrede digitaliserede og helt unikke fotos, bl.a. illegale fotos fra Holmen august 1943 af flådens sænkning, billeder fra interneringerne i Vordingborg maj 1945 og sågar farvefotos fra grænsen ved Krusaa maj 1945. HSB åbner i 2009 en udstilling med Strange Lorensens usædvanlige fotos.

Bestyrelsen takker Esbjerg Kommune og Samlingens lokale samarbejdspartnere: Bent Iversen og Kirsten Olesen, Sydvestjysk Folkeuniversitet, Niels Ole Frederiksen og Esbjerg Højskole, Jørgen Dieckmann Rasmussen og Esbjerg Byhistoriske Arkiv samt Sydvestjyske Museer. Ligeledes ønsker bestyrelsen at rette en tak til det lokale samarbejde med Syddansk Universitet og professor Martin Rheinheimer/CMRS, professor Flemming Just, adjunkt Mogens Nissen og Syddansk Universitetsbibliotek. Ikke mindst skal der lyde en stor tak til SDU-Esbjerg, der har været meget velvilligt indstillet i forhold til HSB's interne omflytning og bl.a. har sørgt for optimering af udstillingslokalet. Bestyrelsen glæder sig over Samlingens fortsatte samarbejde med forskningschef John T. Lauridsen, Det Kongelige Bibliotek, museumsleder Henrik Skov Kristensen, Frøsløvlejren og med adjunkt Niels Wium Olesen, Aarhus Universitet. Desuden takker bestyrelsen KPMG og statsautoriseret revisor Kim Junk samt Lotte Rask for revisionen af regnskaberne. Endelig vil bestyrelsen varmt takke Samlingens venner og givere og ikke mindst HSB's frivillige og tilknyttede for deres engagement og interesse.

Hjerting Lokalarkiv

Jon & Dittes Hus, Gl. Guldagervej 12, 6710 Esbjerg V
Åbningstid: 2. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00
Leder: Grete Gregersen, Klipperen 10, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 29 65 94 90
E-mail: hjertinglokalarkiv@esenet.dk
Hjemmeside: www.hjerting.dk

2008 har været et rigtig godt år for arkivet. Vi har haft mange indleveringer og fået flere boggaver. Mange interesserede har været på besøg i arkivet, og mange har haft nogle gode oplysninger med til indleveringerne, skriftlige såvel som mundtlige.

Vi begyndte med en efterlysning i HjertingPosten angående Hotel Strandgården, som lå på Hjerting Strandvej indtil 1971, hvor den blev revet ned. Vi fik ikke meget ud af det, men lidt kom der dog ind af billeder samt en kladdebog fra 1951-1958.

Søndag den 18. maj havde vi udstilling på Myrthuegård i forbindelse med Marbækdagen, og temaet var Nationalpark Vadehavet. Vi havde lavet tre plancher, en som omhandlede øen Langli i Ho Bugt, som var beboet af fem familier indtil 1913, hvor den blev solgt til en københavnsk grosserer Heide for 40.000 kr. En anden planche var lavet om færgefarten over Varde Å ved Tarp-hage, og her viste vi billeder af, hvordan man fragtede mennesker, dyr, hølæs og biler over med færgen betjent med et simpelt snoretræk. Sejladsen foregik indtil 1939 og blev i 1942 afløst af broen. Den tredje planche handlede om fiskeriet i og omkring Ho Bugt, og her omtales også ormegravning, hvor prisen pr. mål (ca. 100 orm) i 1940 var 50 øre, men prisen steg op til ca. 1 kr. pr. mål. Det var mest konerne og de gamle mænd, som gravede orm, og de kunne have en dagløn på 30 til 50 kr.

Mandag den 2. juni havde vi fornemt besøg i Hjerting af Dronning Margrethe og Prins Henrik, som besøgte Hjerting Kirke, hvor vores provst Kræn Christensen viste kirken frem og fortalte om den flotte altertavle, udført af kunstneren Robert Jacobsen, som her i Hjer-

Mandag den 2. juni 2008 var der fornemt besøg i Hjerting af Dronning Margrethe og Prins Henrik, som besøgte Hjerting Kirke, hvor provst Kræn Christensen kunne vise kirken frem og fortælle om den flotte altertavle udført af kunstneren Robert Jacobsen. Foto: Hjerting Lokalarkiv.

ting arbejdede sammen med smedemester Børge Thomsen i dennes værksted på Vinkelvej. De to var i familie med hinanden.

I september måned var vi på Ældrecenter Bytoften for at fortælle om øen Langli, færgefarten ved Tarphage og fiskeri og ormegravning. Vore tre plancher har været udlånt til ældrecentre Bytoften og Strandgården sammen med et antal stemningsbilleder fra Hjerting, som er fra 1980'erne.

De udstillinger, der har været ude af huset, har været utrolig godt besøgt. Der var 85 til foredraget på Bytoften. 3.000 besøgte Myrthuegård på Marbækdagen, og vi skønner, at ca. 500 besøgte vores udstilling.

Vi har også været på kursus i Arkibas4 – et rigtig godt kursus og stor ros til Richard Bøllund. Vi er herefter i fuld gang med at registrere. Arkivet har i løbet af året fået rigtig mange indleveringer, og der har været mange forespørgsler, såvel lokalt som udefra. Desuden skal det nævnes, at vi er gået i gang med at rydde op og sortere i en meget stor indlevering fra Guldager Sognearkiv, men mere om det, når vi bliver færdige.

Traditionen tro blev der afholdt »Jul i Hjerting« den sidste søndag i november, og her havde vi en udstilling af nogle af de fotografier, der var indleveret i løbet af året. Der var ca. 250 besøgende i arkivet den dag.

Hjortlund Sognearkiv

Hjortlund Gl. Skole, Fårevej 16, 6771 Gredstedbro
 Åbningstid: Sidste fredag hver måned kl. 14.00-17.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Lauritz, Lauritzen, Hjortlundvej 19,
 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 10 40
 Arkivets postadresse: Hjortlundvej 19,
 6771 Gredstedbro
 E-mail: lauritz.l@mail.dk

Året, der er gået, har givet en anden arbejdsform på arkivet med indførelsen af Arkibas4. Nu registrerer vi via Internettet på en server, der står et helt andet sted i landet. Det giver flere fordele, bl.a. har vi fået en øget sikkerhed for bevaringen af vores registreringsdata.

I forbindelse med, at arkivet er kommet på Internettet, påtænker vi at oprette en hjemmeside, hvorpå man bl.a. skal kunne se ejendommene i sognet og finde oplysninger om nuværende og tidligere ejere. I løbet af kort tid vil vi komme rundt for at tage billeder af husene i sognet.

Arkivet har åbent den sidste fredag i hver måned fra kl. 14.00 til kl. 17.00. Det er ikke det store fremmøde, vi har set i løbet af året, og det er lidt en skam, man ikke viser større interesse, da lokalhistorien har stor betydning for vores efterkommere. Ikke mindst hvis man byg-

ger om, er det en god idé at tage et billede, inden man river en gård eller lade ned, så man kan se, hvordan det så ud engang. Derfor: Kom med jeres billeder, og vi skanner dem, mens du venter, så du kan få dem med hjem igen. Så vi ser frem til et godt år for arkivet og rigtig mange besøgende.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54, 6710 Esbjerg V
 Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen
 Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V
 Tlf.: 75 26 91 65
 Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V

Vi er endelig kommet på Internet efter lang tid og megen snak. Det bliver spændende, når vi kommer til at bruge Arkibas. Vi har også fået adgang til større lokaler, som er nymalede og istandsat.

Der har været få indkomster, bl.a. en tegning af Hostrup Kirke tegnet af Gustav Holgersen, men der har været mange besøgende i løbet af året. Vi har også deltaget på Myrthuedagen. I efteråret har vi fået fornyet vores computere, og mangler kun at blive koblet op på Arkibas4.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming
 Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli og august
 Leder: Niels Hansen, Birke Allé 8, 6740 Bramming
 Tlf.: 75 17 34 06
 Arkivets postadresse: Birke Allé 8 6740 Bramming

Der har i årets løb kun været få afleveringer. Henvendelserne har drejet sig om bl.a. gårdhistorie, billeder til lokalrevyen, materialer og billeder til lokalårbogen samt oplysninger til en undersøgelse vedrørende tørveproduktion, specielt under Anden Verdenskrig. Henvendelser vedrørende opslag i kirkebøger og folketællinger er blevet mærkbart færre, efter disse er blevet tilgængelige på Internettet.

I årets løb har Kristoffer Schmidt arbejdet på en betretning om »De kloge koner« i Sejstrup.

Takket være tilskuddet fra Esbjerg Kommune til lokalarkiverne kunne vi i foråret 2008 installere Internet til brug for Arkibas4. Som det er de fleste arkivfolk bekendt, har det ikke været uden problemer. Dem håber vi dog nu er løst. Vores IT-mand, Johannes Clausen, har været på Arkibas4-kursus i såvel Vejle som Esbjerg, så nu ligger der blot en stor opgave foran os med hensyn til indtastning.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15.00-17.00 (juli lukket) samt efter aftale med lederen

Leder: Anne Lorenzen, Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 51 27

Arkivets postadresse: Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe

E-mail: fru.lorenzen@hotmail.com

Hjemmeside: www.hvidingsognearkiv.dk

Hviding Sognearkiv indledte arkivåret med årsmødet sidst i januar. Vi havde inviteret tidligere provst Helge Quist Frandsen, som havde sit første embede i Hviding Sogn fra 1965-1975. Han fortalte med stor underfundighed og humor om livet i sognet og kunne indledningsvis konstatere, at det var konfirmanderne fra dengang, som var mødt op til arkivets årsmøde.

I november havde vi en billeдаften i arkivet og viste ca. 75 billeder, som var indeholdt i en stor aflevering fra Hviding Idrætsforening. Billederne spændte over en periode fra 1960'erne til 1990'erne, og selvom der var mange kendte ansigter, var der også mange, som var svære at sætte navn på. Det var en meget vellykket aften med god tilslutning, og formålet med aftenens arrangement – at sætte navne på så mange ansigter som muligt – lykkedes i vid udstrækning.

Arkivarbejdet har været præget af omlægning til Arkibas4. Vi havde regnet med, at konverteringen ville have været på plads senest efterår 2008, men sådan gik det desværre ikke. Vi har fået etableret Internetforbindelse i huset, vi har fået nyt IT-udstyr og alle registreringer er tilrettet og klar til at overgå til Arkibas4, men desværre skete der så det, at SLA fik problemer med den nye version af programmet og stoppede al konvertering. For Hviding-arkivet kom det til at betyde, at al registrering i sidste halvår af 2008 har ligget underdrejet, og at vi glæder os meget til at komme i gang på den nye platform.

Jernved Sognearkiv

Jernved Skole, Aktivitetshuset, Kirkebakken 33,

Jernved, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
samt efter aftale med lederen

Leder: Ole Steinmeier, Valmuemarken 3,

6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 12 78

Arkivets postadresse: Valmuemarken 3,

6771 Gredstedbro

E-mail: ole@steinmeier.dk

Arkivet har igen i år fået en del afleveringer af større og mindre art. Enkelte større sager har vi endnu ikke har

taget hul på, men de ligger og venter på at blive gennemgået, sorteret og registreret.

I forbindelse med lukningen af Jernved Skole blev arkivet i øvrigt bedt om at tage stilling til en eventuel flytning til Jernved Skoles gamle hovedbygning. Vi besøgtede lokalerne og fandt dem egnede til formålet, så selvom vi har et godt lokale i Aktivitetshuset, ville vi ikke stille os afvisende til flytningen. Det blev dog ikke aktuelt, da man fandt anden udnyttelse af den gamle skole. Vi bor altså fortsat i Aktivitetshuset, og da der tilsyneladende ikke er andre planer om at flytte os, er vi begyndt at pynte vores lokale lidt op med gamle billeder, som vi har en del af. Både malerier og fotos.

Igen i år har vi holdt åbent hus i forbindelse med det årlige loppemarked i Aktivitetshuset. Det giver god reklame for arkivet. Mange kigger indenfor og får en snak om dette eller hint, men ellers har året været præget af overgangen til Arkibas4. Først skulle vi på Internettet, hvilket medførte mange spekulationer og indhentninger af tilbud. Det endte så med, at vi sammen med tre andre foreninger, som har til huse i Aktivitetshuset, fik etableret en fælles Internetforbindelse. Det viste sig at være en fordel for os rent økonomisk, og det er jo værd at tage med. Så har vi brugt mange timer på at gøre Arkibas3 klar til konvertering, men eftersom der opstod store problemer med Arkibas4, ligger vi nu i vente-position med en færdig CD til konvertering af data. Så det bliver altså først engang i 2009, vi kommer med på Arkibas4.

Midt i året fik vi en glædelig overraskelse. En afdød person, som ikke havde nogen efterkommere, viste sig at have testamenteret sin formue til deling mellem nogle foreninger i sognet. Jernved Sognearkiv viste sig at være så heldig at være betænkt i testamentet og har derfor modtaget et større beløb. Det er vi meget glade for, og selvom vi ikke lige nu har planer for, hvad vi skal bruge pengene til, skal vi nok finde ud af det. Det er jo altid rart at have lidt i baghånden.

Vi har haft fornøjelsen af at kunne bidrage med et billede til en bog om billedhuggeren Anne Marie Carl-Nielsen. Hun har udført statuen af Dronning Dagmar på Slotsbanken i Ribe, og hertil benyttede hun som model en ung pige fra Jernved. Denne pige ville forfatteren til bogen gerne have et billede af, hvis det kunne lade sig gøre, og det kunne det. Det samme billede blev også efterlyst af en slægtning fra Amerika, så det var let og hurtigt at finde det igen. Bogen hedder Anne Marie Carl-Nielsen og hestene, er skrevet af Birgit Kierkegaard og udgivet af Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Sidst på året har vi brugt en del ressourcer på at finde materiale om Gredstedbro Borgerforening. Denne forening har til hensigt at fejre sit 100 års jubilæum i januar

Til en bog om billedhuggeren Anne Marie Carl-Nielsen har Jernved Sognearkiv været i stand til at levere et billede af Anna Bjerrum fra Jernved, som er model til statuen af Dronning Dagmar på Slotsbanken i Ribe.

Foto: Jernved Sognearkiv.

2009, så der var brug for baggrundsmateriale til de folk, som skulle forberede jubilæet bl.a. med revy og taler. Endvidere blev vi spurgt, om vi kunne lave en billedudstilling i tilknytning til jubilæet. Denne opgave påtog vi os og gik straks i gang med forberedelserne. Således sluttede året med en ret stor og spændende opgave, som strakte sig hen over årsskiftet.

Kalvslund Sognearkiv

Østervej 4, Kalvslund, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00

samt efter aftale med lederen

Leder Hans Kjær, Koldingvej 62, 6760 Ribe

Tlf.: 75 43 71 01 (51 74 02 94)

Arkivets postadresse: Koldingvej 62, 6760 Ribe

Det har været et år med flere forskellige afleveringer, bl.a. en politisk medlemsbog, billeder, samt gamle aviser fra besættelsen og befrielsen. Endvidere, som et kuriosum, vores forhenværende præst Pastor Mikkelsens samtlige prædikener gennem 42 år.

I årets løb har der været to store begivenheder i sognet. Før det første udgravningen af Kalvslund vikingelandsby som vi har fulgt tæt med fotografering og videooptagelse med museumsinspektør Morten Søvsø fra Den Antikvariske Samling i Ribe. Vikingelandsbyen har bestået af en storgård samt 25-26 øvrige huse og tre brønde. På stedet er der fundet en sølv mønt fra år 1000.

Den anden begivenhed var en kirkegårdsvandring, hvor vi fortalte om flere af de hedengangne slægters historie. Arkivet har desuden holdt flyttedag fra den gamle, nedlagte skole til lokaler i den nye sognegård, hvor vi har fået dejlige arbejdsforhold samt et brandsikkert rum til opbevaring af vore arkivalier.

Ribe Byhistoriske Arkiv

Giørtz Plads, 6760 Ribe

Tlf.: 76 16 76 60. Fax: 76 16 39 10

Åbningstid: Tirsdag kl. 12.00-16.00 og torsdag kl. 13.00-17.00

Leder: Karen Margrethe Melbye

E-mail: ribebyarkiv@esbjergkommune.dk

Hjemmeside: www.rba.esbjergkommune.dk

2008 blev et lige så spændende år som 2007. Udover de almindelig dagligdags gøremål på arkivet afholdte vi billed- og billedforedragsaftener samt besøg på virksomheder m.v. Vi havde to billeddaftener, fordelt på forår og efterår, hvor vi viste billeder med uidentificerede personer og lokaliteter. Der var 50 deltagere til hvert arrangement, og vi fik mange oplysninger med os hjem. Billedforedragsaftenen med titlen, Langs åen, som daværende afløser på arkivet Richard Bøllund stod for, trak 40 personer til huse, som alle fik en fin aften med mange flotte billeder fra åen. Billed- og billedforedragsaftenerne afholdes på Det Gamle Rådhus i Ribe, og lokalerne er meget egnede til sådanne fremvisninger.

To onsdag formiddage i henholdsvis forår og efterår har vi haft vore brugere med på virksomhedsbesøg. I marts måned lagde vi ud med at besøge Ribe Jernindustri, hvor vi fik en rundvisning på fabrikken og sluttede af med et besøg på det meget interessante museum, der findes i den bygning, der huser støberiets administration. I april drog vi ud til Ribelunds område og blev guidet rundt på de udendørs arealer, hvorefter vi stiftede bekendtskab med museet, som rummer Ribelunds historie.

I september besøgte vi cateringfirmaet Jogros som leverer madvarer til restauranter, plejehjem, skoler m.m. I oktober blev vi vist rundt i Den antikvariske Samlings magasinbygning på Ørstedvej. Et imponerende bygningsværk, som rummer både arkæologiske fund, antikke møbler m.m. I disse ture deltog maksimum antal på 20 personer pr. gang.

Godt og vel halvejs henne i året fik arkivet en ny medarbejder, da Richard Bøllund fik udvidet sit timeantal på Fiskeri- og Søfartsmuseet og derfor ikke mere kunne stille fem ugentlige timer til rådighed for os her i Ribe. I stedet er nu ansat Anders Villslev Knudsen, som er historikeruddannet. Han er også tilknyttet Byhistorisk Arkiv i Esbjerg.

I 2008 har Ribe Byhistoriske Arkiv haft 220 besøgende og 237 telefoniske henvendelser. 180 af de telefoniske henvendelser var folk, der tilmeldte sig vore arrangementer. Vi har haft 33 forespørgsler pr. brev og 69 henvendelser pr. e-mail. Blandt de afleveringer, vi har modtaget, er der to store flotte luftfotos af Ribe by. Billederne har hængt på Ribe Sygehus. Allersidst på året fik vi et meget detaljeret husholdningsregnskab ind. Det dækker årene 1954-1990.

I sidste del af 2008 begyndte forberedelserne til Ribe Bys 1300-års jubilæum, men det vil vi fortælle mere om i årsberetningen for 2009.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe
 Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.30-11.30, dog med enkelte undtagelser
 Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe
 Tlf.: 75 44 11 77
 Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe
 E-mail: sergeiradonetskij@yahoo.com

Arkivet har haft otte besøg. Et af to amerikanske statsborgere, som søgte forbindelse med eventuel dansk familie. Det lykkedes at etablere denne, hvilket resulterede i en længere og meget positiv omtale i det dansksprogede, amerikanske tidsskrift *Bien*. En lokal forsker har anvendt materiale til at skrive artikler om sognets tidligere andelsmejeri og om de to kroer, som tidligere var i sognet. Alle artikler er offentliggjort i det lokale kvartalstidsskrift *Hornet*, som udgives af Historisk Arkiv i Seem Sogn i samarbejde med sognets menighedsråd. Sammedets har arkivaren offentliggjort nogle erindringer af sognets veteraner fra Første Verdenskrig.

Installation af Arkibas4 har været problematisk og er endnu ikke lykkedes, om end udsigterne nu ser lysere ud end tidligere.

Chr. III-bibelen, som har været omtalt i tidligere årsberetninger, som skulle restaureres, er hjemkommet uden at være blevet behandlet. Takket være en forbindelse til Beograds Nationalmuseum ser det ud til, at restaureringen kan foregå dér til en betydelig lavere pris end oprindeligt stipuleret.

Arkivet har nu rådighed over egne lokaler, hvad har øget effekten af arbejdstimer til stor gavn for ordning og registrering.

Skads Sognearkiv

Aktivitetshuset, Sdr. Skadsvej 23, 6705 Esbjerg Ø
 Tlf.: 76 10 01 27
 Åbningstid: Mandag kl. 14.00-16.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Gudmund Poulsen, Andrup Byvej 61
 6705 Esbjerg Ø. Tlf.: 75 16 01 27
 Arkivets postadresse: Andrup Byvej 61, 6705 Esbjerg Ø
 E-mail: skadssognearkiv@mail.dk

Arbejdet i Skads Sognearkiv har i det forløbne år været temmelig omskifteligt. Finn Ryneld er fratrådt som arkivleder og er blevet afløst af Gudmund Poulsen. Vi har heldigvis fået en ny medarbejder med forstand på EDB, og han har deltaget i Arkibas4 administratorkursus i Vejle, så han erstatter Finn på det område.

Overgangen til Arkibas4 har voldt os mange kvaler, idet vi ventede længe på at få konverteret fra Arkibas3. Det er først lykkedes i det nye år. Vi har dog haft en del afleveringer, bl. a. en serie konfirmandbilleder, som vi har forsøgt at sætte navne på. Vi har også haft en del henvendelser fra slægtsforskere i ind- og udland. Det er rart, at arkivet kan være til hjælp.

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe
 Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19.00-20.00
 Leder: Jesper Olsen, Skolevænge 6 A, Spandet,
 6760 Ribe. Tlf.: 74 86 71 36
 Arkivets postadresse: Skolevænge 6 A, Spandet,
 6760 Ribe. E-mail: jo-mo@mail.tele.dk

I året, der er gået, har vi fået gang i arkivet igen. Vi har deltaget i kurser, fået indlagt bredbånd og telefon, så nu er vi rede til at bruge Arkibas4. Vi har fået et par rigtig store afleveringer, som det vil tage megen tid at få registreret, men vi er gået i gang.

Ellers har der været lidt udadvendte aktiviteter. Vi lavede en udstilling i forbindelse med forsamlingshusets 100-års jubilæum med en hel del billeder fra forsamlingshusets historie, ligesom der var en række gamle foreningsfaner. Desuden lavede vi en udstilling i forbindelse med sløjholdets 25-års jubilæum. Begge udstillinger vakte en del interesse for sognets lokalhistorie og må betragtes som en succes.

Den 5. juni havde vi den årlige sognevandring. I år gik turen til Mølby og Trekroner. Vi prøvede at følge de gamle veje i området, hvilket var ret spændende. Turen sluttede i skolen, hvor kaffen ventede os. I forbindelse med sognevandringen var der også en god mulighed for os til at få efterlyst ting fra området af interesse.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup-Endrup Fritidscenter, Skolevænget 5, Vejrup,
 6740 Bramming
 Åbningstid: Tirsdag kl. 14.00-16.00 (juli og august lukket) samt efter aftale med lederen

Leder: Johannes Holm, Vibevej 11, Vejrup,
6740 Bramming. Tlf.: 75 19 03 35
E-mail: holmvibevej@webspeed.dk
Hjemmeside: www.vejruparkiv.dk
Arkivets postadresse: Vibevej 11, Vejrup,
6740 Bramming

Så er det blevet tid at gøre status over det forløbne år. Der er glædeligvis ingen arkivmedarbejdere, der har sagt fra, så vi fortsætter nu seks personer med et velkommen til Leif, som senest ankomne. Det var så det andet år i Esbjerg Kommune, og det har ikke ændret ret meget i arbejdet ud over måske at lægge grunden for bedre samarbejde på længere sigt. ABM-samarbejdet (Arkiver, Biblioteker og Museer) skal gøres mere synligt.

Året bød igen på mange udfordringer, herunder indkøb af nyt IT-udstyr, to PC'er og tre fladskærme. Det betyder, at vi nu arbejder på samme vilkår. Arkibas er en realitet, og indtastningen foregår uafhængigt af hinanden på to PC'er. Desværre har der været problemer med Arkibas4, men leverandøren arbejder efter arkivkonsulent Richard Bøllunds udsagn fokuseret på at få programmet op at køre igen. Den grundlæggende registrering er efter fem års intens arbejde ved at være afsluttet. Det gamle system, vores eget, vil være aktivt i søgningerne nogle år endnu sideløbende med Arkibas, da det ikke kan undværes, men i fremtiden skal det afløses helt af Arkibas.

Vejrup Bogen 2 om gården i Vejrup Sogn fra ca. 1750 til 1950 med ejerrækkefølge, matrikelnumre og billeder af hver gård samt andre relevante oplysninger, blev udgivet i september. Salget er gået tilfredsstillende set ud fra, at interessen for netop den type bog næsten kun findes i forbindelse med landbruget. Der er solgt godt 200 stk.

Arkivet er i gang med at dokumentere »Den sidste gård i Vejrup«, dvs. den sidste gård med roer som foder, malkning på traditionel vis osv. Gården ejes af Eva og Johannes Kristensen, og de er begge med på ideen. Resultatet bliver en digital billedserie på mere end 300 billeder, som skal benyttes, når lejlighed byder sig. I øvrigt sammen med billedserier fra seniorklubbens udflugter. Om kort tid er det maskinfabrikken tur, da de udvider, og det samme gør maskincentret, som bliver meget stort endda. Dette vil også blive fulgt og dokumenteret. Gennemgangen af de gamle aviser i Bramming er blevet genoptaget. Vi er nået til 1931, og målet er mindst 1938.

For første gang samarbejdede vi med Egnsmuseet i Bramming om at etablere en udstilling om det forgangne cirkus Robert Daniels. Ved samme lejlighed blev der udgivet et nyredigeret skrift om cirkus på ca. 60 A4-sider til en pris af 100,- kr. Udstillingen blev åbnet den 1. no-

vember og løb i hele november måned. Vi håber at sælge mange af den nyreviderede cirkusbog, der har fået eget ISBNnr. Arbejdet med udstillingen blev styret af Mogens Hansen, også det økonomiske. Arkivet havde ikke rigtig nogen penge at gøre med og satsede på, bogen kunne bære omkostningerne.

Åbningstiden hver tirsdag er blevet videreført, idet faktisk ikke én tirsdag er uden aktivitet. Vi har haft fornøjelsen at have besøg af et hold guldkonfirmander og et hold diamantkonfirmander – til stor fornøjelse for begge parter. Som nævnt har aktiviteten været stor, og det ses tydeligt ud af antal besøgende. For første gang har vi foretaget en komplet notering af timeforbruget gennem hele året, også for hver medarbejder. Det viste sig at være 851 timer, hvilket omtrent svarer til en ansat på halv tid.

Hjemmesiden www.vejruparkiv.dk har igen været en succes, idet der som sidste år har været mere end ca. 1.600 personer inde for at kikke på vort udbudte materiale, som i øvrigt igen bliver forøget med komplette kirkebogsoplysninger helt frem til 1915. Hjemmesiden og senere Arkibas vil med tiden betyde et mindre antal personlige henvendelser i arkivet, når man selv kan finde sine aner i diverse materiale.

Økonomisk er det trange tider. Det er kedeligt at skulle vende hver femøre, inden der f.eks. kan købes lidt papir. Alligevel byder vi alle besøgende, der indfinder sig i tirsdagens åbningstid fra kl. 14-16 eller efter aftale, på en kop kaffe.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Stokbrovej 18, 6715 Esbjerg N
Tlf.: 75 16 99 89

Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30
samt efter aftale med lederen

Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54,
6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46

Arkivets postadresse:

Lifstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N

E-mail: hj@vnسا.dk

Hjemmeside: www.vnسا.dk

2008 blev ligesom året før et godt og aktivt år for Vester Nebel Sognearkiv. Igennem året er der ført 27 indkomst-journaler, heraf en stor del små afleveringer – f.eks. flere slægtshistoriske optegnelser. Vi modtog dog også større indleveringer. Her skal især nævnes en aflevering med en brevsamling på flere hundrede breve fra omkring 1900. Brevene var stilet til en ung kvinde fra sognet, som på et tidspunkt udvandrede til USA, men senere vendte hjem igen. I samme ombæring modtog vi nogle meget spændende billeder fra sognet omkring 1900.

Igennem året har vi holdt to foredrag. Det første var i foråret i forbindelse med arkivets årsmøde. Her holdt vi foredraget »Ølufgård og dens ejere«. Det andet havde vi i efterårsferien. Her lavede vi en »indendørs kirkegårdsvandring« – vi så på gravstene via sognearkivets hjemmeside. Begge foredrag blev fulgt med stor interesse.

Arkivet har i 2008 haft ca. 50 besøgende og derudover ca. 15 telefoniske og skriftlige henvendelser. Henvendelserne har både drejet sig om slægtsforskning og lokalhistorie samt oplysninger til lokalt arbejde.

Vores hjemmeside www.vnsa.dk er en voksende succes. Den blev i 2008 besøgt af gennemsnitligt 1.000 personer månedligt. I 2008 lagde vi også nyt på siden, idet kirkebøgerne fra Bryndum Sogn 1721–1814 blev renskrevet og lagt på. Derudover lægger vi hver måned en ny historie på siden – i denne tid især gårdhistorie.

Til slut vil vi takke Esbjerg Kommune og Skast m.fl. Herreders Brandkasses Fond for deres trofaste økonomiske tilskud til arkivet. Desuden takker vi VNI for logi i Sognehuset og naturligvis alle, som har afleveret materiale til arkivet.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vester Vedsted Byvej 55, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 19.30-21.30

Leder: Peter Billund, Vester Vedstedvej 38, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 51 79

Arkivets postadresse: Vester Vedstedvej 38, 6760 Ribe

I 2008 har vi modtaget tre mindre afleveringer til arkivet. Desuden har vi haft en række forespørgsler om personer med tilknytning til sognet. Det er kun i halvdel af henvendelserne, at vi har kunnet hjælpe, da de oplysninger, vi har fået om gamle slægtninge født i Vester Vedsted, har været for upræcise til, at vi kunne spore slægtsforholdene.

Rent praktisk har vi haft problemer med opvarmning af lokalet i vintermånederne. 15° C indendørs beforder ikke lysten til at sætte sig ned og gå i gang med papirarbejdet. Problemet bunder i en renovering af centralvarmeanlægget, men forbedring skulle være på vej.

Et andet praktisk problem, vi skal have løst, vedrører selve arkivlokalet, der ligger på 1. sal i Vester Vedsted gamle skole. Det vanskeliggør opsætning af et tungt, brandsikkert skab. Vi har derfor bedt om at få et større og mere tilgængeligt lokale i stueetagen. Desværre har vores ønske ikke vundet gehør blandt de øvrige foreninger, der bruger skolen.

I september måned fik vi vedtaget de nye vedtægter for arkivet og indsendt dem til RAL. Samtidig fik vi en påtegning om, at vores hidtidige regnskab ikke levede op til de nye krav fra kommunen. Dette hænger sammen

med, at vi indtil kommunesammenlægningen med Esbjerg kun modtog 2.500 kr. årligt i driftstilskud fra Ribe Kommune, og her var der intet krav om det store bogholderi.

To medarbejdere fra arkivet deltog i RAL-kurset om indkomstregistrering baseret på en række praktiske eksempler, hvor deltagerne skulle vænne sig til at fokusere på papirenes proveniens. Meget lærerigt. Til arkivets årsmøde havde vi inviteret fire af sognets ældste personer. Alle omkring de 85 år. Trods deres høje alder kneb det dog med at få steds- og tidsfæstet de gamle billeder, der stammede fra begyndelsen af 1900-tallet. Billederne er i stort format og af fremragende kvalitet.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 15.00-17.00 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli

Leder: Stig Hegn, Jedsted Klostervej 77 – 6,

6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 14 41 (51 96 64 73)

Arkivets postadresse: Jedsted Klostervej 77 – 6,

6771 Gredstedbro

E-mail: stighegn@mail.dk

Hjemmeside: www.bricksite.com/vilslevjedsted

Vilslev Sognearkiv har i 2008 fået ny leder, idet Chr. Nielsen efter mange år på posten har ønsket sig afløst. Ny arkivleder blev Stig Hegn.

Til årets begivenheder kan nævnes receptionen for Jedsted-Vilslevs mindste lokalårbog, Kongeåen på den tidligere Kongeådal Skole den 3. december. Det var en succes med 30 deltagere. Et fint indlæg om lokalhistorie af tidligere skoleinspektør Roll Præstegård, der fortalte om, at han på forunderlig vis havde rødder i byen. Og Stig Hegn fortalte om, at han boede på Klostervej, hvor Antvorskov Kloster havde ejet et jordstykke, og da han som Antvorskov var fra Slagelse, så var også her slægtskabet. Bagefter en snak om at sikre lokalarkivet Vilslev-Jedsted – og i tilgift et fint salg af årbogen. Årbogen fik en fin omtale i JyskeVestkysten den 4. december 2008.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø

Tlf.: 75 16 62 60

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00 samt onsdag kl. 19.00-21.00

Leder: Linda Vesterbæk, Bavnebjerg 53, Nordby,

6720 Fanø. Tlf.: 75 16 35 95

E-mail: nordbyarkivet@fanonet.dk

Nordby Sognearkiv har i gennemsnit haft tre besøg om ugen i vores åbningstid – derudover har der været en del ekstra besøg på arkivet udenfor åbningstid. Vi har også haft mange henvendelser via e-mail, telefon og post hver uge. Selv om vi indimellem har haft meget travlt med de mange forespørgsler, er det dejligt, at arkivet bliver brugt. Det kan mærkes, at vi har fået internet og e-mail.

Vi har også fået mange afleveringer i 2008 – deriblandt billeder af navigationselever gennem årene – desværre ikke alle med navne, men med årstal, så vi prøver at gennemgå elevlister fra Fanø Ugeblad, og dermed få sat navne på. Vi har også modtaget et billede af en lille Fanøpige ved navn Dusine. Vores samling af Fanø Ugeblad fra 1898 til 2009 er desværre ikke helt komplet, der mangler nogle få årgange omkring 1900, men sandelig om ikke vi fik 1905 og 1906, så det hjælper alt sammen. Derudover har vi fået indleveret en meget stor privat samling, om en hel søskenderække med familie. Den indeholder rigtig mange fotos fra Fanø, som vi ikke har set før: Anetavler, bøger, erindringer og meget andet. Det er samlet af Jørgen Iversen (en Fanødreng), som gennem mange år har lavet et stort stykke arbejde med at forske i slægten.

Nordby Sognearkiv har i samarbejde med biblioteket haft besøg flere gange af skoleelever fra 4. klasse, som vi fortalte lidt om skolerne før i tiden, bl.a. om karaktergivning, og hvad en lærer fik i løn for ca. 150 år siden. De elever, der har aner på Fanø kunne få noget at vide om deres olde – og tipoldeforældre, og hvor de boede. Skolebesøgene er en succes, som vi nok også fortsætter med. Noget andet vi har succes med, er Hanne og Villy Nielsens samling som benyttes rigtig meget, hver gang der søges efter slægter eller ejendomme.

En af vore faste besøgende, og mangeårigt medlem af Fanø Lokalhistorisk Forening, har været os behjælpelig med at sætte fornavne på fruene i vores samling af fotograf Kromanns billeder til legitimationskortene fra ca. 1941. Dengang hed man, hvis man var en dame, Fru kaptajn Hansen, Fru elektricitetsbestyrer Nielsen eller Fru købmand Svarrer. Vi har nu fået fornavne og familierelationer på plads i de fleste af vores seks fotomapper, og det er jo en stor hjælp.

Nordby Sognearkiv har også været med i Museernes Dag i Nordby. Det er en dag i juni måned, hvor alle beboere og øens turister kan købe en fællesbillet til kulturelle oplevelser på Fanø Museum, Fanø Skibsfart og Dragtsamling, everten Rebekka, Fanø Marineforening og Nordby Sognearkiv. Dagen igennem har alle steder været godt besøgt, og vil nok blive gentaget fremover.

Fanø Sparekasse har sponsoreret nye computere til arkivet, og vi har arbejdet meget med at gøre klar til konverteringen af Arkibas. Det har til gengæld drillet rigtig meget,

så vi er noget bagud, men der arbejdes på sagen, og vi håber fortsat på, at vi i løbet af i 2009 får det til at køre.

Nordby Sognearkiv takker Fanø Sparekasse, Skads Herreds Brandkasse og Fanø Kommune for økonomisk støtte og bistand. Ligeledes en tak til alle vores givere og brugere, og ikke at forglemme vores frivillige medarbejdere, som er med til at gøre det rart at komme på arkivet.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, 1., Sønderho, 6720 Fanø
Åbningstid: Torsdag kl. 16.00-18.00 samt efter aftale med lederen. Juni lukket

Leder: Anker Jensen, Fregatvej 3, 6720 Fanø

Tlf.: 75 16 24 41

Arkivets postadresse: Fregatvej 3, 6720 Fanø

E-mail: sonderhoarkivet@nrhc.dk

Arkivets opkobling på internettet er blevet godt modtaget af vore »kunder«. Vi modtager en del henvendelser af forskellig art, så samtidig med at det er blevet nemmere at stille os spørgsmål, har det også givet os mere at bestille.

Arbejdet med registrering af arkivalier i Arkibas og forberedelsen af overgang til Arkibas4 har taget meget af vores tid. Arkibas3 har ikke villet samarbejde med computerens styresystem. Men vi regner med at problemet løses, når vi kan gå i gang med Arkibas4. Arkivkonsulent Richard Bøllund har hjulpet os, når vi er kørt fast.

Vi har fået hjælp af Torben Garmer fra Nordby Sognearkiv med scanning af vores store billedsamling. En indsats som betyder, at vi nu har alle billeder (ca. 5.000 stk.) liggende på computeren. Det er et fantastisk fremskridt, og gør det nemt at arbejde med. Vi er nu i stand til at sende billeder ud af huset, hvis folk har ønske om det.

Arkivet har jævnligt besøg af folk med forskellige forespørgsler. Det kan dreje sig om familieforhold, oplysninger om huse osv. Vi har også hjulpet nogle journalister, som har søgt efter baggrundstof til artikler om Sønderho. Der er også stadigvæk interesse for Sønderho-musikken og – dansen, som optager folk fra hele landet.

I form af artikler formidler arkivet lokalhistorien via Sønderho Borgerforenings blad som udkommer hvert kvartal. Sammen med Nordby Sognearkiv udgiver vi forår og efterår et medlemsblad for Fanø Lokalhistoriske Forening. Det udsendes til vore medlemmer både her i landet og til folk bosat i udlandet.

Vi har haft et godt år, hvor vi har løst mange opgaver i et fint samarbejde. Vi har imidlertid et problem, som vi endnu ikke har fået løst. Vores lokale er for lille. Vi arbejder under meget trange forhold, og vi håber på kommunens velvilje til at finde større lokaler til os.

Varde Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Agerbæk Skole, Debelvej 23, 6753 Agerbæk
Åbningstid: 1. og 3. onsdag hver måned kl. 13.00-15.00
samt efter aftale
Leder: Margit Hansen, Grønnegade 11, 6753 Agerbæk
Tlf.: 75 19 64 13
Arkivets postadresse: Leo Mathiasen, Pileallé 3,
6753 Agerbæk
E-mail: lim@thiasen.com

Arbejdet i arkivet har i 2008 været sat på stand by, idet vi er kommet ind under kommunelicensen til Arkibas4 i Varde Kommune. Som følge heraf er Helle Lokalarkiv blevet nedlagt, og vores arkiv er atter blevet selvstændig med egne vedtægter. I den forbindelse har der været ventetid med indmeldelser i SLA og RAL inden vores registreringsdatabase blev frigivet. Endelig var der problemer med Arkibas programmet, da vi skulle til at bruge det, så vi har i stedet fået ryddet lidt op i vores gemmer.

Der har i årets løb været en del afleveringer, og der har været en del henvendelser mest vedr. slægtsforskning, hvor vi har leveret en del materialer. Vi har arrangeret en udflugt sammen med arkivet i Fåborg, hvor vi blev guidet rundt i det gamle Helle Kommune af Ingrid Sand Simonsen og sluttede i Skovlund, hvor Ingrid er født og opvokset. Vi har også deltaget i sportsforeningens sportsuge, med rundvisning i byen og en stand på markedsdagen. På Arkivernes Dag havde vi åbent hus, hvor der var mange besøgende, og der blev også afleveret en del materialer den dag. Vi deltog også ved Sognelundens julemesse med en stand, hvor vi solgte lidt bøger og kom i kontakt med mange mennesker, som igen bevirker at vores medlemstal er steget lidt.

Alslev Sognearkiv

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde
Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30 samt efter aftale
Leder: Hans Ole Villadsen, Bredgade 6a, 6800 Varde
Tlf.: 75 26 94 80
Arkivets postadresse: Bredgade 6a, 6800 Varde
E-mail: Alslev.sognearkiv@gmail.com

2008 var året, hvor det hele gik i hak for lokalarkiverne i Varde Kommune. Arkivsamvirket for alle lokalarkiver i kommunen kom op at stå, og der blev fundet en rimelig fordelingsnøgle for driftstilskuddet fra Varde Kommune. Kommunelicensen blev indført, og i Alslev Sognearkiv fik vi også opkobling til Internettet og kom godt i

gang med Arkibas4. Det er dejligt, når rammerne således kommer i orden, men det forpligter selvfølgelig også.

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecetret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager
Tlf.: 75 29 62 29
Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederen
Leder: Ove Nørager-Nielsen, Rødsandvej 2,
6823 Ansager. Tlf.: 75 29 71 88
Arkivets postadresse: Rødsandvej 2, 6823 Ansager
E-mail: ansager-arkiv@mail.dk
Hjemmeside: www.ansager-arkiv.dk

Arkivet har i 2008 stået for udgivelsen af Erik Hestehaves bog »Mit Ansager liv«, hvori han beskriver sin barndom og ungdom i perioden 1946-1964. Vi begyndte salget af bogen på Arkivernes Dag. Forfatteren var selv til stede på arkivet, hvilket medførte mange gæster, bl.a. flere af hans tidligere klassekammerater.

Vi har fået en del afleveringer i årets løb. Den største var fra Ansager Sportsfiskerforening, som er ophørt med at eksistere, og er lagt under Varde Sportsfiskerforening. Vi har haft travlt med at registrere vore arkivalier på Arkibas. Vores medarbejder gennem mange år, Lars Erik Brix-Thomsen er stoppet på arkivet. I stedet for er Karsten Madsen trådt til.

Arkivet har desuden taget initiativet til, at der på skolen er dannet en gruppe, der sammen med arkivet arbejder på en bog om Ansager Skole, der bliver 100 år den 28. oktober 2009.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Station, Kastanjevej 6, 6852 Billum
Tlf.: 75 22 14 48
Åbningstid: Torsdag kl. 9.00-12.00 (juli og helligdage undtaget) samt efter aftale med lederen
Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum
Tlf.: 75 25 82 41
Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum
E-mail: arkibil@mail.dk

Det har igen været et travlt år i arkivet med mange opgaver at arbejde med. 2008 har stået i harmoniseringens tegn. Glædeligt er det, at arkivsamvirket i Varde Kommune er blevet oprettet. Den valgte ledelse har gjort en kæmpe indsats, som fortjener al mulig opbakning.

Arkivet har modtaget 25 afleveringer, haft 70 besøgende, og fået mange henvendelser – nogle få pr. brev – men langt de fleste via telefon og e-mail. Alle er forsøgt serviceret efter bedste evne.

Der er som sædvanlig leveret stof til bladet Rundt om Billum. Denne gang om bl.a. gamle Billumslægter, Tarphagevej og – broen, skolerne i Billum samt om heden og dens opdyrkning. Arkivet har desuden medvirket i to arrangementer, begge af lokalt tilsnit. Den ene aften med et privat selskab, den anden en lørdag hvor tidligere elever på Billum Skole i forbindelse med en klassefest ønskede at besøge arkivet.

På Arkivernes Dag i november havde vi kun få besøgende, men det giver så mulighed og tid til at koncentrere sig om den enkelte. Sogneforeningen arrangerede i maj en rundvisning på kirkegården med arkivlederen som guide. Med en 800 år gammel kirke og kirkegård er der meget at fortælle om, og der var pæn tilslutning til arrangementet.

Blandt afleveringerne i 2008 kom de sidste arkivalier fra Billum Brugsforening, der efter 122 år lukkede. I forvejen var det ældste afleveret til arkivet ad flere omgange, så materialet dækker hele perioden 1886-2008. Vi har også i år fået gaver fra Skads Herreds Brandkasse og fra private donorer. Det er vi meget taknemlige for, og faktisk også meget afhængig af. Økonomien er og bliver den største knast i det frivillige arkivarbejde, der udføres. Målsætningen her i arkivet er at fastholde og udvikle os i arbejdet, med det område vi repræsenterer.

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18
 Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30 og onsdag
 kl. 14.00-17.00 samt efter aftale med lederen
 Leder: Henning H. Christiansen, Markvænget 4A,
 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 22 74
 E-mail: lhblaabjerg@forum.dk

Arkivet er i 2008, efter en lidt svær start på året med IT-problemer, kommet godt i gang med Arkibas4 efter at have været på kursus. Nu glæder vi os til, at der bliver styr på opgraderingerne, så vi kan komme på det næste kursus.

Arkivet har fået 22 afleveringer i løbet af året og haft 117 besøg samt 28 henvendelser på telefon eller e-mail. Sammen med de øvrige arkiver i Varde Kommune har vi deltaget i et åbent hus arrangement, hvor vi havde 20 besøgende og ved den lejlighed fik to spændende afleveringer. Vi er kommet godt i gang med at få vores billeder skannet og registreret i Arkibas. Takket være en donation fra en lokal fond kan vi nu begynde at få vores video- og smalfilm lagt over på DVD, så de er sikret fremover.

Arkivet har fået ny leder, da Inga Mulbjerg har valgt at flytte fra området. Arne Brink tog midlertidigt over, men fra den 1. marts 2009 er Henning H. Christiansen ny arkivleder.

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48
 Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.00-11.00 er arkivet
 almindeligvis bemandet eller aftale med lederen
 Lukket i juli måned
 Leder: Anni Skov Christensen, Bøgevej 3, 6840 Oksbøl
 Tlf.: 30 12 88 36
 E-mail: blaoks@mail.dk.
 Hjemmeside: www.vardebib.dk/arkiv/blhuk.asp

Det forløbne år har været præget af den usikkerhed, der fulgte med oprettelsen af de nye storkommuner. Hvor vi før var et arkiv under Varde Museum, har vi i 2008 brugt megen tid på at finde ud af en ny organisationsplan. Ikke alt nåede at komme på plads i 2008, men ligesom de 17 andre arkiver i Varde Kommune blev vi en del af det nye arkivsamvirke i kommunen. Økonomisk fortsatte vi i 2008 samarbejdet med Varde Museum uden egen økonomi, men det var sidste år med den ordning.

John Jensen fra Varde Museum har i det forløbne år arbejdet med en digitalisering af kilderne om Flygtningelejren, som bliver lagt ud på en hjemmeside. Det vil synliggøre en del af vore samlinger. Desuden arbejder Mariann Ploug og Palle Uhd Jepsen med hjælp fra Jørgen Tøstesen på at udarbejde en bog om Blåvand i stil med bogen om Vejers, der tidligere er udkommet, og også dette værk har vi stillet kilder til rådighed for.

Arkivet har i 2008 modtaget 46 afleveringer, hvoraf afleveringen om Paul Lund fra Bramming Hovedgaard absolut var den største. Paul Lund arbejdede lige efter

Klar til udrykning i Okshøllejren. Billedet stammer fra en samling billeder fra Børge Hustedts tid som CBU'er i Oksbøl lige efter krigen.

krigen med russiske flygtninge i Blåvandlejren. Desuden er der begyndt at dukke levnedsskildringer op angående tiden som CBU'er (Civil Beskyttelsens Udrykningskolonner) i Oksbøl i tiden efter 1945. Fra Ordenskapitlet har vi efter forespørgsel modtaget to levnedsskildringer indsendt af Dannebrogsmænd fra Børsmose.

I det forløbne år har en medarbejder arbejdet med at få indtastet navnene på alle de tyske flygtninge, som vi har navn på, i en excel-fil, så vi nu kan søge på dem. Der er 4.247 navne.

Vi har haft mange besøgende, som stort set kan deles i to grupper: Folk, der er interesseret i Anden Verdenskrig og tidligere beboere i Flygtningelejren, samt slægtsforskere. Et stigende antal henvender sig pr. e-mail, men også telefonen har ringet jævnligt.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborghus, Møllevej 1, 6818 Årre.

Åbningstider: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00

samt efter aftale med lederen

Leder: Svend Håhr Kristensen, Fåborgvej 16,

Fåborg, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 52 08

E mail: faaborg-lokalarkiv@cdnet.dk

I 2008 har arkivet modtaget 25 afleveringer, bl.a. en meget stor én vedr. en nu afdød bygningsingeniør, som er født her på egnen. Det indeholdt tykke bøger med tegninger og skitses af broer, som han har været med til at bygge, både herhjemme og i udlandet. Vi var meget usikre på, om det hørte hjemme på arkivet, så vi rettede henvendelse til konsulent Richard Bøllund desangående. Det blev bestemt, at materialet hører hjemme på Erhvervsarkivet i Århus, hvor det vil ligge for eftertiden. Samlingen er både stor og unik, og det kan oplyses, at ingeniøren var ugift, og at han nu ligger begravet på Fåborg Kirkegård.

Arkivet har fået ny adresse. I foråret 2008 blev Fåborghus færdig. Fåborghus ligger på Fåborg Stadion, og er godt 200 kvadratmeter stort med en lille sal, køkken, møderum, og 50 kvadratmeter som arkivet har til rådighed. Det er gode forhold, vi har fået at arbejde under, og vi nyder det, hver gang vi er på arkivet. Hele huset blev officielt indviet i eftersommeren 2008, der var mange som kikkede ind, for at se og sige tillykke med de nye lokaler.

Vi er godt i gang med at registrere billeder i Arkibas4, men der kommer stadig nye til. Efter billederne skal vi i gang med arkivalierne. Ved byfesten havde vi en udstilling stillet op i vores nye lokale med præstebilleder, avisudklip, m.m. Vi har præstebilleder mange år tilbage, og det er noget, der bliver studeret meget grundigt både af unge og ældre.

Sommerudflugten, som vi traditionen tro arrangerer sammen med arkivet i Agerbæk, førte os en tur rundt i vores nye kommune, med Ingrid Sand Simonsen som guide. Vi fik en lille del af vores store kommune at se, men der kan nemt blive til et par ture mere en anden gang i fremtiden. Gerda Dahl som har arbejdet på arkivet i mange år, er trådt ud af bestyrelsen, da hun er flyttet til Holsted. Hun har dog lovet at hjælpe, hvis vi får brug for det, og vi er glade for at kunne trække på Gerdas store erfaring. Ligeledes er vores »klippedame« gennem mange år, Anne Olesen, holdt med at klippe fra aviserne. De har begge ydet en meget stor indsats for Fåborg Lokalhistoriske Arkiv, og det er vi dem en stor tak skyldige for.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Mælkevejen 1, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-17.00. Juli

lukket

Leder: Leif Sønderkov, Porsevej 11, Horne,

6800 Varde. Tlf.: 75 26 05 27

E-mail: leifsdskov@mail.dk

Arkivet har igen haft et roligt år, hvor vi er blevet en del af arkivsamvirket for Varde Kommune, og indgår på de betingelser og vilkår, som Varde Kommune kan tilbyde os. I forhold til året før, har det betydet en lille nedgang i tilskuddet.

Et tilbageblik på årets gang i arkivet fortæller, at vi oplever og nyder arbejdet med at imødekomme henvendelser fra folk som søger oplysninger om slægter eller ejendomme. Vi modtager til stadighed arkivalier fra både private, men også foreninger vil gerne have opbevaret deres gamle protokoller i arkivet.

Vi har i det forløbende år forberedt os på at skulle registrere vore arkivalier i Arkibas4. Tre medarbejdere har været på kursus i brugen af programmet. Når Arkibas4 er blevet opdateret og klar til registrering, vil vi begynde arbejdet, hvilket vi forventer, vil ske i første halvdel af 2009. Det bliver spændende at komme i gang, men også nyttig da vores oplysninger bliver tilgængelige for mange.

Vi havde åbent hus på Arkivernes Dag lørdag den 8. november. Vi bød på kaffe og rundstykker til de fremmødte, og havde en hyggelig formiddag. Repræsentanter fra Varde Kommune har været på besøg i arkivet, så de kunne få et bedre kendskab til arkivets virke. De blev overrasket og beundrede vores samling, men også det frivillige arbejde på arkivet. Vi gætter også på, at kommunens kulturudvalg får et bedre indblik i arkivernes betydning, og kan forstå at værdsætte arbejdet.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Aktivitetshuset, Nybrovej 32, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 85 45

Åbningstid: Mandag kl. 9.00-12.00 (undtagen juli og august) samt efter aftale med lederen

Leder: Gregers Grau, Højen 4, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 84 89

Arkivets postadresse: Højen 4, 6851 Janderup

E-mail: g.grau@bbsyd.dk

Hjemmeside: www.janderup.dk/gpage7.html

År 2008 har været et normalt år for arkivet. Vi er meget tilfredse med brugen af arkiveringsprogrammet Arkibas4. Arkivet har i 2008 modtaget 24 afleveringer, heraf er to afleveringer videresendt til arkiverne i Varde og Billum. Til Varde sendtes protokoller og regnskabsbøger for De Samvirkende Danske Husholdningsforeningers Jyske Udvalg for perioden 1950–1980 (ca.) og for Vesterhavskredsen for perioden 1982–1996 (ca.). Til Billum sendtes skrivelser vedr. jordfordeling i Varde Ådal (fra Varde by til Ho) i perioden 1994-2001.

Til den arbejdsende udstilling, Folk og Kultur 2008 på Janderup Skole, havde vi lavet en temaudstilling om Janderup Højskole (1863–1918) med mange elevbilleder og med kopier af arkivalier. Vores stand var godt besøgt, og vi fik en del oplysninger på elever, der blev genkendt af gæsterne på udstillingen.

Arkivet har i årets løb været besøgt af 44 personer, der har søgt oplysninger af forskellig art. Bl.a. af en familie fra Kgs. Lyngby der fik vist fire ejendomme, hvor deres forfædre havde boet, samt kirken og arkivet, hvor de så familiebilleder, de ikke tidligere havde set. Der blev efterfølgende sendt takkebrev (med check!) til os for vor indsats.

Vi vil igen i år takke Skads m.fl. Herreders Brandkasse for donation, og alle der har vist interesse for arkivet. Husk vi er sognets hukommelse.

Janderup Højskole, 1911. Foto: Janderup Lokalhistoriske Arkiv.

Næsbjerg Sognearkiv

Troesmosevej 4, Næsbjerg, 6800 Varde

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14.00-16.00

Leder: Aage Tirsgaard, Skoleparken 23, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 73 11

E-mail: naesbjergsognearkiv@hotmail.com

På det organisatoriske område blev Helle Lokalarkiv nedlagt, da et positivt samarbejde mellem seks arkiver var blevet indhentet af udviklingen. I stedet kom vi alle med i Arkivsamvirket for Varde Kommune, der desværre fik en noget turbulent start, da samarbejdet med Varde Kommune meget lidt lykkedes. Det bliver bedre i 2009. Det fremtidige samarbejde med arkivsamvirket ser vi frem til med stor glæde og fortrøstning.

Arkibas4 kom desværre til at give os mange bekymringer, da vi nu skiftede fra en sammenslutning til en ny. Vi forventer, at vi igen er på Arkibas4 i begyndelsen af 2009, hvilket vi glæder os meget til.

Alt er heldigvis ikke en omgang negativ besvær – det egentlige arbejde på arkivet er altid præget af gode og positive oplevelser. Vort sommerarrangement med besøg ved og i Næsbjerg Kirke blev både udbytterigt og velbesøgt. De fleste tror, de kender deres lokale kirke godt og grundigt, men der er nu alligevel mange store og små overraskelser, når man først dykker ned i bøger, historier, arkitekturen, inventaret m.v. Det blev en rigtig god aften.

Skovlund Sognearkiv

Borgergade 7, Skovlund, 6823 Ansager

Åbningstid: Mandag kl. 14.00-17.00

Leder: Niels Winter Christensen, Bjælkager 8, Skovlund, 6823 Ansager. Tlf.: 76 98 00 15

Arkivets postadresse: Bjælkager 8, Skovlund, 6823 Ansager

E-mail: sognearkivet@skovlundnet.dk

Hjemmeside: www.skovlundsognearkiv.dk

Skovlund Sognearkiv har oplevet 2008 som et dybt frustrerende år. Allerede sidst på året i 2007 verserede der rygter i byen om, at Vesterled, hvor arkivet har boet gratis gennem mange år, under Ølgod Kommunes paraply, stod for at skulle afvikles som kommunal bygning og videresælges til Skovlund Efterskole. Hvor arkivet fremover skulle opholde sig svævede i det uviste i lang tid. Dog var Skovlund Efterskole så venlige, at vi fik frist frem til 1. januar 2009, inden lokalerne skulle være ryddet.

Efter at have kigget på næsten samtlige huse og ledige lejligheder i Skovlund, fandt vi nogle egnede lokaler på Borgergade 7, som tidligere har fungeret som byens forsamlingshus. Lokalerne skulle dog først renoveres med nyt gulv og masser af tapet og maling. Den 1. okto-

ber overtog Varde Kommune lejemålet, og vi kunne flytte alle arkivalierne væk fra Vesterled og over i de nye lokaler. Det kostede sved hos arkivmedarbejderne og mange frivilliges hjælpende hænder at få alle materialer, først pakket i kasser, flyttet, og siden igen pakket ud og sat på hylder i pæn orden. Da flytningen var vel overstået gjorde vi en helt fantastisk opdagelse: Vi vidste nu, hvor alt var placeret, og hvad vi havde. Så en flytning er ikke altid dårlig.

I det nye år havde vi efterhånden fået tingene sat så meget i system, at vi holdt åbent hus i to dage, for at vise byens borgere, at arkivet nu er flyttet ned i gadeplan, og faktisk er rigtig godt tilfreds med de nye lokaler. Byens borgere viste en helt overvældende interesse for at se de nye lokaler. I løbet af to dage havde arkivet knapt 100 gæster.

Nu føler arkivmedarbejderne, at det hele endelig er ved at falde på plads, så der atter kan indfinde sig en slags arbejdsrytme. Der er endda faldet så meget ro på tropperne, at vi har taget fat på at arrangere flere nye ting. Et af de rigtig sjove, og givende tiltag, er afholdelse af billedaftener. Her har vi foreløbig afholdt to arrangementer, og snakken ude i byen fortæller, at det er meget attraktivt at få lov til at deltage i disse aftener. Ved en billedaften inviterer vi 10-12 personer indenfor på arkivet, og i aftenens løb afspilles der en serie gamle fotos på et stort lærred, så alle kan se med, og så går snakken mellem deltagerne. En af arkivets medarbejdere sørger imens for at notere alle konklusioner og gæt ned, så disse oplysninger senere kan blive tilføjet det respektive billede.

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej 4, Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 47 08

Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30 eller efter aftale

Leder: Svenning Olesen, Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde
Tlf.: 75 26 42 90

Arkivets postadresse: Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde
E-mail: tsarkiv@hotmail.com

2008 har for os været både et betydningsfuldt og travlt år. Betydningsfuldt fordi det lykkedes at få etableret et arkivsamvirke, som i samarbejde med politikerne har fået harmoniseret de 18 arkiver i Varde Kommune. Travlt pga. rigtig mange afleveringer – 26 i alt, samt opgaven at få sat en mindesten for sognets nedlagte mejeri, Fredensberg Andelsmejeri, som kunne have haft 125 års jubilæum i 2008. Mejeriet, der var nr. tre eller fire efter Hjedding Andelsmejeri, blev oprettet i 1883, men efter 81 års virke nedlagt i 1964. Stenen blev afslø-

ret den 13. september, og godt 100 gæster mødte op til begivenheden. Efter afsløringen med taler og sang bød vi på smagsprøver i form af gammeldags kærnemælk, brød, smør og ost m.m. I den gamle mejeribyning havde vi lavet en udstilling af de mange arkivalier, fra dengang mejeriet var i drift, og især de gamle bøger blev ivrigt studeret af gæsterne, hvoraf flere fandt deres forfædre som leverandører for måske 100 år siden.

I forbindelse med opsætningen af mindestenen har en af arkivets medarbejdere Ejvind Busk Jensen skrevet en bog om Fredensberg Andelsmejeri. Forfatteren behandler her andelsbevægelsens sejrsmarch i 1800-tallet og oplyser om Thorstrup Sogns topografi, infrastruktur og befolkning i almindelighed samt en detaljeret beskrivelse af mejeriets virke i sognet gennem de 81 år, det var i drift.

På Arkivernes Dag den 8. november holdt vi åbent hus, og havde besøg af en halv snes gæster, hvoraf flere gav udtryk for at ville besøge arkivet på et senere tidspunkt, når der var mere ro til fordybelse. Vores salg af bøger samt kalender og postkort med arkivbilleder går fortsat godt og bidrager i høj grad til en god økonomi.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Svend Svendsen, Elmevej 10, 6862 Tistrup

Tlf.: 75 29 92 80

E-mail: tistruparkiv@nrdc.dk

Da Nordea lukkede afdelingen i Tistrup i juni måned, fik vi tilbudt inventar. Vi fik skriveborde, stole og reoler. Det er vi meget glade og siger mange tak for det. Sammen med flytningen til større lokaler sidste år har vi i dag et meget velfungerende arkiv med gode arbejdsforhold. I det forløbne år er arkivsamvirket kommet op at stå i Varde Kommune. Økonomien er kommet på plads, selv om arkivet får tildelt færre penge end tidligere under Ølgod Museum. Der er så sket det heldige, at arkivet har fået en ekstra tildeling på grund af vores udgifter til Internet, der ellers ville sluge cirka halvdelen af den første foreslåede tildeling. Arkiverne i den gamle Ølgod Kommune har altid haft en repræsentant i Ølgod Museums bestyrelse. Efter sammenlægningen af Ølgod Museum med Varde Museum er der oprettet en Ølgod Museumsforening, hvor arkiverne fortsat vil have en repræsentant siddende i bestyrelsen.

Vi er nu godt i gang med at registrere i Arkibas4. Vi er ved at være igennem de større samlinger fra foreningerne i Hodde og Tistrup Sogne. Vi har ikke haft de

store problemer med registreringerne. De problemer, vi har haft, er hurtigt blevet løst ved hjælp fra SLAs Hotline. Ud over registreringerne fortsætter vi med avisudklip og gennemgang af billederne, som vi dog ikke endnu er begyndt at registrere i Arkibas, men har ordnet dem i kuverter efter emner.

Vi har i 2008 fået 20 afleveringer, både billeder, dokumenter og bøger. Den største aflevering var fra Hodde-Tistrup Hallen på i alt fire kasser, som gav en del arbejde med sortering og registrering. Af bøger kan nævnes Peder Helt Haahrs bog: »Af Tistrup Sogns Saga«, som vi er meget glade for at have fået indlemmet i vores samling. Det er også værd at nævne, at vi fra Tistrup Skole til skanning har lånt elevbilleder og personalebilleder dækkende årene 1983-2004. Sammen med billederne fulgte også en komplet navneliste.

Vi har haft 62 besøg og henvendelser. De fleste besøg får vi uden for vores normale åbningstid. Vi vil gerne sige tak for afleveringerne og besøgene. Ved et åbent hus arrangement og julemarkedet havde vi besøgende, som gav os supplerende oplysninger om især deres familier, hvilket vi er meget glade for. I januar viste vi billeder med foredrag for »Familie, Trivsel og Fritid« i Tistrup. Det blev godt modtaget af tilhørerne.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74
 Åbningstid: Mandag, tirsdag og fredag kl. 9.00-12.00
 Leder: Jens Lindby. Tlf.: 97 37 62 87
 E-mail: lokalarkiv@vardebib.dk
 Hjemmeside: www.varde.lokalarkiver.dk

Året har endnu engang været præget af stor aktivitet og mange gode oplevelser og udfordringer. Arkivet har i årets løb modtaget i alt 76 afleveringer. Nævnes kan: 57 protokoller fra Landbrugsrådgivning Syd. Derudover 13 flyttekasser fra Varde 1. Sct. Georgsgilde om bl.a. Assenbækmølle Spejdercenter, Originaltegning af Gustav Hølgersen: Orten Skole 1983, fotos vedr. rutebilruten Aasted-Kvong-Varde, fotoalbum fra Vardes første børnehave fra det første år 1949, luftfoto af Jerntrådsspindriet fra 1948 samt et foto fra ca. 1900 af en have med storkerede og lysthus tilhørende ejendommen på hjørnet af Vestergade/Smedegade (nu Sydbank). Vi kan fortsat nogenlunde følge med til at registrere indkomne sager. I magasinerne har vi fundet lidt mere plads til arkivalier ved at flytte bl.a. et bord væk fra kælderen og inddrage dele af fotorummet til negative. I den forbindelse er der anskaffet nye reoler.

Et stort spring frem har været at udvide den officielle åbningstid fra én formiddag til tre om ugen. Vi har nu åbent mandag, tirsdag og fredag fra 9-12 (mandag dog

først fra kl. 10). På disse dage er alle arkivets medarbejdere på arbejde, og vi er derfor i stand til at vejlede kunderne bedst muligt. Vi har anskaffet et sandwichskilt til at gøre reklame for arkivet. Det sættes ud på Torvet i åbningstiden og giver helt sikkert nogle »strøgkunder«. Som sædvanlig var vi med i Kulturnatten og Arkivernes Dag. Begge med mange besøgende. Til Arkivernes Dag annoncerede vi særligt med skanninger til halv pris. 70-100 mennesker var på besøg i løbet af tre timer.

Arkivets frivillige medarbejdere er dygtige, samvittighedsfulde og ansvarsbevidste, og de gør et fantastisk stykke arbejde til glæde for nutid og fremtid. Det er den helt lokale kulturhistorie, der her bliver bevaret, registreret og gjort tilgængelig ganske gratis af en flok energiske mennesker. I alt udfører de otte frivillige ved Varde Lokalhistoriske Arkiv sammenlagt 83 arbejdstimer om ugen! Som tak til personalet giver vi hvert år en sommer- og en julefrokost, hvor vi alle hygger os nogle timer på en af byens restauranter.

Hvert andet år foretages en brugerundersøgelse, hvor vi prøver at danne os et billede af brugerne. Samlet modtages årligt ca. 1.000 henvendelser. Til sammenligning var der ved en lignende undersøgelse i 2002 ca. 600 henvendelser. En stor del kommer fra Varde og nærmeste omegn. En relativ stor del arbejder med slægtsforskning. Et stigende antal forespørgsler kommer med e-mail.

Vi har anskaffet fire nye hæve/sænke skriveborde og nye ergonomiske kontorstole. Det er vigtigt, at personalet har gode arbejdsforhold, og vi håber at kunne udskifte yderligere et par skriveborde i det kommende år. Det tidligere borgmesterkontor er vi ved at indrette til arkivbrug. Ny medarbejder i arkivet er Knud Andreaesen, cand.mag. i historie. I jobtræning har vi i ni måneder haft en yderst energisk og effektiv Marie Skaarup, der bl.a. har udført et kæmpemæssigt arbejde med at flytte om på hele arkivet i magasinet.

Et kommunalt tilskud på i alt 37.295 kr. suppleres af egne indtægter på salg af skanninger og kopier på ca. 12.000 kr. Desuden har vi med tak modtaget 14.000 kr. fra Håndværkerforeningen og 8.000 kr. fra støtteforeningen. Som det ses udgør det kommunale tilskud efterhånden en mindre og mindre andel af arkivets omsætning. Det er en udvikling, som man kan begræde, men hvis arkivet fortsat skal udvikle sig og være et af Vestjyllands største og bedste arkiver, er det nødvendigt at være kreativ. Vi kan ikke regne med, at de kommunale midler vil stige særlig meget i disse tider med skattestop, finanskriser, ventelister osv.

Et par medarbejdere har været på udvidet2 kursus i Arkibas, men ellers er det begrænset, hvad der har været af kurser i årets løb. Arkivet satser på at alle nye medarbejdere skal gennemgå SLA's arkivmedarbejderuddann-

nelse, der består af fire moduler á to dage. Indtil videre har fire medarbejdere fuldført dette kursusforløb, der blev introduceret i 2003. Det er hensigten, at Varde Lokalhistoriske Arkiv fortsat skal være med helt i front, og derfor skal medarbejderne fortsat tilbydes kurser og efteruddannelse.

Arkivet har et fortrinligt samarbejde med mange instanser. Især vil jeg nævne arkivsamvirket for Varde Kommune, der nu er officielt udpeget til at fordele den kommunale bevilling til arkivernes drift. Bestyrelsen her udfører et meget stort arbejde til glæde for alle arkiverne i kommunen. På sidste styrelsesmøde godkendtes arkivets handleplan for det kommende år.

Forbedret hjemmeside, kopiering af de kommunale vielsesprotokoller, samt udgivelse af bøger om hhv. Orten Plantage og Jacobi Skole er nogle af fremtidsplanerne.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejhjem, Vinkelvej 2, Starup, 7200 Grindsted
 Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
 Leder: Tage Christensen, Torvævngæt 4, Starup,
 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 48
 E-mail: rtc@starupnet.dk

Arkivet har i 2008 modtaget fem afleveringer indeholdende fortrinsvis billeder og bøger fra dødsboer. Af henvendelser har vi bl.a. fået spørgsmål om familieoplysninger så langt tilbage som 1700 tallet.

I Varde Kommune havde arkiverne et åbent hus arrangement. Der var mange besøgende og spørgsmål, og det var en god dag for arkivet. Arkivet har nu 120 medlemmer og mange kommer i arkivet og betaler kontingent.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod
 Tlf.: 75 24 50 11 (i museets åbningstid)
 Åbningstid: Tirsdag kl. 14.00-17.00
 Leder: Frede Møller Kristensen, Skrånten 29,
 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 43 00
 E-mail: fmk@mail.dk

Efter bedste evne forsøger vi at gøre os mere synlige i lokalsamfundet. I den hensigt deltog vi i maj måned i et torvedagsarrangement med byens forretningsfolk og mange af de lokale foreninger. Arkivet tog opstilling i Pagoden sammen med Ølgod Museumsforening og Slægtshistoriske Forening. Her kunne vi fortælle alle interesserede lidt om, hvad man kan finde på arkivet, og det var da også med tilfredshed, at vi kunne konstatere, at man ved fælles indsats er i stand til at skabe interesse i lokalsamfundet.

Ligeledes havde vi dørene åbnet den 8. november til Arkivernes Dag. På denne dag opfordrede vi publikum til at komme med deres konfirmandbilleder, og det resulterede da også i, at vi modtog en del. Indsatsen havde også en afsmittende virkning i tiden efterfølgende. I det hele taget er det af vigtighed, at vi modtager billeder fra flere forskellige sider, da det giver større mulighed for at få konfirmanderne identificeret. Det viser sig nemlig, at efter adskillige års forløb kan det være svært at huske navnene på dem, som man i sin tid gik til præst og blev konfirmeret sammen med.

Ved en senere lejlighed arrangerede en række foreninger en velbesøgt højskolelad i Kulturhuset. I programmet var der givet mulighed for at aflægge et besøg i arkivet, og for os var det glædeligt, at en del benyttede sig af denne mulighed.

Det må erkendes, at tiden i dag er meget anderledes end den var i går, og det må arkiverne selvfølgelig tage bestik efter og indordne sig under. Det blev også klar for alle, at der måtte en anden tidssvarende organisation til. Kort fortalt mundede det hele ud i, at lokalarkiverne i Varde Kommune enedes om at organisere sig i Arkivsamvirket for Varde Kommune. På lokalarkivernes vegne forhandler arkivsamvirket med kommunen, ligesom man også tager sig af en række fællesopgaver. Det er vor opfattelse, at bestyrelsen for arkivsamvirket har løst sine opgaver tilfredsstillende, og det gælder også de økonomiske forhandlinger med kommunen.

Set hen over året kunne vi ønske os et bedre besøgstal, alt taget i betragtning med trange og besværlige adgangsforhold. Det er glædeligt, at vi efter en del besværligheder nu har fået adgang til Internet på lige fod med Kulturhusets øvrige brugere. Det betyder, at vi nu kan komme i gang med at registrerer arkivalierne på det nye Arkibas.

Det er med stor beklagelse, at vor tidligere arkivleder Nich. Riis har bedt om at udtræde af vor frivillige gruppe af arkivmedarbejdere. Hans ønske er fuldt forståeligt, idet Riis nu efter de mange år som arkivleder og -medarbejder ønsker at trække sig tilbage. På arkivet vil vi savne hans lune og legendariske viden. Arkivet er ham en stor tak skyldig for hans indsats gennem mange år. Gruppen af frivillige og trofaste medarbejdere står stadig til rådighed med at modtage arkivalier af enhver slags samt være behjælpelig for de besøgende.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 2, Nordenskov, 6800 Varde
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned samt efter aftale
 Leder: Aage Meldgaard, Sønderkovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf.: 75 29 82 12

Arkivets postadresse: Sønderkovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde
E-mail: aage-meldgaard@mail.dk

2008 har været et forholdsvis stille år. Vi har kun haft få afleveringer indeholdende billeder, regnskaber m.v. Vi har haft mange henvendelser, både personlige og skriftlige vedr. udredning af familieforhold. Vi har også hjulpet med billedmateriale til en familie, som var i gang med at lave en DVD om forældrene og deres hjemby.

Frilandsmuseet har henvendt sig angående flytning af en villa i Nordenskov, som har tilhørt en velhavende købmand og foderstofhandler. Villaen, som blev bygget 1904, og moderniseret i 1931 med moderne badeværelse og køkken, skal, hvis økonomien hertil kan skaffes, flyttes og indpasses i Frilandsmuseets stationsby.

Ved generalforsamlingen fortalte Stense Madsen om sin barndom og ungdom i Nordenskov.

Årre Lokalhistoriske Arkiv

Årre Skole, Skolegade 25 1. sal, 6818 Årre
Åbningstid: Torsdag kl. 15.00-17.00 (oktober-marts)
1. torsdag hver måned resten af året.
Leder: Arne Asp Sørensen, Møllehøjen 7, Fåborg, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 28 40
Arkivets postadresse: Møllehøjen 7, Fåborg, 6818 Årre
E-mail: aarrelokal@hotmail.com

2008 var meget begivenhedsrigt for vort sogn med deraf følgende stor aktivitet og festlige arrangementer. Et af højdepunkterne var, da Årre blev kåret til årets landsby i Varde Kommune. Begrundelsen var, at man står sammen i Årre om at skabe og bevare en levende, aktiv landsby. En anden stor lokalhistorisk begivenhed har arkæologerne fra Varde Museum bidraget med forud for nedgravningen af jordkablerne fra Horns Rev 2. Disse skulle passere en tidligere kendt tuegravplads, hvorfor udgravningerne blev meget omfattende, og afslørede en meget større begravelsesplads end tidligere antaget.

Vort gamle andelsmejeris bygninger blev fjernet, og op rejste der sig en ny fabriksbygning. Vores næsten ligeså gamle andelskasse sponserede et smukt nyt torv midt i byen, hvor vi kunne fejre udnævnelsen til årets landsby udendørs, og i den smukt restaurerede, folkeejede kro, kunne man fortsætte fejringen af begge dele. Disse begivenheder kan ikke direkte siges at vedrøre arkivet eller lokalhistorisk forening, men det har givet os en masse historisk stof, som vi selvfølgelig bevarer for eftertiden og betragter som værdifuldt.

Noget der direkte har påvirket arkivet, har været kommunalreformen. I løbet af 2008 er der gjort et stort stykke arbejde for at få de 18 arkiver, som vi nu er i Varde

Deltagere i turen »Mæ æ ruttebil te Waær« fotograferet på Torvet i Varde. Foto: Årre Lokalhistoriske Arkiv.

Kommune, til at fungere i et godt samarbejde med hinanden og med kommunen. Pga. arkivernes forskellige tilhørsforhold har det været en »en hård nød at knække«, men vi tror, at det nyoprettede Arkivsamvirke for Varde Kommune bliver gavnligt for alle arkiver. Der er opnået et retfærdigt tilskudssystem, som vi alle kan være tjent med. Omstruktureringen betød for os, at vi igen blev et selvstændigt arkiv, hvilket vi er glade for, da det giver en mere direkte kontakt til RAL og SLA, og en bevidsthed om at vi arbejder i og for vort sogn.

Måske som en følge af stor aktivitet i sognet, har vi ikke følt behov for mange ekstra arrangementer fra foreningens side. Vi startede med generalforsamlingen, som traditionelt kombineres med et lokalhistorisk islæt. Dette var også tilfældet i 2008, hvor vi genoplevede et amatørskuespil opført live i 1984 af lokale amatører – dengang videooptaget og i 2008 overspillet til DVD. Som tidligere år har vi deltaget i byfestugen, og dette år var emnet »Mæ æ ruttebil te Waær«, som i gamle dage, ad de gamle veje, til gamle billetter og i en gammel veteranbus. Endvidere deltog vi i et fælles annoncefremstød i arkivsamslutningen i forbindelse med Arkivernes Dag, og havde åbent hus. Endnu en nyhed blev realiseret i 2008, nemlig Årres hjemmeside (www.aarreby.dk), hvor arkivet også er repræsenteret.

Vort arkiv er, og har altid været foreningsdrevet under Lokalhistorisk Forening for Årre Sogn, og det føler vi som en styrkelse af interessen omkring arbejdet, og selvom kontingentet ikke er stort, er det dog også en økonomisk støtte, især hvis vi kan bevare medlemstallet. Derfor er det også en glæde, at vi har haft en lille fremgang fra ca. 140 til ca. 155 medlemmer, og at besøgene på åbningsdagene, samt antallet af afleveringer viser en pæn stigning.

Vejen Kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 85 69
 Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15.00-19.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Birthe E. Cramon, Ryttervænget 7,
 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 83 87
 Arkivets postadresse: Ryttervænget 7, 6752 Glejbjerg
 E-mail: Birthe.E.Cramon@skolekom.dk

Fremtiden er altid spændende og for os fyldt med udfordringer. Vi er fem frivillige medarbejdere beskæftiget på arkivet, og har et par ekstra hænder at trække på til forskellige opgaver. 2008 har været præget af store udfordringer i Aastrup Sognearkiv, men vi ser en stor støtte i det fælles Arkivråd for Vejen Kommune, hvor vi bl.a. kan drøfte økonomi, kurser og lave fælles særudstillinger for hele kommunen.

En af de udfordringer vi stadig står over for i Aastrup Sognearkiv er overgangen til Arkibas, og det regner vi med, at vi for alvor tager fat på i 2009 med indkøb af computer og at få folk på de relevante kurser, så vi kan komme i gang med registreringerne af arkivalierne.

I vores arbejde på arkivet har vi 2008 valgt at prioritere et projekt med at lave en DVD om Glejbjerg. Vi er så heldige, at en Glejbjergborger har optaget en smalfilm af forskellige begivenheder i Glejbjerg i 1959. Den blev så senere overspillet til et videobånd, som kunne købes på arkivet. Der var dog ingen tale på filmen, og vi har derfor ønsket at modernisere filmen ved at lægge tale på, som fortæller om begivenhederne og få den over på en DVD. Den er næsten færdig og skal med på særudstillingen på Sønderkov den 29. maj 2009. Derudover vil den kunne købes på arkivet.

Tvilho skole ca. 1920'erne. Foto: Aastrup Sognearkiv.

Vi har haft nogle få besøgende på arkivet i 2008 og en del indleveringer bl.a. fra det gamle missionshus i Glejbjerg. Vi får også en del henvendelser pr. e-mail både omkring opsigende arbejde i forbindelse med slægtninge, der har været bosat i området, men også indleveringer af gamle billeder. Der er stadig interesse for bogen »Aastrup sogn i det 20. århundrede«, som vi stadig sælger på arkivet og i den lokale brugs.

Vi ser fortrøstningsfuldt på fremtiden, og håber at vi i 2009 vil få mere overskud til at fortælle om arkivet gennem billeder og små historier på bl.a. Glejbjergs hjemmeside.

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup

Tlf.: 75 38 18 78

Åbningstid: Torsdag kl. 15.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Peter Christensen, Rahbæks Allé 24,
 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 42 81

Hjemmeside: www.broerup-lokalhistorie.dk

E-mail: arkivet@broerup-lokalhistorie.dk

Året 2008 har været præget af en udvidelse af arkivets lokaliteter. Arkivet har som nævnt i mange år lidt af kronisk pladsmangel, og det har været lidt pinligt at invitere vore gæster indenfor. Med byggeriet af Foreningshuset, viste der sig så ved kommunens velvilje en mulighed for en udvidelse og modernisering af arkivets lokaliteter med en deling af bibliotekets mødelokale mellem biblioteket og arkivet. Dette arbejde blev iværksat i det sene efterår, og arbejdet fulgte tidsplanen, så vi på arkivet nu ved årsskiftet er i fuld gang med at indrette os i de nye lokaliteter.

Vi har i de 15 lokalarkiver og lokalhistoriske foreninger i Vejen Kommune omsider fået etableret et formelt samarbejde og dannet et arkivråd, så samarbejdet med kommunen i fremtiden bliver mere overskueligt. Det er arkivrådets sag at fordele de bevilgede penge efter den nøgle, som dels det enkelte arkivs budget indeholder og dels som arkivrådets vedtægter foreskriver. Det har i den forbindelse glædet os at konstatere, at kommunen fuldt ud bakker arkiverne op i bestræbelserne på at vedligeholde interessen for historien og lokalarkiverne, og arkivaliernes fortsatte opbevaring i nærområdet, hvor interessen naturligvis er størst. Alle arkiverne går nu over til at anvende den nye Windowsbaserede version af arkiveringssystemet Arkibas, og kommunen har tegnet en kommunelicens, som gælder for alle kommunens arkiver. Arkivrådet vil arrangere kurser for arkiverne her i kommunen, hvilket selsagt bliver mere praktisk og desuden betydeligt billigere.

Det daglige arbejde på arkivet med omregistrering af arkivalierne er skredet planmæssigt fremad i årets løb, og vi er nu halvvejs med denne opgave. Alt arbejde har dog ligget stille siden den 1. november, da vi begyndte at rydde alt ind i mødelokalet, så det gamle lokale kunne blive renoveret samtidig med ombygningen. Vi havde et flyttefirma til at hjælpe med omrøringen, og i den forbindelse benyttede vi lejligheden til at hjemtage alt, hvad vi hidtil havde haft opbevaret i kælderen under det gamle rådhus. Det drejede sig hovedsageligt om de gamle indbundne årgange af dagbladet Vestkysten tilbage til 1945, men også om en del arkivalier og enkelte møbler, som vi ikke hidtil har haft plads til på arkivet. Det fylder alt sammen ganske godt op i vore nye lokaler, men når vi får det hele endeligt på plads, bliver det rigtig godt.

Vi har i årets løb haft nogle få arrangementer udenfor arkivet med billedfremvisninger på Fredenshjem og Lundtoft, hvilket altid er en positiv oplevelse. Vi har netop besluttet os for at anvende nogle af vore fondsmidler til genoptrykning af tre bøger, som i mange år har været udsolgt, og som vi jævnligt får forespørgsler på. Det drejer sig om bøgerne »Lindknud 1930-1992«, »Brørup Sogns Historie« fra 1949 og bogen »Glimt af Fortiden« fra 2001, alle tre bøger genoptrykkes i et oplag på 50 eksemplarer.

Niels Kr. M. Nielsen yder fortsat en meget stor indsats med scanning af alle arkivets gamle glasplader og negativer. En anden gruppe bestående af Ruth Randers og Gerda Philipp er gået i gang med det store arbejde med transskribering af Brørup-Lindknud Sogneforstanderskabs forhandlingsprotokoller, som vi for længst har fået kopieret. Til støtte for denne gruppe har Kaj Larsen, Lindknud, lovet at læse korrektur på det omskrevne materiale. Vi er også ved at få Brørup-Lindknud Sogneråds forhandlingsprotokoller kopieret frem til adskillelsen af de to kommuner i 1909, så det nu er muligt at afskrive disse til digital søgbar form. Dette vil være af uvurderlig værdi, når man i fremtiden skal gøre rede for den lokalhistoriske udvikling i området, idet alle betydende aftaler er omtalt i disse protokoller. Ved en gennemgang af indholdet i protokollerne vil vi forhåbentlig være i stand til at skrive en fyldig beretning om oprettelsen af sygehuset i netop Brørup i årsskriftet 2010, idet der utvivlsomt har været forhandlinger om sygehusets placering og lignende.

Lokalhistorisk Arkiv Holsted

Vestergade 17, 1., 6670 Holsted

Tlf.: 75 39 20 10

Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-18.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Klaus Hansen, Foldingbrovej 13, 6670 Holsted
Tlf.: 75 39 33 61

E-mail: Holsted-Lokalarkiv@mail.dk

2008 har som sædvanligt været et travlt år på arkivet selvom antallet af besøgende har været lidt mindre end sidste år, nemlig 165 mod 188 henvendelser. Antallet af afleveringer er også faldet lidt, nemlig til i alt 67 registrerede afleveringer mod 91 registrerede afleveringer for 2007. Vi blev endelig færdige med registrering af arkivmaterialet fra Tobøl Egnarkiv, som vi modtog i 2005, i alt 15 flyttekasser med arkivalier. Blot nogle få billeder mangler endnu. Vi har stadig en meget stor aflevering, tilbage fra 2006 fra Holsted Erhvervs- og Turistråd, som vi ikke er færdige med endnu, men vi klør på, så godt vi kan. Vi har i løbet af året modtaget flere lidt overraskende afleveringer, blandt andet en aflevering fra Aktive Kvinder i Holsted, en forening under Dansk Husmoderforening, der har nedlagt sig selv. Sidst på året fik vi en aflevering fra Føvling Sogns Forskudsforening, en forening der ligeledes har nedlagt sig selv. Sammen med begge disse afleveringer modtog vi også pæne pengegaver. Vi retter en stor tak til bestyrelserne for de to foreninger, idet vi er meget glade for, at foreningerne tænker på os på denne måde. Gaverne vil blive anvendt til forskellige projekter, som vil blive aftalt i den kommende tid.

Vi er godt i gang med Arkibas4, som vi fik opgraderet og først fik til at køre ved udgangen af 2008. Programmet kører udmærket, men der er dog stadig nogle små fejl, som vi håber, vi får rettet i løbet af 2009. Vi sætter vores lid til den opdatering der, ifølge det oplyste, vil ske i løbet af 2009. Efter vi har fået e-mailadresse, er der også fra den side begyndt at komme henvendelser. I 2008 har vi fået flere e-mails end breve.

Vi har i årets løb deltaget i møder i forbindelse med oprettelsen af et arkivråd i Vejen Kommune. Da Lokalhistorisk Arkiv Holsted er museumstilknyttet, kan arkivet ikke deltage i det økonomiske samarbejde i arkivrådet men kun i det faglige samarbejde. Nogle af arkivets medarbejdere har også deltaget på RALs generalforsamling og kurser. Arkivet har også haft internationalt besøg, idet tre søskende fra henholdsvis Frankrig, USA og Danmark var på arkivet for at finde informationer om familien, som vi kunne levere.

Vi har i løbet af 2008 købt en digital diktafon, hvor vi har anvendt den i foreløbig tre tilfælde omkring en lydoptagelse ved det gamle dommerkontor og en ved det gamle tinghus. Endelig er den anvendt ved et interview med Søren Nielsen, Tobøl omkring Jæger-familien. Arne Sørensen har tillige overspillet alle vores gamle lydånd til CD/DVD.

2008 har som tidligere år været travlt, og vi ser frem til et lige så aktivt år i 2009. Som det fremgår af ovenfor omtalte afleveringer, viser det, at arkivet er godt forankret i lokalsamfundet, hvilket vi er særdeles glade for, idet vi jo bevarer for eftertiden – ja, arbejder for »evighe-den«. Slutteligt må det nævnes, at arbejdet i lokalarkivet slet ikke kunne lade sig gøre uden at have en flok af gode entusiastiske hjælpere, hvad vi heldigvis har i arkivets arbejdsgruppe.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg
Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
Leder: Poul Hansen, Sandagervej 11, 6682 Hovborg
Tlf.: 75 39 61 70
E-mail: hovborgsarkiv@gmail.com

2008 har været et stille år på arkivet. Der har været en del besøgende for at aflevere arkivalier, men ellers har vi brugt en del tid på at restaurere og nyindrette, så vi har fået mere arbejdsplads. Vi er endnu ikke helt færdige med projektet, men det har givet os meget bedre arbejdsbetingelser. Arkivet er hjemmehørende i en tidligere lejlighed på 1. sal på skolen, så desværre er adgangsforholdene ikke gode, men det kan vi nok leve med.

Vi har fået adgang til internettet i slutningen af året, og det forventer vi os meget af. Vi har haft to på kursus i Arkibas4, og er klar til at gå i gang. Alle registreringer er indtil nu lavet manuelt, så der forestår et stort arbejde med at få det hele kørt ind på Arkibas4. Det vil der gå meget tid med de kommende år, idet vi sammen med overførslen til Arkibas4 vil benytte lejligheden til at få set alle arkivalierne igennem for at se, om de er placeret og registreret korrekt. Det bliver også spændende at få et bedre overblik over, hvad der ligger i de forskellige afleveringer. Vi har fået et par større afleveringer i 2008, bl.a. fra Hovborg Andelsmejeri og Hovborg Savværk, der begge er nedlagte. Det har vi endnu ikke nået at få registreret, så der forestår et større arbejde hermed i 2009.

I forbindelse med planerne om oprettelse af en dyrehave i Klelund Plantage har vi leveret billeder til en udstilling, og i foråret deltog vi i et arrangement, hvor vi

bl.a. viste film fra dyrskuer i Hovborg i 1950erne og 1960erne. Ligeledes er vi et mål for gamle skoleklassers og guldkonfirmanders sammenkomst. Det er enormt hyggeligt, og snakken går livligt, når gamle fotos kommer frem.

I de kommende år forventer vi at komme i gang med at opøge ældre borgere i området, og få dem til at fortælle om deres liv og hændelser på egnen. Der er flere, der har vist interesse for at fortælle og dermed sikre, at denne viden ikke går tabt.

Vejen Lokalhistoriske Arkiv

Østergade 2, Postboks 186, 6600 Vejen
Tlf.: 79 96 52 75

Åbningstid: Tirsdag og onsdag kl. 9.00-14.00, torsdag kl. 8.00-12.00 samt den første mandag hver måned kl. 17.00-20.00 i månederne oktober til april

Leder: Linda Klitmøller

E-mail: lokalarkivet@vejenkom.dk

Vejen Lokalhistoriske Arkiv har i det forløbne år koncentreret kræfterne om at få konverteret de sidste poster fra det gamle registreringssystem til Arkibas. Koncentrationen gav resultat. Samtlige arkivfonde er nu konverteret til Arkibas. Det samme er tilfældet med vores samling af bånd og film, mens vi stadig har et efterslæb på fotosiden. Arkivet råder over en meget stor samling af såvel fotografier som negativer og glasplader. Kun omkring 7.000 fotografier er registreret i Arkibas. Vi vil i de kommende år prioritere registreringen af fotografierne meget højt.

Koncentrationen om registrering har betydet, at arkivet ikke har prioriteret de udadvendte aktiviteter så højt i 2008. Det er kun blevet til et par foredrag og rundvisninger. Besøgstallet ligger nogenlunde stabilt på arkivet. I 2008 havde vi mellem 300 og 400 gæster. Vi har besvaret godt 100 skriftlige eller telefoniske henvendelser og vi har modtaget 22 indleveringer. Af væsentlige indleveringer kan nævnes arkivet efter bygmester Niels Pedersen, Dalhus samt en række bånd, film og videofilm fra boet efter radioforhandler Henning Frandsen, Vejen. Han har igennem mange år fotograferet såvel store som små byggheder i Vejen.

INDHOLD

Laugesen, Inge Nybro:	
Sneum Å og vadested ved Nybro	5
Mulvad, Søren:	
Dronning Bengerd	10
Juhl, Magne:	
Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771	19
Tyrrestrup, Hans:	
Under orgelbruset	34
Jensen, Ernst:	
Nød lærer nøgen kvinde at spinde	41
Nørregaard Frandsen, Johs:	
Antonius og andre lege	47
Oxlund, Chr:	
Tørvegravning i Bække Mose under Anden Verdenskrig 1940-1945	55
Laugesen, Inge Nybro:	
Familien Mogensens Ford fra 1929	60
Høy-Nielsen, Aja:	
Godbidder og sidegevinster	67
Prange, Knud:	
Min ven Verner Bruhn 1928-2007	73
Mikkelsen, Viggo:	
Malt- og køllehuse i Janderup sogn	76
Årsmøde og generalforsamling 2009	79
Bibliografi	87
Register	93